

**THE BOOK WAS
DRENCHED**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_212009

UNIVERSAL
LIBRARY

Osmania University Library

Call No. 722.H1

Accession No. 35918

Author B 74 C

Title

This book should be returned on or before the date last
marked below.

CANONS
OF
ORISSAN ARCHITECTURE

NIRMAL KUMAR BOSE

R. CHATTERJEE

CALCUTTA

1932

Published by K. N. Chatterji
120-2, Upper Circular Road, Calcutta

Printed by M. C. Das,
PRABASI PRESS
120-2, Upper Circular Road,
CALCUTTA

TABLE OF CONTENTS

	PAGE
INTRODUCTION	1—6
Architecture studied from different view-points ; reliance on personal field observations, 1-2; examination of the canons of Indian architecture and restoration of ancient texts, 2-3: combination of tradition, field-work and Sanskrit learning, 3 ; continued in the present book, 3-4 ; study of the ideas conveyed by forms of architecture, 4 ; accounts of mss. used, 4-6.	
I. THE BOOK OF ARCHITECTURE AND ITS AUTHOR	7—8
Name of the Manuscript, 7 ; of the Author, 7-8; of certain artists, 8. ,	
II. CLASSIFICATION OF SOILS	9—17
The four classes of soils, 9-11 ; selection of soils, 11-13 ; best dwelling site, 13-14; divination, 14-15 ; classification of sites, 15 ; effect of living on each kind of building site, 16-17.	
III. A CHAPTER ON AUGURY	18—28
Signs and indications at first measurement,—thread slipping from the hand, or any one making faces, 18-19; conch-shell, 19 ; wind blowing strongly, or hail-storm, 20 ; cow seen or heard, 21 ; a great noise, 22 ; music, 22-23 ; fire seen, 23 ; a person heard weeping or sighing, 23-24 ; a dog barking, 24 ; a shaven-headed man, rice-offerings to the manes or the howl of a jackal, 25 ; rain, 25 ; if an elephant trumpets or a horse neighs, 26 ; or a frog croaks, an ass brays or a snake is seen, 27 ; if a crane is seen or there is a peal of thunder, 28.	
IV. DETERMINATION OF THE NAGA'S POSITION	29-36
A great naga round each building site; the lie of the naga, 29-31; movements, 31-32 ; eight divisions of the naga's body, 32-34 ; posting of the pillar on the naga's body, 34-35 ; fixing of the door with reference to the body of the naga, 35-36.	

V. ASTROLOGICAL CONSIDERATIONS 37-43

The effects of building in different months of the year, 37-38 ; in the light or dark half of the month, 38 ; on different days of the week; during different phases of the moon, 40-41 ; *rabisuddhi*, 41-42 ; influence of the Zodaical signs, 42 ; of the constellations, 43.

Vi. ASTROLOGICAL CONSIDERATIONS (Contd.) 44-56

Bandhas, 44-45; their effects, 45 ; the use of a house determined by its bandha, 45-46 ; disposition of the doors, according to bandhas, 46-47 ; the star under which a house is built, 47-49 ; The probable age of the house and means of its destruction, 49-50; *nabangsa* of the house, 50-51 ; presiding *naga* of the house, 51-52 ; expenses of the building, 52; determining the orientation of the door, 52-53 ; and thence the 'luck' of the place, 53-56.

VII. THE AUSPICIOUS CEREMONY 57-64

Signs of good luck and bad at the auspicious ceremony, 57-58 ; general matters, 58 ; list of things required for the ceremony, 59 ; effects of different things in the ground, when posting the pillar, 60-61 ; the ceremony of posting the auspicious pillar, 61-62 ; laying the foundation stone, 62-64.

VIII. MISCELLANEOUS MATTERS 65-71

Trees, 65-67 ; disposition of water in the neighbourhood, 67; owner, priest, professor and others, 67-69; the ceremonial entry, 70 ; *Sfilfibriddhi*, 70-71.

IX. CERTAIN GENERAL QUESTIONS 72-77

Units of measurement, 72; geometrical figures, 73-74 ; foundation, 74-75 ; building-stones, 75 ; dimensions of stone-blocks, 75-76 ; faults in building operation and their effects, 75-77 ; merit acquired by building a temple, 77.

X. THE DIFFERENT TYPES OF ORISSAN TEMPLES 78-83

Four different types—*Rekha*, *Bhadra*, *KhakharS*, *Gouriya*, the last an exotic, 78 ; analysis of the three prevalent types in their component parts, *pistagandi*, *masfaka*, 78-79; *gandi* a distinguishing factor, in the *Rekha*, 79, *Bhadra* 79-80, and *Khakharfi* temples 80-81; four classes of each

type, 81; *rafhakas orpcrgas*, 81 ; specifications of different temples, 81; classifications of temples according to the number of their *pagas*, 81-83.

XL ON PEDESTALS

84-90

The eight pedestals, 84 ; *padma piṣṭa*, 84-85 ; *singha piṣṭa*, 85-86 ; *khura piṣṭa* 86-87 ; *parijangha piṣṭa*, 87 ; *kam piṣṭa* 88; *bedi piṣṭa* 88-89; *bhadra piṣṭa*, 819; *safhira piṣṭa* or *sundara piṣṭa*, 89-90 ; *kumbha piṣṭa* or *karma piṣṭa*, 90.

XII. THE REKHA TEMPLE: GENERAL APPORTIONMENT OF PARTS

91-101

Names of vertical segments and the meaning of the terms *bara*, *pabhaga*, *jangha*, *baraṇḍa*, *gaṇḍi*, *paga*, *bhumi*, *amla*, *sikhara*, 91 ; of *bisama*, *bedi*, *masfaka*, *khapuri*, *katasa*, *ayudha*, 92 ; concept of the Rekha temple as the human body and as a mountain ; classification according to the nature of the *bara*, as consisting of 5 or 3 elements, *fri-anga* and *panchanga* types, 92-95; specifications of a *fri-anga* Rekha temple, 95 ; *fri-anga* Ratnasara, 95-96 ; general apportionment of parts, *panchanga* Rekha temples, in a tabular form, 96-100; different specifications for *baras* of the *panchanga* type, 101.

XIII. THE REKHA TEMPLE: DETAILED VERTICAL SPECIFICATION

132-118

The *pabhaga*, 102-104 ; the set-back of the *pabhaga* from the *piṣṭa*, 104 ; the *fala-jangha*, 104-106 ; its set-back, 106 ; the *Bandhana*, 106-107 ; the *uparjangha*, 107 ; the *baraṇḍa*, 108: the *gaṇḍi*, 109-111; its curvature, 111-114; its set-back from the edge of the *bara*, 114 ; deities presiding over the ten *bhumis*, 114 ; meaning of *Rekhagunaghata*, 114-115; *bhumi*, 115; the *masfaka*, 115-116; amount of set-back or projection, 116-117 ; *kalasa*, 117-118.

XIV. THE REKHA TEMPLE (Continued): CERTAIN DETAILS OF CONSTRUCTION

119-123

Thickness of the walls, 119-120; two exceptions, 120; construction of the interior, 120 ; corbelled arch above the lintel, 121 ; the *paga* and *dhara*, 121-122 ; note on subsequent measurements, 122-123 ; on the distribution of *Sikharas*, 123.

- XV. THE REKHA TEMPLE (Concluded): SPECIFICATION
OF DIFFERENT EXAMPLES 124-153
Thirty-six examples, 124-125 ; *Mabarafha* temples, 125-139 ;
Aṣṭas*ri 125, Bahantisara 125-26, Bahargamasara 126,
Barabhi 126, BiharasSra 126-27, Biswakarma 127, Chitra-
kuta 127-28, Drabibana 128, Garura 128-129. Indra 129-
30, Kailasa 130-132 Kshetrabhuṣaṇa 132, MahH Meni
133-34, Mandara 134-35, Meru 135-36, Nagari 136,
Nisara 136-37, Ratnasara 137-38, Sarbangasundara 138,
sreetaru 138-139 ; *Sapfaraftia* 139-47 ; Aṣṭasri 139, Biratīl
139-40, ChitrakCṭa 140, Chhatribhuṣaṇa 140, Duipadma 141,
Garura 141, Kailasa 141, Kalpataru 141-42, Kanihastha 142,
Kshetrabhuṣaṇa 142-43, Kritidushaṇa 143, Laghumandsra
143, Mandra 143-44, Mahfidravira 144, Mulas"reebachha
144-45, Nandibardhana 145, Purṇasala 145-46, Ratnasara
146, Sarbangasundara 146 ; Subarnakfita 147, sribatsa 147,
sreetaru 147, Tripafi 147 ; *Pancharafha* temples : 148-53 ;
Bayabhi 148, Bimana 148-49, Brishabha 149-50 ; Drabibana
150, Duipadma 150-51, Kailasa 151, Khandlasala 151,
Madhya 152, Mahabarabhi 152, Mula sreebachha 152-53 ;
Nanda Sreebachha 153, Ratnasara 153, sreebachha
Khangasala 153.
- XVI. THE BHADRA TEMPLE : GENERAL CONSIDERATIONS 154-157
Other names, 154 ; Gainṭhiala, 154-55 ; relation between
the Rekha and the Bhadra, 155-56 ; Gama, 156 : Classifi-
cation of Bhadra temples, 156-157,
- XVII. THE BHADRA TEMPLE (Continued): SPECIFICATION
OF DIFFERENT EXAMPLES 158-170
Reference in the silpasastras, 158; Bhadra, 158-64 ;
Mahabhadrā 164 ; BijaySbhadrā, 165 ; Keshari, 165-166 ;
Nalimbhadrā, 166-170.
- XVIII. THE KHĀKHARĀ TEMPLE 1171-173
Dravira, 171 ; Barabhi, 172 ; Kosoḷi, 172 173
- XIX. MISCELLANEOUS 1174-177
Lakshmi-dwara, 174; Torāṇa or an arch, 174-175;
Stambha, 175-176 ; Nabagrahas, 176-177
- XX. DICTIONARY OF ARCHITECTURAL TERMS 178-186

LIST OF PLATES

Lingaraj Temple and the Bindusarovar Lake, BhubaneSwar	Frontispiece
Śilpins at work from KhSjurHho	8
Geometrical constructions	73
Miniature KhakharB Shrine, near Siddhelwar	78
'Gaujrlyya Temple, near Markandeswar Lake, Puri	"
Rekha, Bhadra, Khakhara	79
<i>Masfaka</i> of a bhadra temple (northern gateway of Lingaraj Temple, Bhubaneswar)	80
Vaital <i>deul</i> , BhubaneSwar	99
Temple of Gaim, BhubaneSwar	19
Padma Pista, Rajaram Temple, Bhubanegwar	84
Different Kinds of Pedestals	86
PagchimesVar Temple, Bhubaneswar	91
<i>Gaṇḍi</i> of Mohim Temple, Bhubaneswar	»»
Small Rekha Shrine near Siddheswar, Bhubaneswar	92
Rekha Temple set up as an ornament on a Goujiya Temple, Vishnupur, Bengal	"
<i>Bara</i> , consisting of <i>pabhaga</i> , <i>jangha</i> and <i>baraṇḍa</i> , in a ruined Temple near Koṭṭlrtha, Bhubaneswar	93
<i>Bara</i> , consisting of <i>pabhaga</i> , <i>jangha</i> and <i>baraṇḍa</i> , Parasurameswar Temple, Bhubaneswar	99
<i>Bara</i> , consisting of <i>pabhaga</i> , <i>tala jangha</i> , <i>bandhana</i> , <i>uvar jangha</i> and <i>baraṇḍa</i> , Brahmeswar Temple, Bhubaneswar	94
Part of elevation of Dui-padma Temple, §LXII, and Ratnasfira Temple, §LXIII	95
<i>Pabhaga</i> , consisting of three mouldings, Parasurameswar Temple, Bhubaneswar	102
<i>Pabhaga</i> , consisting of five mouldings, Rajaram Temple, Bhubaneswar	103
Different specifications of the <i>pabhaga</i> , §LXVI	103
<i>Tola jangha</i> and <i>Bandhana</i> with figures of <i>nara~viralā</i> and <i>gaja-vimla</i> , KoṇSrak	105
<i>Bandhana</i> , Sari Deul, BhubaneSwar	106

<i>Khakhara-muṇḍi</i> for the <i>falajangha</i> , §LXIX, the <i>Bandhana</i> ,	
§LXXI, <i>Pirha-muṇḍi</i> for the <i>upar jangha</i> , §LXXII	107
The <i>baraṇḍa</i> , §LXXIII	108
<i>Bandhana</i> , <i>upar jangha</i> and <i>baraṇḍa</i> * Sari Deul, Bhubaneswar	»
Curvature of the <i>gaṇḍi</i> , §LXXV	111
The <i>Masfaka</i> , §LXXX, and the <i>Kalasa</i> , §LXXXII	116
Ruined Rekha Temple at Telkupi, Manbhum	120
Corbelled arch above the lintel in a ruined Temple,	
near Rflmeswar, Bhubaneswar	121
Ruined brick-temple at Boram, Manbhum district, showing	
corbelled arch over doorway	»
<i>Paga</i> and <i>dhara</i> in Mangales'war Temple, Bhubaneswar	„
Projection on frontal <i>raha paga</i> , MarkanJesswar Temple,	
Bhubaneswar	123
Jagadis Temple, Udaipur, Rajputana :	
(The Kṣhetrabhuṣaṇa Temple)	132
Elevation of the <i>pancharafha</i> KailSs temple	151
Ground-plan of the <i>pancharafha</i> Kailfis temple	152
RajSraṃ Temple, Bhubaneswar	154
Bhadra <i>deul</i> at KoṇSrak	»
Bhadra Temple of the <i>nabaghaṇṭa</i> type, Sari <i>deul</i> , Bhubaneswar	157
The Bhadra Temple	158
The Dravira Temple, §xcvil	171
Doorway of the Kotitirtheswar Temple, Bhubaneswar	174
<i>Toraṇa</i> , at Puri	175
The <i>Toraṇa</i> , §XCIX	»
Figures of Bhairaba, the Saptamatrikas and Gaṇes above	
the lintel of a votive shrine, Sarnath	176

INTRODUCTION

Indian architecture has been studied from various points of view by students of Indian history. The studies of Fergusson, Prasannakumar Acharya, Manomohan Ganguli and Havell may be taken as representative of the four methods of approach which are generally followed in this connection.

Fergusson and others after him, like Cousens or Rakhaldas Banerji, depended principally in their researches on personal field-observations. Almost all that we know at present regarding Indian architecture has been learnt through this process ; still, the method itself has suffered from an important limitation in the past. The workers from the west, as well as their Indian disciples, were trained in the schools of Europe, and as they were not in touch with Indian craftsmen, they lost the means of gaining an insight into the traditional point of view in regard to architecture. They did not know how buildings and temples were classified by the builders themselves, what distinctions were drawn between different varieties of temples, which were considered the finer points in building-technique and so forth. In other words, what was essential and what secondary according to the local science of architecture was not known to any one. This is the reason why, in some historical reconstructions of the Fergusson school, primary matters have given the place of importance to matters of secondary value. Such a shortcoming was however inevitable, in view of the

fact that Indian scholars generally followed the tracks of the western pioneers, instead of trying to restore the original science of Indian architecture, which they might more profitably have undertaken.

Recently, a number of Sanskritists like Ganapati Sastri and Prasannakumar Acharya, have been led into an examination of the canons of Indian architecture, the existence of which had been known for a long time past. They have succeeded in restoring the text of about a dozen books, but their labours have not yet yielded the results which were expected of them. (The fact is that the master-builders of ancient India transmitted most of their technical knowledge to pupils by word of mouth* So they never considered it worth while to keep in writing such details as the methods of polishing or dressing stones or the means of transporting them to great heights and so on. These were left to the practical training which every architect was expected to undergo under the guidance of his preceptor,) The craftsmen (*silpins*) therefore only recorded such information as they were likely to forget; such as the points of difference between various types of temples, details regarding their ornamentation, the relation between different parts of the body of a temple and so forth. But these details were kept in a sort of cryptic form. At one place, the numeral 5 or 7 might appear beside a term. This may stand for 5 units of measurement or it may mean 5 times the length of some other object; only the experienced craftsman was expected to know what it really stood for. The canonical books of the *silpins*

are therefore of the nature of mnemonic notes and are consequently unintelligible to one not belonging to the caste of *silpins*. This has been the reason why, in spite of the labours of the scholars, our knowledge of Indian architectural science has not advanced as far as might have been expected.

The third approach to architectural study in India was initiated in the year 1835 by Ram Raz in an essay entitled "Architecture of the Hindus." Ram Raz read the Sanskrit text of certain *sitpasasfras* with the aid of local craftsmen and employed the knowledge so gained in analysing architectural forms extant in the Deccan. A combination was thus effected between the craftsman's traditional knowledge, field-work and Sanskrit learning, and the results yielded were correspondingly of a very valuable character. In the year 1912, an engineer named Manomohan Ganguli, who was also a Sanskritist and a wide traveller applied the same method to an analysis of Orissan architecture.* Ganguli had secured an Oriya manuscript on architecture, but having no parallel reading in his possession, he had failed to make proper use of it. He therefore analysed the forms with the help of local craftsmen and also applied his knowledge of western architecture to the task. In this manner he succeeded in restoring a large part of the traditional knowledge of ancient Orissa.

The present book may be taken as a continuation of the work which Ganguli thus began in Orissa. Several readings of the Orissan canons of architecture have been secured and studied with the help of local

Manomohan Ganguli: *Orissa and her Remains*, Calcutta, 1912,

craftsmen. This has been supplemented by field-work done in different parts of Orissa and the neighbouring provinces. A workable restoration of the science of architecture in Orissa has thus been secured. When similar restorations are available for other provinces in India and the existing examples of architecture studied in their light, it will be possible to reconstruct the history of Indian architecture with some degree of certainty.

The above three methods do not however exhaust the approaches to the study of architecture. Forms are employed by the artist to express certain thoughts, and the student of architecture may either be interested in the history of the forms or in that of the ideas which they are meant to convey. In one case he is like a student of grammar, while in the other, he is like a student of literature. Havell, unlike Fergusson, was chiefly interested in the latter aspect of Indian architecture. To him, architectural history became a means of investigating into the history of Indian thought and civilisation. But the profound penetration necessary for this task is not only rare, but the results are also not capable of scientific verification. We shall therefore have to be content with a scientific study of the outer forms alone and rest satisfied with the light which it may throw upon the development of Indian history.

A word has to be said regarding the nature of the mss. used in connection with the present work. Altogether seven mss. have been examined so far, most of them having been collected from the district of Puri. Only one of the mss. comes from the village of Lalitgiri in Cuttack district. Five of the mss. are different recensions of a

treatise on architecture named *Bhubanapradipa*, the rest being copies of a different book dealing with the erection of thatched huts. The name of the latter book is merely given as *silpi-pofhi* or *silpa-sastra* which means "The Book on the Arts." Certain general matters regarding the selection of building-sites, the classification of soils etc. are common to both the treatise ; both have therefore been used in writing the first part of the present book. The second part of the book dealing with the architecture of temples has been based on the five recensions of the *Bhubanapradipa* referred to above.

The mss. are written on palm-leaf with an iron style. The type and language are not archaic but appear to be quite modern in character. In fact, the Lalitgiri ms. and that belonging to Nilkantha Maharana are actually known to have been written within the last thirty or forty years. No evidence regarding the age of the other mss. is forthcoming, but it is certain that the tradition recorded in them has been handed down from very ancient times.

The mss. have been referred to in the present book by means of *nagati* letters as follows :

(क) Ms. belonging to Rama Maharana, Puri. *Bhubanapradipa*. 96 leaves or 192 pages.

(ख) Ms. belonging to Babaji Maharana, Puri. *Bhubanapavesha* or *Pradipa*. 108 leaves.

(ग) Ms. belonging to Nilkantha Maharana, village Bantuli, Dist. Puri. *Sitpi pofhi*.

(घ) A printed book entitled *Silpasasfva* in Oriya, published from Cuttack by Sj. Mohan Sahu in 1923 (4th edition). The book is purported to have been written by Bauri Maharana.

(ड) Ms. belonging to Surya Maharana of Lalitgarh, Dist. Cuttack. (*Bhubanapradipa*)

(च) Ms. belonging to Bairagi Maharana of Bhubaneswar, Dist. Puri. (*Bhubanapradipd*). 146 leaves.

(छ) Ms. belonging to Dharma Maharana, Puri. (*Bhubanapradipa*) 124 leaves.

(ज) Ms. belonging to Damodar Maharana, Bhubaneswar.

Khadi-Sangha,
Bolpur, 26th January, 1931.

}

NIRMAL KUMAR Bosfc

1. The Book of Architecture and its Author.

Regarding the name of the MS, we find the following passages :

(क) इति नैमिषारण्ये भुवनप्रदीपे विसिक्रमा मुनिसंवादे प्रसादलक्षण (पृ: ४०)

(ख) इति नडमिसारण्ये भुवनप्रवेसे विस्वकर्मा मुनिसंवादे (पृ: १)

प्रसाद घटना पोथि घटना प्रदीप ' ' (पृ: ८१)

(च) श्री विघ्नेस्वराय नमः । : । इती नडमिसा आरण्ये ॥ भुवनप्रदिपे । विस्व-
क्रमा मुनि संम्वादे । प्रसाद लक्षण । १ । (पृ: २)

It will appear from a consideration of these passages that the name of the book is BHUBANAPRADIPA. The book was so well-known that it was sometimes referred to as the PRADIPA, merely.

The word *bhubana* means the fourteen worlds including heaven, earth and the nether worlds. In the present case, it might be taken to mean 'heaven' or the abode of the gods. As a matter of fact, in the BHUBANAPRADIPA, we find only descriptions of temples, altars and similar structures. There is practically no reference to secular architecture. Hence the word BHUBANAPRADIPA may be taken to mean The Lamp (which sheds light on the characteristics) of the abode of the gods'.

The Author—The author of the book is referred to as ViswakarmS, the sage. But the word *viswakatma* seems to have adopted a generic significance, as will be from the following passage in MS. (ख)

(ख) यपकला ब्राह्मणंकर दक्षिणा । एहि धरणरे ज्योतिषर दक्षिणा । ए दक्षिणा
अधेके विस्वकर्मा दक्षिणा । एहिभृपे उपदेष्टाः दक्षिणा..... (पृ: १७५)

(With reference to the parting dues of each functionary at the end of a ceremony, it is said that)

The Brahmin who will perform *japa*, his dues ; equivalent (are the dues) of the Astrologer, Half of that are the Viswakanna's dues ; equivalent that of the preceptor, etc.

Names of certain artisfs—It is unfortunate that we know hardly anything about the great artists of Orissa who built the temples of Bhubaneswar, Ptiri or Konarak. In the present mss. there occur two names, one being that of an artist, while the other is that of a carpenter.

(क) पिङ्गलनामना शिल्पि ॥ अहिद्र सुत्रधारणा (पृ: ६३)

(ख) पींगलीनामना स्लिपी । अहिव शूत्रधारणा (पृ: १४)

Pingala, the artist ; Ahidhara (?) the carpenter.

Silpins at work from Khājuraḥo

ii. Classification of Soils

i. The four classes of soils

(क) एवे ब्रह्मक्षेत्री वैश्य शूद्र चारिजाति जानिवा ॥ भूमि वाडीवा ॥ सेतवर्ण ब्राह्मण भूमि ॥ लोहित वर्ण क्षेत्रिय स्त्री ॥ पीतवर्ण भवे वैश्य ॥ शूद्रा च कृष्ण वर्णिका । अर्थ—वामन भूमि श्वेत क्षेत्रिय भूमि रक्त वैश्य भूमि पीत शूद्र भूमि कला । एमन्ते भूमि चिनहि ना पारिले चाखिले जानिम । कषा वामन भूमि क्षेत्रिय पीत तथा । आम्बिल वैश्य जातिना शूद्रानि मधुकथुते । ५ । अर्थ ब्राह्मण भूमि कषा । क्षेत्रियभूमि पीता । वैश्यभूमि आम्बिल । शूद्रभूमि मधुर ॥.....॥ माटीवर्ण चाखि न पारिले गन्ध गुंधि जानिमा । ५ । अदा गन्धे भवे ब्रह्म रजगन्धेन क्षेत्रिया । क्षारगन्धे भवे वैश्य शूद्राधि विष्ठागन्धिकाः । अर्थ । ब्रह्मभूमि अदागन्ध वैश्य क्षेत्रिय भूमि गोरज गन्ध । वैश्यभूमि लूणगन्ध । शूद्रभूमि विष्ठागन्धः । गन्ध हीने यदाभूमि गोलक परिवर्जयेते । भ्रमयेत हलतत । यो चिनन्ति विदोमो । गन्धरे भूमि वा चिनहि ना पारिले हल चषाई तिल बुनिवा । सोयभूमि ब्राह्मण कृजा । क्षेत्रिय गृह माख्याति । फचराते भवे वैश्य । सड्मे शूद्रिमेवच । अर्थ—निल येवे तिनिरात्रे उठई से भूमि ब्रह्मजाति । तिल येवे चारि राते उठई से भूमि क्षेत्री जाति । तिल येवे पञ्चराते उठई । से भूमि वैश्यजाति तिलयेवे छराते उठई से भूमि शूद्रजाति । (२-५ पृः)

(ख) श्वेतवर्ण ब्रह्मसिव । रक्तवर्ण क्षत्रिय । शामल वंश्यमो सैन्य । सुद्राधि कृष्णवर्णिका । (१ पृः)

एवे चारि याती भूमि याणिमा । ऋसिरोवाचः । सेतवर्ण ब्राह्मणं चैव । रक्तवर्णं क्षत्रियं स्तथाः । पितवर्णं भवे वस्य । शूद्रादि कृष्णवर्णिकाः । अर्थ । ब्राह्मणभूमि सेतवर्ण दिसई । क्षत्रियभूमि रक्तवर्ण दीसई । वस याती पीतवर्ण दिसई । शूद्रयाती कृष्णवर्ण दिसई । एमन्ते भूमि चिनहि याणिले । चाखि करि याणिमा । कसायं ब्राह्मण भूमि । क्षत्रिय पितकोस्तथाः । आम्बिल वस

यासीनां । शुद्राधि मयकोस्तथाः । अर्थः । ब्रह्मयाती भूमि कसा लागई । क्षत्रियभूमि पिता लागई । वसभूमि आम्बिल लागई । अद्रयातीभूमि मय-
प्राए लागई । ५ । माटी चाखि न याणिले अघ्राण करि याणिमा । अदा गन्धे
भवे ब्रह्म । रजगन्ध क्षत्रियस्तथाः । खार गन्ध भवे वस्य । शुद्रा आमिस
गन्धकं । गन्धभूमि बारि न पारिले हल चसाई तिल जुणाइवा । श्लोकः ।
त्रयोरात्रे ब्राह्मणं भूमि । क्षतीयो प्रोहोमा यती । पञ्चरात्रे भवे वस । सड
रात्रे शुद्रमेवच । अर्थः । तील येवे त्रियरात्रे उठ से ब्रह्मयाती भूमि बोली याणिमा ।
चारि रात्रे उठीले क्षत्रिय भूमि याणिम । पञ्चरात्रे उठिले वस बोली याणिमा ।
सडरात्रे उठीले शुद्रबोली याणिमा । । सप्तरात्रे येवे तील उठई से
पिचास भूमि बोली यानीम तही केही न रहिवः । (४: ३६, ३७, ३८)

(ग) श्रीगणसाए नमः । अथ सिल्प लिक्षते । ब्रह्मक्षेत्री वसशुद्रं शुक्लागता पितये ।
कृष्णवर्णं च क्रमेणा अन्यैव वास्तु लक्षण ॥ अर्थ । ब्राह्मण यातिभूमि शुक्ल-
वर्ण । क्षत्र याति भूमि रक्तवर्ण । वसयातिभूमि पितवर्ण । शुद्रयाति भूमि कृष्ण-
वर्ण । ० । कशाया ब्रह्मणभूमि । अम्बिला क्षेत्रीयस्तथा । तिक्त वैस समाक्षाता
मधुर शुद्रमेवच । अर्थ । ब्राह्मण भूमि कसा । क्षत्रीयभूमि आम्बिल । वैस्य भूमि
पिता । शुद्रभूमि मधुर । घृत गन्धोभवेत् ब्रह्म रक्तगन्धापि बाहुजा । क्षीरगन्धाभवे
वैस्य शुद्र विष्टानुगन्धिता । अर्थ । ब्रह्मयाति भूमि अश्वगन्ध । क्षत्रीय याति भूमि
रक्तगन्ध । वसयातीभूमि सुरागन्ध । शुद्र याति भूमि विष्टागन्ध । स्वादेन लभते
यत्र गन्ध तत्र विनीहिंशेत । अर्थ । भूमिरे तिल दुणिम सावित्री मन्त्रे । एहा
समभूमि करिब । त्रिरात्रञ्चभवेत् पत्रं ब्रह्मेश्वर प्रकीर्त्तिताः । क्षत्रियं पञ्चरात्राणि
वैश्या समभिस्तथा नवमो शुद्रविरूपातो । एवं भूमि परीक्षिताः । वास्तुभूमि
चतुरस्र करि लङ्कले चषाइव । सावित्री मन्त्रेण करि ।

(घ) ब्रह्माण क्षत्रिया वंश्या शुद्रा भूमिश्चतुर्विधा ।
शुक्ला रक्ता तथा पीता कृष्णा वर्णे रिति क्रमात् ॥
अजागन्धा ब्रह्मभूमि रजोगन्धा च क्षत्रिया ।
क्षारगन्धा भवेद् वैश्या शुद्रा पुरीषगन्धजा ॥

कषाया ब्राह्मणा भूविरम्भा च क्षत्रिया तथा ।
 वैश्या ख्याता तथा तित्ता मधुरा शूद्रजातिजा ॥
 तिलानां वपने तत्र ज्ञातव्या भूमिजातयः ।
 त्रिरात्रेणाङ्कुरो यत्र ब्रह्मजाति प्रकीर्तिता ॥
 क्षत्रिया पञ्चभिरात्रै वैश्या स्यात् सप्तभिस्तथा ।
 नवगत्रे च शूद्राया अङ्कुरो जायते ध्रुवं ॥ (वृ: २)

अदा, अजा etc. are evidently corruptions of आज्य, ghrita.

1. The Brahmin soil is white in colour. It smells like clarified butter and is astringent to the taste.

The Khsatriya soil is blood-red in colour, smells like blood and is bitter to the taste.

The Vaisya soil is yellow in colour, smells like alkaline earth and is sour to the taste.

The Sudra soil is black in colour, smells like faeces and has a taste like that of wine.

If one is unable to determine the caste of a soil by colour, taste or smell, he should prepare a small piece of ground with the plough (while uttering the *Savifri mantra* at the same time) and sow sesamum seeds therein. If sprouts appear after the third night, it is Brahmin soil ; similarly, if they appear after 4, 5, or 6 nights, they should be recognised as Kshatriya, Vaisya and Sudra respectively. If the seedlings appear after 7 nights, then the soil belongs to the caste of *pisachas* (devils) and men should not build on such soil.

2. The selection of soils

(क) विप्रस चतुर्भूमि । क्षेत्रिय तिति सुमृत ।
 वैश्य दुरामाशयः । शूद्रसका प्रकृतिता ॥
 ब्राह्मण असदा भूमि । क्षेत्रिय गृहमाख्याति ।

से ते निधने यान्ति ॥ जर्थ—कृतव्रजश्री । क्षेत्रियस यदा भूमि वैश्यमागृह्ण माख्याति । स ततम् निधनं यान्ति । व्रजस्व गृहामम । वैश्वसस्वा यदाभूमि शूद्र गृहामासति । सततं निधनं यान्ति । द्रवागिरि प्रवापते ।

ब्राह्मणजान्ति भूमिरे क्षेत्रिवास न करिब । वैश्यभूमिरे शूद्र न रहिब । रहिले कि होइ । तिर आगि तथैव च । (५ पृः)

(ख) ब्राह्मणस जदा भूमि क्षत्रिय प्रियमोछती । स ततो नीधनो यान्ति । यमा गती व्रजंसिरि । क्षत्रियस जदा भूमी । वंसस प्रियमिछती । सत्रयं नोधने यान्ति । त्रयस्य गृहमासमं । अर्थ । क्षत्रीअ तील येवे छ रात्रे उठई से शूद्रभूमि तँही वस न रहोब । वस्यर येवे तील पाञ्च रात्रे उठई । से भूमिरे क्षत्रिय न रहोब । तील येवे चारि रात्रे उठई । से भूमिरे क्षत्रिय न रहई । (३८-६ पृः)

(ग) स्वजाति सुखमाप्नोति ब्राह्मणस्य चतुरभूमौ । क्षत्रियाय स्थिभिस्थाश्च वैश्यश्च द्वयभूमि च । शूद्रनामेक भूमिश्च चतुर्वर्गं विधायते । ये याहार स्वजाति भूमिरे रहिले सुख प्राप्त होइब । ब्राह्मण चारि जातिरे रहिले सुखी होइ । क्षेत्रिय तिनि जातिरे रहिब । वैश्य दुई जातिरे रहिब । शूद्र ताहार जातिरे रहिब ॥ श्लोक ॥ ज्यैष्ठ्यश्चैव यदाभूमि वर्णहीनत्र यो नर । सोपि वास्तु विनाशस्तु गृहमजम्बूक रोदिते । अस्यर्थ— गृहस्थ भूमिरे येवे भूमि स्वर्ण होइ गृहस्थर वर्णहीन होइ । से भूमिरे रहिले सकाले शियाल बोबाइ । वर्णहीन यदा भूमि । वर्णज्येष्ठन्तु यो नरः । सोपि वास्तु प्रसस्त । सुखी भवन्ति मानवाः । भूमिरे वर्णहीन वर्णहेव गृहस्थर श्रेष्ठ वर्ण हव से वास्तुरे कुटुम्ब बढई, मनुष सुखी भवन्ति ।

(घ) स्वजात्या सुखमाप्नोति ब्राह्मणस्य चतुर्भूमिः ।

क्षत्रियाणां त्रिभूमिः स्याद्वैश्यस्तु द्वयभूमिगः ॥

शूद्राणामेकभूमिश्च चतुर्जाति विधायते ॥

ब्राह्मजातिं यदा भूमि लोभादिच्छति क्षत्रियः ।

सर्वे ते निधनं यान्ति शैला वज्रहता इव ॥ (३ पृः)

2, If a man lives on the soil which belongs to his own caste, he will be happy. But a Brahmin may

live on any one of the four classes of soils, a Kshatriya can live on three, a Vaisya on two, and a Sudra on only that which belongs to his caste*

If, through temptation, a man lives on soil which belongs to a caste higher than his own, then surely destruction shall follow him. The place where his house stands shall be converted into a waste, and jackals shall fill the place with their cries even during the daytime.

If a man lives on soil belonging to his own caste or on one lower than his own, then surely will he live happily with friends, relations and attendants.

III The best site for dwelling purposes

(घ) स्निग्धा स्थिरा सुरभिर्गुल्मलता सुगन्धा ।
 शस्ता प्रदक्षिणजला च निवासभूमिः ॥
 नेष्टा विपर्ययगुणा कच-कर्करास्थि ।
 वलोक कन्दक विभीतक-संकुला च ॥
 स्थिर सुस्निग्ध ये सुरभिः । गुल्मलतारे होई शोभी ॥
 सुगन्ध युक्त होई थिव । प्रशस्त भूमि देखा थिव ॥
 से भूमि चारिपाख जल । घेरि थिव ए सुमङ्गल ॥
 एपरि स्थाने कले घर । मङ्गल घटई अपार ॥
 एथिरु होई विपरीत । केश भिङ्कुर गोडि युत ॥
 बालि हुङ्का वा थिव यहि । कण्टकवण भय थाई ॥
 एपरि स्थाने कले घर । घटई अनिष्ट सत्वर ॥

3. A place which is sheltered by fragrant plants, cool and undisturbed, spacious and surrounded on all sides by water, is good for dwelling purposes. A site with the opposite of these qualities is not good.

A place full of hairs (human ?), gravel, bones, sand or thorns is fearsome. If one builds on such a site, misfortune will rapidly overtake one.

IV. Divination by means of a lighted lamp

(ग) जानुमात्रे खन्यते भूमि दिक्स्तु तिनि योजयेत् नक्षत्रकरणं कुर्व्यात् बद्ध-
जात् । अर्थ । भूमि जानुमात्रकरि खोलिब । दीप गोटिए जालिब । तँहि भितरे
वसाइब । घरजाक येवे दीप दिसइ तेवे भल । एतदर्थकु ये दिसइ से मरण होइ ।
बड़ क्षीण होइ ज्वलिले से वास्तुरे गृहस्थ नाश याइ । श्लोक । दीपशाखा
वज्रन्दन्ति प्रणमे दीपतोज्ज्वल धर्म अर्थ चिन्त्यतेते दीर्घायुमतिरुच्यते । दीपशिखा
येवे बड़ होइ जलइ प्रलम्ब वोइवे शरीर तिन्ति पड़इ तेवे से घरे सम्पत्ति होइ ।
दीर्घायुष होइ ।

(घ) वास्तोर्मध्ये तु विवरं कृत्वा बाहुप्रमाणतः ।
दीपं तत्र स्थापयित्वा चिन्तयेत्तत्फलादिकं ॥
श्रीदा दीपशिखा धूम्रा वृद्धिः प्राचीगता भवेत् ॥
आग्नेये वेश्मदाहः स्याद् याम्ये मृत्युर्न संशयः ॥
नैऋते च भवेद्दुःखं वारुण्ये धननाशनं ।
वायव्ये व्याधिपोडा स्यादुत्तरस्यां च सम्पदः ।
ऐशान्ये सुखवृद्धिः स्यादित्याशाभाग निर्णयः ॥ (३-४ पृः)

4. A hole, one cubit deep (or knee-deep), should be made in the ground, and a lighted lamp placed therein to determine the 'luck' of the site. It is good if the lamp lights the entire cavity. If it burns dimly, the householder will die. If the flame becomes elongated, then the house will bring prosperity and long life (to the owner).

If the flame burns gray (gives forth smoke ?), it will bring prosperity. If it leans towards the east,

there will be prosperity ; if towards the S. E. , the house shall be burnt ; if to the south, there will doubtless be death ; if towards the S. W., sorrow shall come ; if towards the west, there will be loss of property ; if towards the N. W., there will be sickness ; if towards the north, prosperity shall come ; if towards the N. E.. there shall be an increase in happiness. Thus are indicated the signs with respect to the different points of the compass.

V. Classification of building-sites

(क) वास्तु लक्षणः—आतर प्रवक्षामि गृह कार्याणि विनश्य यदाकाल शुभविद्या तदा ।
 भुवनमाचरेत् आयाद ॥ चतुरश्र ॥ कृत ॥ भद्रासनः ॥ चक्रः ॥
 विमुवादि ॥ त्रिकोणः ॥ शकटाधि ॥ दण्ड ॥ प्रणमभान
 छे ॥ ५५ । मुकुन्दक ॥ वृहन्तर्पः ॥ वृजन ॥ कुम्भपृष्ठ ॥ धनुस्तु ॥
 (१ पुः)

(ख) वास्तु लक्षणः । अथतर प्रवक्षामि । गृहकार्यादि संसयः । यदी कुल शुभं वशा ।
 तदा भुवनमाचरे । अर्थः । अथवा कल्पणा करि कीयवा गृहकार्यं करई । यदि शुभविभा करई ।
 तथापि ये ईच्छा करई । भव ये गृह से क्षमान करई । याहार ये वास ताहा यायिमा ।
 आप्तत । । चतुरश्र । कृत । चक्र । विष्णुवाड ॥
 त्रिकोण ॥ शकट ॥ दण्ड । प्रलम्ब । मुकुन्द । हर्म्यपिठ ।
 व्यञ्जन ॥ कुम्भपृष्ठ ॥ धनर्वय । (३४-४ पुः)

(ग) षोडशभूमिका । श्लोकः । आयतन । ॥ चतुर्भुजः ॥ यत्र
 भद्रासनः । चक्रः विषमबाहु । त्रिकोण । शकटाकृति
 दण्ड । प्रणवस्थान । सुरिक । वृहन्मुख व्यञ्जन
 कुम्भपृष्ठः । धनु । सूर्यचक्रः ।

(घ) आयतं चतुरश्रं च छत्रं भद्रासनं तथा ।

चक्रं विषमबाहुः स्यात्त्रिकोणां शकटाकृतिं ॥

दण्डं च प्रणवं मूर्तिं गृहदं व्यञ्जनं तथा ।

कुम्भं धनुराकारं सूर्यकं चेति षोडशः ॥ (४ पुः)

VI. The effects of living upon each kind of building-site

(क) षोडशभूमि षोडश प्रकारे गला । केवन भूमिरे केवन गुण जानिबा ॥
३४ । आयते सविसिध्व ॥ चतुरस्रे धन आगम । भद्रासने कृतार्थः । वृते
पुट विवर्धनः । चक्रं दारिद्र्यं च पूजेमः चमितथा । ५४ । विसुवाङ्गि वा दाने
राजभया त्रिकोणसा । ५४ । शकटश्च धनक्षयः पशुदण्डि तथा दण्ड । प्रणमे
ज्येष्ठनाशनः न सहन्ति गृहे भार्या ॥ अर्थनाशन बृहनृपे । दुर्जने विश्वनाशाय
कृमणधनपीडन । सूर्ये धनक्षयविदात् । धनु चौरभय भवतु ॥ (१—२ पृः)

(ख) सोडस भूमि सोडस प्रकारये । कँउ कण के भूमिरे कँउ गुण याणिमा ।
अर्थ । श्लोक । आयते सर्वसिधि च । चतुरस्रे धनागम । भद्रासने कृतार्थाय ।
कृती पुष्टविवर्धनं । चक्रं दारिद्र्यं च । वसवाङ्ग तपाहनं । राजभय त्रिकोणसा ।
सकटाधि धनक्षयः । पशुहोत्रि तथा दण्डं । प्रलम्बे ज्येष्ठनाशनं । अथनास
कृत्यनृपे । नमन्ति शुरे भारिया । अर्थनासं बृहनृप । व्यञ्जने विश्वनास च ।
कृमेण धन पिडनं । सूर्ये धनक्षयादित । धनु चोर भवे मृतु । (३५—३६ पृः)

(ग) ए भूमि मानङ्कर शुभाशुभ फल । आयतने सिध्यते सर्व्व । चतुरस्रे
धनागमः । क्षत्र पुष्टि विवर्धनं । भद्रासने कृतार्थश्च । चक्रं दारिद्र्यं मेवोक्तम् ।
शोक विसमबाहुके । नृपभोति त्रिकोणेस्थात् । शकटे च धनक्षयं । नश्यति
चिरवो दण्ड । प्रणवे क्षयलोचनं । सुरिक्ते प्रियते भार्या । अर्थनाशं बृहन्मुखे ।
व्यञ्जने वित्तनाशश्च । कूर्मं च धनपिडते । चापे धनभयं जातं । सूर्ये नक्षयं
भवेत् ।

(घ) आयते सिध्यते सर्व चतुरस्रे धनागम ।
छत्रे प्रीतिविवर्धनी च भद्रासने कृतार्थिनः ॥
चक्रं दारिद्र्य-रोगं च शोकं विषमबाहुके ।
राजभीतिस्त्रिकोणे स्यात् शकटे च धनक्षयं ॥
चौरा नश्यन्ति दण्डेन प्रणवे नेत्रनाशनं ।
सुमुक्तौ म्रियते भार्या गृहदे सुखनाशनं ॥

व्यञ्जने वित्तनाशनं च धनलाभं च कच्छपे ।

चापे चौरभयं विद्याज्ञास्करे च दग्दिता ॥ (४-५ पुः)

6. From an examination of these names, it appears that they can be arranged in three groups as follows :

a; "Names common to all the mss : *ayata*, rectangular ; *chaturasra*, square ; *bhadrasana*, the beautiful site ; *chakra* shaped like the wheel ; *frikona*, triangular ; *sakata*, shaped like the bullock-cart ; *karma*, shaped like (the back of) a tortoise ; *dhanu*, shaped like a bow; *surya*, shaped like the sun ; *danda*, shaped like a staff.

b. Names regarding which there has been some typographical error: *pralamba*, the elongated one ; *byajana*, like the fan ; *chhafra*(?), like the umbrella ; *bisamabahu*, with unequal arms ; *brihanmukhaty*, with a big mouth.

c. Names which are not common to all the mss : *Muchhandaka*, *Mruchhanda*, *Grihada*; *surikta*, *sumurti* ; *harmyapifha*.

Of these, *ayafa* brings prosperity in all matters ; *chafurasra* brings wealth ; *bhadrasana* brings satisfaction ; *brita* or *chhatra* brings welfare (?) ; *chakra* brings poverty : *frikona* is the cause of the king's displeasure ; *sakafa* brings loss of wealth ; *danda* brings about the death of cattle ; *pralamba* brings about the death of an elder ; *brihanmukha* brings about the loss of wealth ; *byajana*, the loss of wealth ; *surya*, the loss of wealth and *bisamabahu*, bereavement.

III A Chapter on Augury

VII Signs and indications at the time of the first measurement

(क) घरसुतिवा श्लोक ॥ सूतपात प्रवक्ष्यामि सुरसम्भोवमेतधर ॥ त गृह न सुतभ्रुवे ॥

अर्थ—घर सुता धरिवा बेले सुता छिड़ि गले के काहाकू खताई हेले एमन्त होइले से डिहरे घर न तोलिब । से डिहरे घर तोलिने गुरुस्थ नाम याई ॥ (५-६ पृ:)

(ख) एवे श्रत्रलक्षण कहीवा । पुत्रपात प्रवक्ष्यामि । सुरसम्भोवने घर । तद गृहीकं शुत्रध्वं । लनतु याती मानव । १ । अर्थ: सुता धरिवा बेले येबे छिड़ी याई नोइले केहि खताई होई । एमन्त होईले से भूमिरे केही घर न करिव । से डोहरे घर कले आपणा स्वामी नाश याई । (३६ पृ:)

सुता धरीवा बेले यदी वा उडीव । तेवे याणीम से घरस्वामी नाश याई तही न रहीव: । (४० पृ:) ।

(ग) एवे भूमिरे खम्भ आरोपण करिवाकु सुतासुतमान पाति दीर्घप्रति करि बन्धमान धरिवाकु सुत्र पातिवा बेले स्वरभेदर लक्षण अलक्षण कहिवा । सुता धरि सुतिधरिवा बेले सुता हाथर खस्ति गले विपत्ति पड़इ । सुता छाड़ि गले गृहस्थ मरइ ।

(घ) सूत्रस्य छेदनात्क्षिप्रं दुःखं स्थान्मरणान्तर्कं ।

अतो विधिविधानेन शान्तिहोम तु कारयेत् ॥ (१५ पृ:)

When the thread (measuring tape) is being laid on a building-site for determining the *bandha** of the place, and also the particular spot where the *subhasfambha*

* See Chap, 6, § XX.

(the auspicious post), should be set up (indications regarding the future can be drawn from certain sounds heard at the time). This science of sounds, heard during the laying of the thread is being indicated here.

If the thread slips from the hand or is blown off (by the wind), or if anyone happens to make faces at the owner of the house at the time, one should not build there. In that event, even the title of 'householder' shall disappear (i. e. the person will not continue for long to be a householder).

(क) सुतविस्तार्यमानेन शङ्खशब्द यदा भवेत् । देवभूमि भवेत्तस मानव वज्जये सदा ॥

अर्थ—सुता पारिवा बेले येवे शङ्खशब्द शुभइ से देवभूमि । तँहि मानवी न रहिय ॥ (६ पृः)

(ख) श्लोकः । शुत्रप्रसारमात्रेण । संखं सद्य शुभे यदि । देवभूमि भवेत्तस्य । मानव वर्यए सदाः ।

अर्थः । सुता धरिवा बेले येवे संख शब्द शुभई से देवभूमि तही मानव न रहिय । (३६ पृः)

If a conch-shell be heard at the time of laying the thread, then the spot is sacred to the gods; men should not live upon it (It is usual to blow the conch-shell during religious ceremonies in India).

(क) श्लोक ॥ सुतविस्तार्यमानेन महावात भवे यदि
ब्रजज दुसी भूमि वात हन्तो भवे तदा ।

अर्थ । सुता धरिवा बेले येवे वा करिव से घर बारे भग्न होइ यिय । (६ पृः)

श्लोक ॥ सुत्रप्रसादमात्रेण महावात शुभते यदि
वज्जये तादृश भूमि वातये भाजते भवे ॥

अर्थ । सुता पारिवा बेले येवे बड़ राव होइ जानिमा से घर बाये भग्न होइव । (१३ पृ:)

(ख) श्लोकः । शुत्रवीस्तारमानेन । महावात भवे जदी । बर्यप तादृशं भूमि । वातभयं भवे जदी । अर्थः । सुता धरिवा बेले येवे बड़वात बोलन्ते को पवन बहई से घर बाए भग्न होई । (३६-४० पृ:)

If the wind blows strongly at the time, the house shall be destroyed by storm.

(क) श्लोक सुतविस्तार्यमानेन शिलाघात यदाभूमि
भीमानासत्रसज्जदा बर्जयेत् तदाभूमि । (७ पृ:)

श्लोक सुप्रसादमात्रेण शिलावृष्टि भवे यदि ।
बर्जये तादृशम् वस्तु गृहभग्नापिजायते

अर्थ । सुता पारिवा बेले यदि शिलावृष्टि करइ जानिमा से घर शिलावृष्टिरे भग्न होइव । (१४ पृ:)

(घ) येवे पथर बरषिव । बड़ आश्रय भाङ्गियिव ॥ (१७ पृ:)

If there be a hail-storm at the time, the house shall be destroyed in a hail-storm.

(क) श्लोक ॥ सुत्र विस्तार्यमानेन उत्तरे गावहः श्रुते ससन्धो सतातत भूमि । बर्जते वास्मत् सदा ॥ अर्थ । सुता देवा बेलकू उत्तर आड़े गाइ देखिले से भूमि श्रीहानि । वर्जित करिब ताहा । (७ पृ:)

श्लोक । सुत्रप्रसादमात्रेण उत्तगव हसते से समितत्रता भूमि प्रजते वास्तुत सदा ।

अर्थ । सुता पाड़िवा बेले येवे उत्तर आड़े गाइ गरु देखिले जानिमा से भूमि राक्षसभोग्य होइ । (१२ पृ:)

(ख) सुता धरिवा बेले येवे उत्तरदिगे गाई बोवाई । याणिम से भूमिरे सीरीहानी होई । (४१ पृ:)

(ग) सुतविस्तार्य मानस्तु गवाय रोदन्ते यदि । गोरु अस्थि विजानीयात्

मृत्येवास्तु यथार्थज्ञा । अर्थ । सुता पातिवा बेले येवे गरु बोबाइके बास्तुरे गरु हाड गोटाए थाइ । ना कादिले मृत्यु होइ ।

(घ) सूत्रे विस्तीर्यमाणे तु धेनुः शब्दायते यदि ।

गवास्थिन्यत्र जानीयान्मृत्यूर्वास्तुपतेभवेत् ॥

सुता बेले गाई बोबाइ । से घरे गोरु हाड थाइ । घरकु पश्वभाग कर ।

पूर्वादि तृतीय भागर ॥ अण्टाए खोलि हाड घेन । कुकुर हाड कथा सुन ॥ (१६पृः)

If a cow be seen or heard bellowing towards the north, the site should be known as fit only for *rakshasas* to live upon. A man cannot be prosperous while living in such a place. (Also) if the cow bellows, then know that there is a piece of cow's bone in the ground. Unless it is extracted, the householder shall die. Divide the length of the site (from east to west) into five parts. The bone is in the third division from the east at a level which is waist-deep.

(क) श्लोक सूत्रविस्तार्यमानेण मास शब्द सुहते यदि ।

देवभूमि विजानीया मनुष्ये व्रजते सदा ॥

अर्थ—सुता देवा बेलकु येवे बड़ चहल शोभइ से भूमि देवताङ्कर तँहि बास न करिब । (८ पृः)

श्लोक । सूत्रप्रसादमात्रेण महाशब्द शुभते यदि

तु देवभूमि विजानीयात् मनुष्य तत्र वर्ज्यये ।

अर्थ । सुता पारिवा बेले येवे बड़ चहल शुभइ । जाणिमा से भूमि देवभूमि तँहि बास न करिब । (१२-१३ पृः)

(ख) सुता पातीवा बेले जदि बड़ चहल शुभइ । जाणिम से भूमि राक्षस भोग होई । (४४ पृः)

(घ) सूतार बेले बड़ शब्द । हेले देवभूमि जाणिब ॥ सर्वथा तँहि न रहिब । रहिल उपदर्प हेब । राक्षस देखिले न रहि । राक्षस भूमि जाण सेहि ॥ (१७ पृः)

If a great noise be heard when the thread is being laid, know the place to be the abode of gods. Do not live there on any account. In that event, (the gods ?) will create trouble. (According to another version, such a site is a proper abode for *rakshasas*).

(क) श्लोक—सुत्रविस्तार्यमानेन मासं शब्द शुभते यदि । ५ ।

वज्जते दुष्टवास्तम् च मरण तत्र न संशयः ।

अर्थ । सुता पालिवा बेले यदि मासं शब्द शुभइ नहिले देखइ तँहि रहिले मरण निःसंशये होइ । (८ पृः)

श्लोक—सुत्रप्रसादमात्रेण मासंशब्द शुभते यदि

वज्जयेवृषसवस्तचम् मरण तत्र निःसंशयः ।

अर्थ । सुता पारिवा येवे येवे मासम शब्द शुभइ नहिले देखइ जानिमा से मृत्युसंशये । (१३ पृः)

(ख) श्लोकः । सुत्रविस्तारमानेन मानवसब्द शुभे जदी ।

वर्यए तत्र भूमिसा । मरण तत्र निःसंशयः ।

अर्थ । सुत्र धरिवा बेले यदि मांस देखई नोहिले हे सुणई से धरे रहिले मरण निश्चये होई । (४१ पृः)

During the laying of the thread, if.....be seen or..... heard, then doubtless there shall be death for one who lives upon it

(क) श्लोक सूत्रविस्तार्यमानेन गीतशब्द शुभते यदि तेषा भूमि कौवरसा धन धान्यबहुपुत्रिका । सुता देवा बेले येवे गीत (८-९ पृः)

(ख) श्लोक ॥ सुत्र विस्तारमात्रेण गित शब्द शुभते यदि ॥ तेभूमि कुवेरस्य धनधान्य विहिता ॥ सुता देवा बेले येवे गित सबद सुभई याणिमा वे तेवे से धरे धन वृद्धि होई । पुत्र बहुत होई । (४१ पृः)

If music be heard during the laying of the thread, then surely the land belongs to Kuvera (the god of wealth).

In that house there shall be an abundance of wealth and progeny.

(क) श्लोक । सूत्रविस्तार्यमानेन दहभूमि प्रजायते वाए तत्र विजानीय देश सवरजोन्न तथा । सुता पारिवा बेले येवे अग्नि दहन देखिव कि वा बहिव आपनार देश हेले छाड़िव । (६-१० पृ:)

(ख) श्लोकः शुत्रवीस्तारमानेन । दहनो यदी दृश्यते । वर्यए नादसं भूमि । देसस्य परिवर्यएत । अर्थः । शुता धरिवा बेले जदी अग्नि दहन देखिव आपणा देस हेले छाड़ि पलाइव । (४१-४२ पृ:)

If fire be seen at the time, then that place should be avoided. One should flee from the place even if it be one's own country.

(क) सुत श्लोक । सुतमास्त्यमानेन मनुषेरादिते यदि । पचर पचम् पकि क्रियते भाग सुत्रेक । सुता पारिवा बेले येवे मनुष्य कान्दइ.....जानिमा से डिहरे मनुष्यर हाड़ अछि । (११ पृ:)

(ग) श्लोक सुत्रविस्तार्यमानस्तु रोदिते श्वासते अथवा नाभिमात्रस्थिते । सत्य मुण्ड माला विनिर्दिशेत् । अर्थ । सुता पातिवा बेले येवे लोके कान्दुथान्ति कासुथान्ति एमन्त बेले जानिमा से वास्तुरे नाड़िमात्र गभीरे सल जे मुण्ड गोटिए थाइ ।

(घ) सूत्रे विस्तीर्यमाणे तु रोदनं श्रूयते यदि । नाभिमाने स्थितं शल्यं मुण्डमाला विनिर्दिशेत् ।

सूता पातिवार लक्षण । कहिवा सावधाने शुन । मनुष्यमानङ्क रोदन । कि-अवा भयङ्कर स्वन ॥ शुणिले शुभकु न देव । ए हाड़ थिवार जाणिव ॥ घरकु बोलभाग कर । पूर्व्वरु ये पाञ्चभागर ॥ अण्टागहीरे मुण्ड पाइ । एथि संशय किछि नाहि ॥ (१५-१६ पृ:)

If a person be heard weeping or sighing when the thread is being laid, know that there must be human

bones in the ground. Divide the length of the site (from east to west) into 16 parts. In the fifth division from the east, at a level which is waist-deep, you will doubtless find a human skull.

(क) सुत्रविस्तार्यमानेण श्वानभि रदिते यदि दृदिमात्र प्रमाध्ये जमुतमत भागे धागण । सुता पारिबा बेले येवे.....कुक्कुर बोवाइ जानिमा से डिहरे मनुष्यर हाइ अछि । (११ पृ:)

(घ) सूत्रे विस्तीर्यमाणे तु कुक्कुरो यदि रुद्यते ।
अचिरेणैव कालेन शूना निहत एव सः ।

सूत्र पातिबा बेले येवे । श्वान बोवाए गुण तेवे ॥ कुक्कुर हाइ थाए तँहि । बाहार करि शुभ देइ ॥ तार पूर्वरु तिनिभाग । अण्टाए गभीर करिब । श्वान हाइ बाहार कर ॥ एमन्ते गुण सूत्रधर । अल्प दिने श्वान योगे । गृहो पडइ दुःखभोगे ॥ (१६-१७ पृ:)

If a dog barks when the thread is being laid, know that there is a dog's bone (according to another version, human bone) in the place. Extract it before performing the auspicious ceremony. (After dividing the length into...parts) you will find the dog's bone in the third division from the east. Oh carpenter, you must remember this ; (otherwise) some danger from dogs will overcome the householder within a short time.

(क) श्लोक—सुत्रविस्तार्यमानेण मुण्डमुण्डितोय भवेत् मुण्डतत्र विजानि-
जात नेखत वस्तुमिलक्षण । अर्थ सुता पारिबा बेले येवे लाण्डमुण्ड देखि जानिमा से डिहरे नाण्डमुण्ड अछि । त्रिभाग करते सूत्र देवङ्गी वचन्तिक नाभिमात्र-
मनुते भूमि लेखते मुण्डमुण्डिक ॥ सुता तिनि भाग करिब सुता देवा बेले येवे मनुष्य देखि जानिमा मनुष्य मुण्ड अछि । ५४ । से सुता चारिभाग करिबा पूर्वभागे गतीरे हातक गहीरे अछि मुण्ड । (११-१२ पृ:)

घटभद्रद...गेवत् । मृत्युका जोम्बोको रोदिता ॥ (७ पृ:)

(ख) श्लोकः । शुत्र विस्तार मानेन नाण्डमुण्ड दृश्यते जदी । दृष्टायं घट-
भग्नस्य । जम्बूको रोदीताः । अर्थः । शुता धरिवा बेले येवे नाण्डमुण्ड दिसई देखीव ।
कीअवा घटभग्न देखीव । कोअवा मृतु पिण्ड देखीव । कोअवा जम्बूका राव देव ।
याणिम से डिहरे मुण्ड गोटाए अछि । सुबा चारि भाग करिव । पूर्वभाग उपर
गहिरे से मुण्ड अछि । (४०-४१ पृः)

If a shaven-headed man or rice-offerings to the manes be seen or the howl of a jackal be heard when the thread is being laid, know that there is a skull in the ground. Divide the thread (i. e. length from east to west) into 4 parts. In the eastern division (i.e. the first one), there is a skull at a level which is one cubit deep.

(क) श्लोक—शुत्र प्रसादमात्रेण महावृष्टिर्भवे यदि धनधान्य भवेवास्त
शुभक्षणे भवे यदि । अर्थः । सुता पारिवा बेले येवे दिअ वृष्टि करई जानिमा से
घरे धनधान्य पुत्र पुत्री अनेक होई । (१३-१४ पृः)

(ख) श्लोकः । शुत्र वीस्तरमानेन शूरवृष्टि भवे जदी । धनधान्य भवे
वास्तु । शुलक्षणे भवे जदी । अर्थः । शुता पाडीवा बेले येवे दीअ वृष्टि करई ।
याणीम से भूमिरे धनपुत्र बहुत होई । । :०: । (४४ पृः)

(घ) घरे सूता पातिवाबेले । सेठारे हीनवृष्टि कले ॥ से राज्ये दुर्मिष
हूअई । महा अरिष्ट होए तहिं ॥ येवे अल्प वग्णई । सुख नाहिं राज्य भाजई ।

If the gods send rain when the thread is being laid, there will be an abundance of wealth and of children in the house. If the rain be scanty, there will be no happiness and the king shall lose his kingdom.

(ग) सुतविस्तार्यमानस्तु गजध्वनिमुदामृत गज अस्थि विजानीयात्
वास्तुभूमिमौ न संशय । अस्याथ । सुता पातिवा बेले येवे गजध्वनि शुभई से

वास्तुरे गज ये हस्ती हाड गोटाए थाइ । ए सल न काढ़िले वास्तुभूमि संशय होइ ।

(घ) सूत्रे विस्तीर्यमाणे तु गजशब्दो यदा भवेत् ।

गजस्यास्थि विजानीयाद्वास्तुभूमौ न संशयः ॥

येवे हाती गज्जन हेब ॥ से घरे हातोहाड थिब । एहाकु एरुपे जाणिब । घर नवभाग करिब ॥ मध्यभागकु खोलाईले । बुकुए गहीर करिले । अवश्य हाती हाड थाइ । एरुपे एहा जणा याइ ॥ (१६ पृ:)

If an elephant trumpets when the thread is being laid, then there is an elephant's bone in the place. Divide the length into 9 parts. In the middle division, at a level which is breast-deep, the elephant's bone is surely present

(ग) सुत्र विस्तार्यमानस्तु हयध्वनि मुदाहृतं । हय अस्थि विजानीया सस्त तिष्ठति नान्यथा । अर्थ । सुता पातिबा बेले येवे हय बोबाइ से वास्तुरे घोड़ा हाड गोटाए थाइ ।

(घ) सूत्रे विस्तीर्यमाणे तु हयशब्दो यदा भवेत् ।

तत्राश्वास्थि विजानीयाद्धनहानिर्भवेद्ध्रुवं ॥

घोड़ा हेंबा येवे शुनिब । से घरे घोड़ा अस्थि थिब ॥ पूर्व पश्चिम घर हेब । घर तिनि भाग करिब ॥ पूर्वभागकु खोलाइब । नाभिए गभीर करिब ॥ अस्थिक बाहार करिण । शुभकु देव निश्चे जान ॥ उत्तर दक्षिण गृहर । तिनि भागरे ये उत्तर । नाभिए गभीरता कर । हेब ए अस्थि ये बाहार ॥ (१६ पृ:)

If a horse neighs when the thread is being laid, there is a horse's bone in the ground. Divide the length of the house from east to west or from north to south (according as it is longer one way or the other) into 3 parts. The bone is in the first division at a level which is navel-deep.

(क) मुण्डकम्बुश्च सुभृहा दुष्टायाननीचसेत् ॥ (७ पृ:)

(ग) मण्डुको ध्यानने चैव दृष्टिभेदे भवे गृहं । घटभेद भवेत्स गृहं जम्बुक रोदते । अर्थ । सुता पातिवा बेले येवे वेङ्ग बोवाई से घर गृहस्थ अत्राहि होइ । से घर अलुआ होइ । से वास्ततः ध्वस्त होइ । शिवाल बोवाई ।

If a frog croaks at the time, it will be impossible for the householder to live there. The house will be ruined. The thatching of that house will not be completed. Jackals will howl there.

(ग) श्लोक गर्धवो यस्य स्यात् परिवर्ज्येते रोदन्ते पूत्रकालस्तु ध्रुव मृत्यु विनिर्दिशेत् । सुता पातिवा बेले येवे गध ध्वनि शुभइ तेवे पुत्रशोक होइ । गृहस्थ मृत्यु होइ ।

(घ) गर्धभो शब्दते यत्र तद्गोहं परिवर्ज्येत् ।

काकोदृष्ट्या मुखं रौति ध्रुवं मृत्युविनिर्दिशेत् ॥ (१७ पृ:)

If an ass brays when the thread is being laid, the householder will lose his son. The householder will die. If (also) a crow caws it denotes death without doubt.

(ग) सुत विस्तार्यमानस्तु पन्नङ्गो यदि दृश्यते अचिरेणैव कालेन स्वामीन हत पनग । अस्थार्थ सुता पातिवा बेले येवे सर्प देखइ तेवे अल्पदिने मरइ । सर्प खाइ ।

(घ) सूत्रे विस्तीर्यमाणे तु पन्नगो यदि दृश्यते ।

अचिरेणैव कालेन सर्पेण निहतो ध्रुवं ।

If a snake be seen at the time, (the householder) will die within a short time, bitten by a snake.

(ग) श्लोक । बकश्च सहस्रन्यचन वसल्याक्षरानि च । न चैव सुप्रसन्न सन वसल्या विवर्ज्यते । अर्थ । सुता पातिवा बेले येवे बक देखि बाम पाखे से भूमि नुआ सल जे हाड़ गोटिप थाइ ।

If a crane is seen towards the left, there is new piece of bone in the ground.

(ग) श्लोक । शत्रू क्षयति निर्धोषे वसन्ति विप्रसद्गृहे । ज्योतिषो कथया-
नश्च कीर्तिश्च वित्तवर्द्धन । सुता पातिवा धेले येवे मेघ गज्जन करह दर्पणे
प्रसाद उत्तम ।

If there is a peal of thunder when the thread is being laid, then, according to the science of Astrology, the householder's fame and wealth shall increase and enemies diminish in number.

IV. Determination of the Naga's Position

According to the *silpasasfras*, it is imagined that a great serpent(naga)lies encircling every building-site. Its body is divided into eight equal portions, namely the head, heart, stomach, navel, anus, knee, shin, ankle and tail. The serpent moreover moves round and round in a clockwise direction. Its head lies at the eastern point of the compass in the middle of the month of Āswina. It takes a year to come round to the same point. It is therefore possible to determine, on any date, where the different limbs of the naga will lie along the boundary of the site. It is required in the *sastras* that the auspicious pillar should be posted at certain points of the naga's body in order to ensure good luck. The orientation of the door is also determined by the lie of the naga.

VIII The lie of the naga

(क) श्रीश्रीश्री दामेण सेअते नाग ५० कोटि मायेते अन्यत्रे तिलियाचम् पृथिवी जायते जायते सदा ।

श्रीश्रो-भाद्रव असाण कारितिषु सार नागसु पुर्वक । दक्षिणे उदरे सैव पुष्टि सैव उत्तरे । पश्चिमे गोक्षसित अगोया सबलागुल तिभिमासे सुनिचल

मार्गसिरे पुष्य माचे शिर नागसु दक्षिणे । पश्चिमे मुदोरशैव पृष्टिसम्पुर्वक । उत्तरेण पुच्छधात नैराए सबलागुल तिभिमासे सुनिचल ।

फाल्गुणे मधु वैशाखे शिरो नागसु पश्चिमे । उत्तरे उदरे सैव पुष्टि सैव दक्षिणे । पुवोस्य यदा पुच्छ बवेस्तीति लाङ्गुल तिभिमासे सुनिचल ।

जेष्ठ आषाढ श्रावणेषु शिरनागस उत्तरे पासि उत्तरेसैव पुष्टिसैक पश्चिमे । दक्षिणे यदा सक्ष ईशानेसैव लाङ्गुल (१४-१५ पृः)

(ख) एवे नाग परिणाम याणिमा । श्लोकः । वासेन सथने नाग । पथास केटी मीयुते । अनन्त ईती वीयात । पृथिवी यायते सदाः ।

भाद्रव आसिन्य सिर नागो पृष्ठके दखीणे उत्तरे चैव । पुष्टं च एव उत्तरे । पश्चिमे शपुच्छस्थितं । अग्निप सर्वलाङ्गुल । त्रिभीमासे शुनीश्चल ।

मार्गसिर पुस माघेण । सिर नागस्य दक्षिणे । पश्चिमे उदर चैव । पृष्ठ चैवक पूर्वकं । उत्तरे पुष्टस्थितं । नैऋते सर्वलाङ्गुलं । त्रिभीमासे शुनीश्चल ।

फाल्गुण्ये चैत्र वैशाखे सिर नागोऽपि पश्चिमे । उत्तरे उदर चैव । पृष्ठ चैव क दखीणे । पूर्वस्यक (कु?) दा पुष्ट । वाइवे स्थितो लाङ्गुलं । त्रीभी मासे शुनीश्चलं ।

येष्ट साढ् श्रावणेशु । सिर नागस्य उत्तरे । पाटी ओष्ट सर्वचैव । पश्चिमे दखीणे जबा पुष्ट । ईसान्ये सर्वलाङ्गुल । त्रीभीमासे शुनीश्चल । (४४-४५ पृः)

(ग) श्लोक । तस्या ईशान भागेन स्तम्भरोपणमेव च । नागराजा क्रमेनैव ईशानं परिचिन्तयेत् । पूर्वं शिर भाद्रवाद्धे ३ मार्गे दक्षिणमस्तके ३ फाल्गुणे वारुण्येन्द्रे ३ ज्येष्ठे उत्तरमूर्द्धनि ३ । अस्त्यार्थं । भाद्रवाध्निकार्तिकं नागशिर पूर्वं थाइ । मार्गसिरपुष्यमाघ नागशिर दक्षिणे थाइ । फाल्गुनचैत्रवैशाख नागशिर पश्चिमे थाइ ।

(घ) भद्रादौ तु शिरः पूर्वं मार्गादौ दक्षिणे शिरः ।

फाल्गुनादौ शिरः प्रत्यक् ज्येष्ठादावुत्तरे शिरः ॥

8. The naga lies on its left side. During the months of Bhadra, Āswina and Kartika, the head lies to the east, the back faces the north, the belly faces the south and the tail (extends from the western point of the compass to the s. E. point ?). It remains in that position for three months.

During the months of Margasira, Pousa and Magha, the head is towards the south, the belly faces the west, the back, the east and the tail (extends from the northern point of

the compass to the s. w. point ?). It remains in that position for three months.

During the months of Phalguna, Chaitra and Baisakha, the head of the naga is towards the west, the belly faces the north, the back, the south and the tail (extends from the eastern point of the compass to the N. w. point ?). It remains in that position for three months.

During the months of Jaisthya, Āsarha and Sravana, the head of the naga lies towards the north, the belly faces the west, the back, the east and the tail (extends from the southern point of the compass to the N. E. point ?). It remains in that position for three months.

IX. The movements of the naga

(क) अहिधर महिराजा नित्य गम्य भ्रमन्तीह । चलिन चरण दिने । षष्ठ तिभि सतञ्च । द्विहन्तयष्टसका । चालते मेकपादेक त्रिभि त्रिभि त्रिभि मासे । (४८-५०)

(ख) नाग येँडकृपे । नीत्यानी चलुअछि ताहा थाणिमा । अचहर महीराया । निनीगौ मगती दीत्ये च । चलीत चरण दीने दीने । अष्ट त्रिभिसतं च । दीबहत परिसंक्षा चलती मेक पादेन । त्रिभिमासे । (५३-५४ पृः) ईशान्य कोण माडि नाग चलुछि । ५ । (५३ पृः)

(ग) वास्तु प्रमाणे न हि तस्य गात्रं वामेन सेति समतित कालं ।

त्रिभिनमासे परिनुत्य भूमौ तं वास्तु नाग प्रवदन्ति सिद्धाः । अस्त्यार्थः ।

वास्तु येते सर्पगात्र ये देह तेनोहि । वाम अङ्ग माडि सोइ थाइ । तिनि मासे भूमौक बोलन्ते दिगे लेखाए खाउ थान्ति । वास्तु नाग एमन्त बुलि सिद्धमाने ऋषिमाने बोलन्ति ।

पूर्वा दिक्षु शिरः कुर्वा नागणेते त्रिभिः त्रिभिः ।

भाद्र वा देर्वामुपार्धे तस्य चालते शुभं गृहं ॥

नागशिर पूर्व्वं थाइ । ईशान कोणठारु तिनि मास दिगे लेखाण थाइ । ए तिनि मास ये ६० दिन एमन्ते दिग नउ ६० भाग होइ । एमन्ते ६० दिने दिगभोग करइ । एहि प्रमाणे पूर्व्व दक्षिण पश्चिम उत्तर ए चारि दिग खलइ एरूपे ।

(घ) तिनि दिग माड़ि शुक्लइ । दिगक अनाक्रान्त थाइ ॥
 वामपारुश माड़ि नाग । शोइण वास्तु करे भोग ॥
 ऐशान्य कोणु आद्य होइ । तिनि मास पूर्व्व रहइ ॥
 वास्तुर येते पूर्व्वदिग । दिनकु दिन करे भोग ॥
 नउ दिवसे शेष होइ । दक्षिणदिगकु माड़इ ॥
 एहि प्रकारे चारिदिग । भोग करइ वास्तुनाग ॥ (१३-१४ पृः)

9. During the months of Bhadra, Āswina and Kartika, the head of the naga lies towards the east. On the first day of this quarter, the head lies exactly at the N. E. point of the compass, while on the last day it lies similarly at the S. E. point. The head of the naga thus moves one degree every day, in a clockwise direction.

In this connection, it is said in one of the passages quoted above that the naga covers by its length that portion of the boundary which subtends an angle of 270° at the centre leaving an angle of 90° open. It should be noted however that this does not agree with the opinion quoted in the previous article.

X. The eight divisions of the naga's body

(क) चतुर्भ्रम भवे यदा नाग तत्र प्रमाणश्च विष्टतो लङ्गुलमुखः । नागते यत्र दस्तश्च भागसे आते तथा । भागमत तालमेको सारस्या दुर्गुण तद्गुणो । सिरह्मद मुदरसो नाभि पुच्छ जानुजङ्घ । आनुसैव लाङ्गुलेश्च जानिमा वृद्धसदात ॥ ताल मेको फेणाभाग द्विताल हृदभा तथा । तृममुदरेशैव चतुर्थ ताल नाभि

दस्यति । गुह्ये पञ्चतालश्च षष्ठताल या जङ्घनः सप्तताल अन्तर्ज्ञेयं पुच्छे चाष्टमेवचम् । (१५-१६ पृः)

(ख) गृहस्य यत् हस्तं च । चतुश्चर्म भवे जडा । नाग तत्र प्रमाणं च । षष्ठतो लांगुले मुख ॥ नाग सेमे जत हस्तं च । भाग तस्य कारण तथा । भागस्य तालमेको । सीरसा दुगुणं तदाः । तालमेको फणाभागे । द्यय ताल द्ययस्तथाः । त्रीन ताल उदरे चैव । चतुताल नाभीदेसक । हृदय पञ्चतालं च । सप्तताल यानुजघन । सप्ततालं आन्दु चैव पुच्छे च अष्टमेवचः ॥ (४५-४६ पृः)

(ग) नागसिर आठताल वेवर्त्ताना सर्प येउ भासे येउ तिनि दिग मादि थाइ तिनि दिग मादिले येते हाथ होइ आठभाग करिब । आठभागर संख्या । श्लोक । ताल मेको फणाशिरः द्विताल कण्ठस्तस्ता । त्रिभिताल हृदयेश्चैव चतुर्तालोदरं भवेत् पञ्चताल नाभिश्चैव षष्ठताल गुह्यकस्तथा सप्तताल जघनश्चैव अष्टतालश्च पुच्छये । अस्यार्थं नागर ये शरीर आठताल ।

(घ) अष्टभाग कृत्वाभूमिः प्रथमं शिर उच्यते ।

द्वितीये हृदयं चैव तृतीये जठरं तथा ।

चतुर्थं नाभिकं विद्यात् पञ्चमं गुह्यमेवच ।

षष्ठं स्याज्जानुदेशं च सप्तमं जघनं तथा ।

अष्टमं पुच्छभागं स्यान्नागराजः प्रकीर्तितः ॥ (१४ पृः)

10. Divide the line along which the naga lies into 8 parts. The first portion forms the naga's head, while the rest constitute the heart, belly, navel, anus, knee, shin and tail. According to another reading, the length should be divided into 9 equal parts, of which the head is constituted by the first two, the rest being formed by the remaining divisions.

When the position of the naga has thus been determined, various religious ceremonies are performed before the actual commencement of building-operations.

One of these is the setting up of the auspicious pillar called *subhasfambha*. This pillar should only be posted at certain points of the naga's body.

XL Where the pillar should be posted on the naga's body

(क) नागर स्थम्भ जहि पड़िले घटदारापुत्र प्रणाशे भीनि । खनमस्तेके नाग गराहि श्रीसम्पद यदि जठरे । श्रीवभोग्य रूपते नाभि ख्यातोतु जातर त्रिसोभ एदुघ्न देशविरोध ॥ जानुदीर्घ सवासोक्ष क्षतावलतघ्न सोदेशाश्वरोगी ॥ सीरो मृतु भये विद्वान् । पिठि शोक दारिद्रेक पुच्छे विविधभोग्यानि । क्रोटेण अर्थ-सम्पद शिर थम्भे भवे मृत्यु । प्लहा पुत्रशोक पुच्छ साधननासस्य । उदरे सर्वसम्पद ॥ (१६-१७ पृः)

(ख) नागर येँउ स्थाने खम्भ पडई तहीरेँ लक्षण कह्नीवा । अर्थः । सिररे मृतु दिअई । पुष्टेरे सोक संन्ताप छई । क्रोडरे अर्थ दीअई । गलारे पुत्रसोक होई । पुछ उदरे धनधान्य वर्धमान होई । (४६ पृः)

(ग) शिरः सा पृष्ठ पुच्छाभ्याः शश्वरोतदिगन्तत्र शयने वाम पार्श्वेन तस्य क्रोते शुभं गृहं । अर्थेवार्थ । शिर मस्तक पृष्ठ वोल्न्ते पिठि । पुच्छ वोल्न्ते छाज सश्व श्वेत वोल तिनि दिग माढ़ि थाइ । वाम अङ्ग माढ़ि शोइ थाइ । तस्य क्रोटं शुभं गृहं । गृह वोल्न्ते क्रोट वोल्न्ते पेटरे गृह शुभ देले सर्व भोगादि होइ ।

* * * *

कँउ तालरे शुभ देले कि होइ । श्लोक । दारापत्य प्रणाशो भवति च खनने मस्तके नागराक्षि श्रीसम्पत्ति प्रभुतो यदि हृदय जठरेस्थ व भोगौरूपेत । नाभि गात्रे रतिशयभयदो गुहसं देहभोगं । जानु दीर्घप्रवासो खलुमपि शेषये पुच्छदेशे विरोधः । अर्थ । सर्पर मस्तक ये फेणा ए फेणारे शुभ देले गृहस्थ पुत्रनास याइ । खनन वोल्न्ते कण्ठ । एथि शुभ देले भार्या नाश याइ । हृदयरे शुभ देले श्रीसम्पत्ति नाश याइ । जठर ये पेट एथि शुभ देले सकल भोगादिमान होइ । नाड़ीरे शुभ देले शत्रुभय होइ । गुहरे शुभ देले भोग करइ । जानुरे शुभ देले

गृहस्थ दीर्घ प्रवासी होइ । गृह भोग करि न पाइइ । पुच्छरे शुभ देले विरोधमान होइ । मन्त होइ नाग अष्टशरीर अष्टताल विवेचना । संक्षेप करि बुध ये पण्डित-माने वास्तु अर्घ देले से गृहेरे गृहस्थ अत्यन्त सुखार्ति पाइ । श्रीसम्पत्ति पाइ । इति नागपरिमाणसमाप्ति ।

(घ) द्वारापत्य प्रणाशो भवति च खनने मस्तके नागराज्ञः ।
 श्रीसम्पत्तिः प्रभुत्वं यदि हृदि अठरे सर्वभोगैरूपेतः ॥
 नाभौक्षीर्णं त्वराते रतिशयशुभदो गुह्यदेशे च रोगे ।
 आन्वेर्दीर्घप्रवासी क्षयमपि जघने पुच्छदेशे च मृत्यु ॥ (१४ वृः)

11. If the hole for posting the auspicious pillar be dug at the head of the naga, the wife and children of the householder will die ; at the heart and belly, wealth, prosperity and the enjoyment of power will follow ; at the navel, the enemies of the householder will be overtaken by misfortune and good luck follow him instead ; at the anus, sickness will follow ; at the knee, the householder will have to live away from home for a long time, and death shall come if the pillar be posted at either the ankle or the tail.

If the pillar be set up towards the back of the naga, bereavement will follow, while prosperity will come if it is placed towards its lap.

XII. Where the door should be fixed with reference to the body of the naga

(ग) नागविधि द्वारलक्षण ॥ नागस्थान स्थान द्वारे विश्वकर्मा च भोषित दोषगुण समासाद्य कथितं वास्तुविस्तर ॥ अर्थ । नागर स्थान मनि द्वार करिब । एमन्त बोलि विश्वकर्म्मणि वोइले दोषगुण मनि बुझि नाग स्वस्थाने द्वार कले धन-जन बहुत होइ । घर शुभकाले येमन्त नागर आठताल बुझि हृदय जठरे

**शुभ देइ एवे सेहि प्रकारे करि परिणाम करि बुझि नाग हृदयरे जठरे द्वार करिब ।
ए भल होइ । आउ स्थानमानङ्करे घर कले विरोध होइ ।**

12. The position of the door should be fixed from the position of the naga's limbs. Viswakarma says that if the effects of placing the door-way in relation to the limbs of the naga are taken into consideration before fixing its position, then great prosperity will be enjoyed by the householder.

Locate the eight limbs of the naga ; then place the door at either its heart or its stomach. That will bring good luck. In any other case, dangers and strife will follow.

V. Astrological Considerations

XIII. The effects of building in different months of the year

(क) चैत्र्ये व्याधि माघेति । वैशाखे धन सम्पूर्ण । जेष्ठेन पशुचेव । आषाढे पशुनाशनः । श्रावणे ब्रह्महानि । भाद्रवे हानि रोगिणः । असिने जन दारिद्रे च ।

(२०-२१ पृः)

कार्तिके धन नाभय । माघेण बहु शोक वृता । फाल्गुने बहु पुत्रीय । (१६ पृः)

(ख) एवे बारमास भल मन्द कहीबा । श्लोकः । चैत्रे व्याधि तीष्ठन्ति । वैशाखे धनसम्पद । जेष्ठेन पशु चौर्या च । आषाढे पशु नाशनं । श्रावणे बहुहानी च । भाद्रवे बहु रोगीणी । आसिन्ये जन नश्यन्ति । कार्तिके धन लाभक । मार्गशिरे बहुधन चैव । पुसेण टस्करं भवेत् । माघे बहु सोकं च । फाल्गुने बहु पुत्रकं (४८ पृः)

(ग) एवे गृह मासफल कहिबा ।

श्लोक । चैत्रे च शोकमवाप्नोति ।	गृहकारयेन्नरः ।
वैशाखे धनरत्नानि ।	जेष्ठ्ये मृत्यु विनिर्दिशेत् ।
आषाढे धननाशश्च ।	पशु वृद्धिमवाप्नुयात् ।
श्रावणे भूमिलाभाय ।	हानि भाद्रपदे तथा ।
पक्षी नाशश्च वाग्धिने ।	बहु धान्यानि कार्तिके ।
मार्गशिरे धनः प्राप्ति ।	पौषे चौरभय तथा ।
माघे अग्निभयं कुर्यात् ।	फाल्गुने काञ्चनं भवेत् ॥

अर्थ । चैत्रमासरे शोक जात होइ । वैशाखे धन रत्नानि होइ । जेष्ठे गृहस्त मरइ । आषाढे धन हानि होइ । श्रावणे भूमि लाभ होइ । भाद्र मासे सर्वहानि होइ । आश्विने भार्या मरइ । कार्तिकरे बहुधन होइ । मार्गशिरे बहुधन होइ । पौषे चौरभय होइ । माघरे अग्निभय होइ । फाल्गुने धनपुत्र होइ ।

- (घ) वैशाखे धनरत्नानि ज्येष्ठे मृत्युविनिर्दिशेत् ।
 व्याषाढे धनलाभं च पशुवृद्धिं मवाप्नुयात् ॥
 श्रावणे भूमिलाभः स्याद्धानि भाद्रपदे तथा ।
 पत्तिनाशश्चाश्विने च बहुभार्या च कार्तिके ॥
 मार्गशोषे धनावाप्तिः पौषे चौरभयं तथा ।
 अशुभं च भयं विद्यादग्नि माघे विनिर्दिशेत् ॥
 फाल्गुने काञ्चनं पुत्रं चैत्रे च शोकवान् भवेत् । (५ वृः)

13. *Vaisakha* brings wealth; *Jaisthya*, theft of cattle or death ; *Āsarha*, the death of cattle; *Sravana*, great loss (the acquisition of landed property, according to another version) ; *BHadra*, loss and illness ; *Āswina*, famine in the land (?) or loss of one's wife ; *Karfika*, gain of wealth or the acquisition of many wives ; *Agrahayana*, wealth ; *Pousa*, theft ; *Magha*, bereavement or danger from fire ; *Phatgana*, abundance of progeny or gold and progeny ; *Chaifra*, sickness or bereavement.

XIV. Effects of building in the light or dark half of the month

- (क) कृष्ण शुक्ल वेणी पक्षर कथा ॥ श्लोक ॥
 शुक्लपक्षे भवे सुख्य कृष्णेण टसकर भवेत्
 तैम्बत्या विचार कृतश्च यदि चेत महाहानि ॥ (२१ वृः)
- (ख) कृष्णपक्षे तस्कर चोरभय होई । शुक्लपक्षे शुख सम्पद देइ । (४६ वृः)

14. If the building-operation is begun during the dark-half of the month, then there will be danger from thieves ; if, on the other hand, it is begun in the light-half, there will be prosperity and happiness.

XV. Effects of building on different days of the week

(क) भास्करे शुभदायक । नृपभय रविसुते भूमिपुत्रेन नाशकः । गुरुशुक्र बुधवारेण गृहकर्म्मणि कारये । इति वदति वराहे ॥ ६ ॥ (२१ पृ:)

(ख) एते सात वा लक्षण कहिब । शशि क्लेश दारिद्र्य च । भास्करे शुभ-
दायकः । अग्निभये रविपुत्रे । बुध गुरु शुक्रवारेण । गृह कार्यानि कारये (४६ पृ:)

(ग) वारशुद्धि ॥ शशि कलह दारिद्र्ये । भास्करे अग्निदाहे शाकविल च
रविपुत्रे भूमिपुत्रे मृतेषु । बुधगुरु कविवारे सस्तल्लने प्रशस्ते इति वदति वराहो ।
.....अर्थ । गृहाघट देवाकू । सोमवारे कलह होइ । दारिद्र्य होइ । रविवारे
अग्निदाह होइ । शनिवारे शोक होइ । धनक्षय होइ । मङ्गल वारे मृत्यु होइ ।
बुधवार गुरुवार शुक्रवार ए तिनि वारे गृह ईशान कले धन सम्पत्ति होइ ।
वारफल ।

वदेयं भवति भानु दिने अर्थनाशः

शौरैरपि क्षितिसुतस च वज्रघातः ।

प्रासादसद्यपुरपुष्करिणोक्रियासु

धर्मार्थ वाञ्छित फलानि शुभाग्रहानि ।

(घ) बन्धेर्भयं भवति भानुदिनेऽर्थनाशः ।

शौरैर्हिने क्षितिसुतस्य च वज्रपातः ।

प्रासादसद्यपुरपुष्करिणी क्रियासु ।

धर्मार्थवाञ्छितफलानि शुभाग्रहाणां ॥

सोमवारे कलह होइ । दरिद्र होइ दिन याइ ॥ रविवारे अग्निभय ।
शनिवारे धनक्षय ॥ आबर शोकहिँ दिअइ । मङ्गले वज्रपात होइ । गुरु भार्गवा
बुध तिनि । शुभे प्रशस्त एहा घेनि । (६-७ पृ:)

15. Monday brings strife and poverty ; Tuesday, death from stroke of lightning ; Wednesday, Thursday and

Friday bring good luck to the householder ; Saturday, danger from fire or bereavement or the king's displeasure ; Sunday brings good luck or danger from fire (according to another version).

XVI. Effects of building during different phases of the moon

(क) पञ्चमे उच्चाटने तथा दशमी चौरभय । एकादशी नृपतिभय । अमिवै पति न सहन्ति । भार्या ना सहन्ति पूर्णिमा । पञ्चदश तिथिचैव । नवमी परिवर्ज्ये नन्दा अर्धक्षय जातु ॥ भद्रार्द्र परिवर्ज्ये । यथा निधने पुत्रेश्चैव । रुज आप सु परजाक्षत्र । पूर्णत पतिक्षयात् । ईश्वाने तेषु भाशुभु । (१६ पृ:)

(ग) तिथिशुद्धिः । प्रतिपद गृहकार्यश्च दुःख प्राप्नोति नित्यतः । अर्धक्षय तथा षष्ठि पञ्च मोक्षाटनं तथा । चौरभय दशम्यश्च एकादशी द्वादशी नृपाभयात् । पत्नीनाशश्च पौर्णमास्या पतिनाशो कुहुस्तथा । अस्यार्थ । गृहीमानङ्कु प्रतिपदारे दुःखी होइ । षष्ठ्यरे धनक्षय होइ । पञ्चमिरे उच्चाटन होइ । दशमीरे चौरभय होइ । एकादशी द्वादशीरे राजभय होइ । पौर्णमीरे भार्या नाश याइ । अमावस्यारे गृहस्थ मरइ । चतुर्थी नवमी चतुर्दशी ए तिनि तिथि रिक्त । एधि गृह शुभ देले शस्त्रभय होइ । द्वितीया सप्तमी चैव तृतीया अष्टमि त्रयोदशी पञ्चते धनरत्नानि स्थम्भलमो शुभेक्षणे । द्वितीया सप्तमी तृतीया अष्टमी त्रयोदशी ए पाञ्च तिथिरे गृहार्थ देवाकू शुभ । स्थिर लग्न हेब । शुभ वेल हेब । एमन्त हेले शुभ हेंले श्रीसम्पत्ति होइ । तिथि फलमाह । नन्दानाः करि होया भद्रा मङ्गल नामदा । न रिक्त च शुखं वित्तं पासोयच्छन्ति यायइ । मृत्विजच्छन्ति रिक्तन्ति गृहारम्भे शुक्ता त्यजेत् । कुहुन्दुरि तदा होयाभ पूर्णा लक्ष्मी प्रजच्छति । पौर्णम्या लक्ष्मीकर ।

(घ) गृहं कृत्वा प्रतिपदि दुःखं प्राप्नोति नित्यतः ।

अर्धक्षयं तथा षष्ठ्या पञ्चम्या चित्तचञ्चलः ॥

चौरभीतिर्दशम्या तु चैकादश्या नृपाभयं ।

पत्नीनाशश्च पौर्णम्या स्थाननाशः कुहौ तथा ॥

रिक्तायां सर्वकार्याणि नाशमायान्ति सर्व्वदा ।

द्वितीया सप्तमी चैव तृतीयाष्ट त्रयोदशी ॥

पञ्चसु स्तम्भकर्माणि स्थिरलक्ष्णे शुभेक्षणे ॥ (६ पृः)

16. If the building-operation is begun on the first day (after either the new or the full moon), one is sure to be overtaken by sorrow ; the sixth brings about loss of wealth, while the fifth brings unrest of mind. The tenth causes loss from theft, while the eleventh brings about the king's displeasure. The full moon causes the death of one's wife, while the new moon brings about loss of landed property (?). The fourth, ninth and the fourteenth (commonly known as *rikfa*) are responsible for the frustration of all efforts. The second, seventh, third, eighth and thirteenth are favourable for performing the ceremony of the auspicious pillar.

XVII. Rabisuddhi

(ग) रविशुद्धिः श्लोकः । यत्रराशिस्थितं सूर्यः त्रिषष्टदशलाभक एकादश द्विपञ्च नवमोप्यष्टा त्रयोदश विनात्परं । प्रथमे रविगोचर शुद्धि होइव । तृतीय षष्ठ दशम एकादश इये चारि राशिह एक राशि होइव । २य ५म ८म ए तेर दिन उतारु शुभ होइ । आऊ पाञ्चरासि जन्म १ चतुर्थ ४ सप्तम ७ द्वादश १२ अष्टम ८ । पतेथारे सूर्य थिले विघ्न होइ । रविशुद्धि । जन्मन्यकं त्यजे विद्वान यदिच्छेदात्मनः शुभं । जन्मन्यकं समायायो भार्यापुत्रादि संक्षय । द्वितीये धननासत्यात् । तृतीये धनसम्पदः । चतुर्थे बन्धु वैषम्यं । पञ्चमे पुत्रसंक्षय । षष्ठे धनादि सम्प्राप्ति । गृहछिद्रं तु सप्तमे । अष्टमे म्रियते भर्ता । नवमे कीर्तिनाशनं । दशमे धनधान्यादि । धर्मरक्षैकादश रवौ । शोकव्याधि विपद्भ्यो विरधा द्वादशे स्थिते ॥ इति रविशुद्धिः ।

(घ) जन्मराशेः शुभः सूर्य-स्त्रि-षष्ठ दश लाभगः ।

द्विषष्ठ नवमोऽपिष्ट त्रयोदश दिनात्परं ॥

ए अन्ते रविशुद्धि शुण । गृहकर्मरे ये कारण ॥ तृतीय षष्ठ ये दशम ।
एकादश घेनि उत्तम ॥ द्वितीय नवस पञ्चम । तेरदिन अन्ते उत्तम ॥ अन्म चतुर्थ
सप्तम । द्वादश आवर अष्टम ॥ पाञ्च राशिरे सूर्य थिव । सर्वदा शुभकु न
दैव ॥ (६ पृः)

17. The zodiacal sign in which the sun was present during the birth of a person is his birth-sign. That person should not set the auspicious pillar (i. e. begin building-operations) when the sun is in the same position. Counting that as one, the third, sixth, tenth and eleventh bring good luck to the builder ; the second, fifth and ninth are also auspicious (after the expiry of the first thirteen days 1). Never begin operations on the first, fourth, seventh, eighth and twelfth signs.

(According to another version) the second brings about loss of wealth ; the third, wealth and prosperity ; the fourth, loss of friends ; the fifth, death of children ; the sixth, acquisition of wealth ; the seventh, division in a household ; the eighth, loss of one's wife ; the ninth, loss of fame ; the tenth, wealth and prosperity ; the eleventh, religious merit ; the twelfth, strife, bereavement and sickness,

XVIII. The influence of the zodiacal signs

(ग) वृष । सिंह । विछा कुम्भ वेश्मकाय्ये शुभक्षण ।

18. Taurus, Leo, Scorpio and Aquarius are auspicious in connection with building-operations.

XIX. The influence of the constellations

(ग) नक्षत्रफलं । आदित्यादय रोहिणी मृगशिरा ज्येष्ठा धनिष्ठा उत्तरा । पौष्य विष्णुमृगानुराधा गुरुहि शुद्धे सुपुत्रान्विते । सोम्याना दिवसेथ पापरहिते योगेभिरिक्तै तिथौ । विष्टित्यक्तदिने वदन्ति मुनयो वेश्मादि कार्य्य शुभा । अर्थ । गृह स्थम्भारोपणकु नक्षत्र शुभफलं । आदित्य दय बोलन्ते । १३।१४।१५।१६।१७।१८।१९।२०।२१।२२।२३।२४।२५।२६।२७।२८।२९।३० एते नक्षत्र शुभफल अटइ ।

(घ) अदित्यदय रोहिणी मृगशिरा ज्येष्ठा धनिष्ठोत्तरा ।

ऐष्णा विष्णु मृगानुराधगुरुभिः शुद्धैः सुतारान्वितैः ॥

सौम्यानां दिवसेऽथ पापरहिते योगेऽतिरिक्ते तिथौ ।

विष्टित्यक्तदिने वदन्ति मुनयो वेश्मादिकार्य्य शुभं ।

(अन्यथ) अश्विनी रोहिणी मूला ह्युत्तरात्रयमेव च ।

स्वाती हस्तानुराधासु स्तम्भारम्भः प्रशस्यते । (७ पृः)

(ग) विष्णे देवाग्निभये श्रवणाभयमेवच धनिष्ठाबहुभोगश्च वरुणं मरणभवेत् । अजपादे भय कुर्वादोषे शरण पञ्चक । अश्वार्थ उत्तराषाढारे गृहकर्म कले अग्निभय होइ । श्रवणा नक्षत्रे गृहकर्म कले भय होइ । धनिष्ठा नक्षत्रे गृहकर्म कले रोगी होइ । शतभिषा नक्षत्रे गृहकर्म कले मृत्यु होइ । पूर्वभेदे नक्षत्रे गृहकर्म कले नृपभय होइ । एमन्त होइ पञ्च नक्षत्र दोष ।

(ग) धनु मीनयोर्मध्ये यदि गच्छति चन्द्रमा ।

न हरे नृणकाष्ठादि न गच्छे दक्षिणामुखे ।

अर्थ । चन्द्रमा धनु छाडि मकर चन्द्र येवे प्रवेश होइ मकर कुम्भमीन सरि याए शरण पञ्चक ।

(घ) धनुर्मीन द्वयोर्मध्ये यावत्तिष्ठति चन्द्रमाः ।

न छिन्द्यात्तृणकाष्ठादीन्गच्छे दक्षिणां दिशं ॥ (८ पृः)

VI. Astrological Considerations (contd.)

XX. Bandha

(क) द्रुघवा जत्रहस्तश्च । प्रत हस्तेन गुणएते । अष्टाभि हरते पिण्ड । सेम (स १) बन्ध आयते । (२६ पृः) धज १ । धूमि २ । सिंह ३ । स्यान ४ । वृष ५ । खर ६ । गज ७ । धनस ८ । (५० पृः)

(ख) दीर्घवाजत्रहस्तश्च । प्रती हस्तं च गुणएत । अष्टमभिहरते पिण्ड । शेष बन्धस्य उच्यते । श्री । ध्वज । धूम्र । सिंह । श्वन । वृष । खर । गज । ध्वज । ८ । ए अष्ट बन्ध । (५० पृः)

(ग) घर बन्ध घराणकु धराण धार । वास्तुभूमि येते वस्तराकु येते हात होइ एहाकु दीर्घ बोलि । घरर गमीरकु प्रती बोलि । दीर्घ हाथ थोइ प्रति हाथ गुणिमा । गुणन्ते गुणना घन येते होइ एहाकु वास्तुर घनहाथ बोलि । ए घनहाथ उपर करि थोइ थार्इ । ए धराण मानक मुल राशिटी । तल करि एहा घनहाथ थोइवा । अष्टबन्ध धराण निमिते आठभागे हरिब । उपरे शेष येते अंश रहिला । ए घरर बन्ध होइ । ध्वज धूम सिंहायुश्वानवृषखरस्तथा । गजध्वसायाते चैव गृह-बन्ध स उच्यते । अस्यार्थ । एक बन्ध्व हेले ध्वजबन्ध होइ । दुइ बन्ध हेले धूमबन्ध होइ । तिनि बन्ध हेले सिंह बन्ध होइ । चारि रहिले स्वानबन्ध होइ । पाञ्च रहिले वृषबन्ध होइ । छय रहिले खरबन्ध होइ । सात रहिले गजबन्ध होइ । आठ रहिले ध्वसबन्ध होइ । एमन्ते अष्टबन्ध जानिमा ।

(घ) व्यासेन गुणितं दैर्घ्यमष्टाभिर्भाजितं पुनः ।

शेषं ध्वाजादिकं ज्ञेयं पूर्वादिभवनाष्टके ॥ (६ पृः)

20. Multiply the length by the breadth of the house and divide the product by 8. If the remainder be 1, then the *bandha* of the house will be *dhwaja* or the flag. Similarly if it is 2,3,4,5,6,7,8 (i. e.0), the *bandha* will be as follows, *dhumra*,

smoke ; *singha*, lion ; *swana*, dog ; *brisha*, bull ; *khara*, ass ; *gaja*, elephant, and *dhwankha*, crow.

XXI. Their effects

(घ) ध्वजे विभूतिर्मरणं च धूम्रं ।
 सिंहे जयः श्वा च करोत्यनर्थं
 भोगो वृषे हानिकरः खरे च ।
 पुष्टिर्गजे काकपदे च दुःखं ॥ (१० पृः)

21. *Dhwaja* brings riches ; *dhumra*, death ; *singha*, victory ; *swana*, troubles ; *brisha*, enjoyment ; *khara*, loss ; *gaja*, growth (?), and *dhwankha*, sorrow.

XXII. The use of a house determined by its bandha

(क) धजे देवगृह कृजात । धूमेण हुमशालेक । सिंहेन स्रघरचैव सुनेण कुट-
 शालेक । वृ वृषवे घर वात वृतात । खरेन अशशालेक । गजेन रत्नघर कृजात ।
 धसेन सहस्र शालेक । (५० पृः)

(ख) जेउ बन्धरे जेउ घर करिव ताहा जाणिमा । श्लोक ।

ध्वजे देवगृहं कुर्यात् । धूम्रेण होमशालिका । सिंघेण शिरीघरं कुर्यात् ।
 (५१ पृः)

(ग) एवे केँउ घर केउ बन्धरे तोलिबा ताहा जानिमा । ध्वजेन देवगृहं कुर्यात्
 धूमेन होमशालिकं । सिंहे श्रीघरं कुर्यात् स्वाने कुटीनशालिक वृषे अन्तःपुर
 कुर्यात् खरे पशु नियोजयेत् । गजे भण्डारकश्चैव । धुम्रेन शस्त्रशालिकं । अर्थ ।
 ध्वजबन्धे देवगृह करिब । धुम्रबन्धे होमशाला करिब । रसुअ घर करिब । खन्धा-
 घर करिब । सिंहबन्धे श्रीघर । श्रीघर वोल्न्ते यौ घर बड़ से घर वेहेरन भोगादि
 करिब । स्वान बन्धे नानाप्रकार वुटुनि घरमान वल्न्ते ये पवनयन्त्रघर एमन्त
 नाना कुटुनि घरमान होइब । वृषबन्धे अस्तेःसरपुरकु जात वोल्न्ते । आपनार
 अङ्गभोग करिबा । कुटुम्ब्यादि घर करिब । खरबन्धे हातीशाला घोड़ाशाल

पशुजन्तुमानकु शाल करिष । गजे भण्डार बोलन्ते भण्डार करिष । गन्ताघर करिष । द्रव्य थोइवा घर ये ताहा करिष । ध्वंस बन्ध शस्त्रशाल बोलन्ते किमि-
साल घर साब्जेघर किमवा सैन्याघर करिष । एमन्ते अष्टबन्ध अष्टप्रकारे घर करिष ।

- (घ) ध्वजे देवगृहं कुर्याद्द्वारे च होमशालकः ।
सिंहे च श्रीगृहं कुर्यात् श्वाने कुट्टणीशालकः ॥
वृषे अन्नतःपुरं कुर्यात् खरे पशुभियोजयेत् ।
गजे भण्डारकं चैव ध्वाक्षे च शस्त्रशालकः ॥

22. Now is being indicated the *bandha* with which each apartment should be made. The sanctuary should have *dhwaja* as its *bandha* ; the cooking apartments should be of *dhumra bandha* ; the state-apartment, of *singha bandha* ; the place for husking corn, of *swana bandha* ; the inner apartments, of *brisha bandha* ; the stable for horses, elephants and other animals, of *khara bandha* ; the store-room should have *gaja* as its *bandha*, while the armoury and soldiers' barracks should be of *dhwankha bandha*.

It would appear from a consideration of the above passage that the length and breadth of these different apartments of a royal household were chosen in such a manner that the apartments belonged to the eight *bandhas* named above. This was probably considered auspicious and the proper thing to do.

XXIII. Disposition of the doors according to bandhas

(क) द्वार विचारकु । धजेण पस्विमे द्वार श्रीकरे सिंहमेव च । प्रवेद्वार वृषे सव । दक्षिणे गणमेवचम । धस्यणे नैरेते द्वार । धूमेण वावइ तथा । ईशाने स्वान पूजो ॥ खरचे द्वार अष्टिका । (३१ पुः)

(ख) येउ बन्धरे येउ आइकु द्वार ताहा याणिमा । ध्वयेन पश्चिम द्वार । उत्तरे सिंघ मेवचः । पूर्वद्वार वृषश्चैव । दक्षिणे गजमेवच । ध्वाक्षेण नैऋत द्वार । ध्वजेण वयवस्तथा । ईशाने श्वान पुत्रे । खर च द्वार अग्नयः । (५०-५१ पृः)

(ग) ध्वज धूम्रश्च पूर्वैर्शशिह स्वानश्च दक्षिणे वृषखर पश्चिमादि गजध्वसो च उत्तरे । अर्थ । ध्वजबन्ध धूम्रबन्ध पूर्वदिगे अछि । सिंहबन्ध स्वानबन्ध दक्षिणदिके अछि । वृषबन्ध खरबन्ध पश्चिमदिके अछि । गजबन्ध ध्वसबन्ध उत्तरदिके अछि । एहाङ्क ए दिगमाने घर । सदा सर्वदा दिने ए बन्धमाने ए दिगरे थान्ति । एहाङ्क आउ चलिबार नाहि । ए घर येंउ बन्धे होइथिब से बन्धकु से दिग द्वार ॥

वृषबन्ध पूर्वद्वारे गजश्च दक्षिणामुखः ।

ध्वजश्च पश्चिमद्वारे सिंहे गृह उत्तर ॥

अर्थ । सिंहबन्धे घर हेले उत्तरद्वार करिब । वृषबन्धे घर हेले पूर्वद्वार होइब । गजबन्ध हेले दक्षिणद्वारे होइब । ध्वजबन्ध हेले पश्चिमद्वार हेब ।

(घ) वृषबन्ध घरर द्वार । पूर्वरे कहे मुनिवर । १ । गजबन्ध द्वार दक्षिणे ध्वजबन्ध द्वार पश्चिमे । २ सिंहबन्धे उत्तरद्वार । दिग अनुरूपे बिचार । ३ (२१ पृः)

23. The door of an apartment should face one of the following directions according to the *bandha* of the latter ; west for *dhwaja*, N. w. for *dhumra*, north for *singha*, N. E. for *swUna*, east for *brisha*, s. E. for *khara*, south for *gaja* and s. w. for *dhiwankha*.

XXIV. The star under which a house is built

(क) नृपति पगेण हारएते । सेस अंशं विजानिय । ततो ऋक्ष विनिदृश्यते । (४६ पृः)

(ख) श्लोकः । अष्टभी हरते पिण्ड । ऋक्षभागेन हारएत । सेस अंस वीयानीत । तत्र ऋक्ष वेनीदृश्यते । (५१-५२ पृः)

(ग) अष्टाभि गुणितं पिण्डं रिख्यभागेन हारयेत् ।
शेष मृक्ष विजानिया स्त्विनदि गणिते बुधः ।

अर्थ । घरर पिण्ड ये घनहस्त येते हाथ थोइ एथकु अष्टबन्धे गुणिम । ए येते होइ एथकु सताइस नक्षत्रे हरन्ते उपरे शेष ये रहइ से घरर नक्षत्र होइ । ए नक्षत्र तिनि पाद । एकपाद नोहिब । आपना नक्षत्रकु नाडि नोहिब । तिनि नक्षत्र तिनि पाद । एकपाद नक्षत्र येवे होइ से घरे विघ्न बहुत होइ । दुइ पाद नक्षत्र कि चारिपाद नक्षत्र येवे होइ नाडि नोहिले शुभ तार होइ ।

(घ) अष्टाभि गुणितं पिण्डमृक्षभागेन हारयेत् ।
शेषमृक्षं विजानीया दशिवन्यादिक्रमेण च ॥

मूलपिण्डकु आठे गुणि । सताइशरे हर पुणि ॥
लब्धरे प्रयोजन नाहिं । शेषरे नक्षत्र दुअइ ॥
घर नक्षत्र हेला सेहि । विचार शुभाशुभ तहिं ॥
आपणा नक्षत्रकु पुण । नाडी नोहिब गणि आण ॥
नाडी होइले न करिब । ए पुणि त्रिपाद नोहिब ॥
त्रिपाद होइले न कर । विघ्न कराए एहि घर ॥
दुइ पाद चारि पादरे । सुख दुअइ सेहि घरे ॥
एरुपे होइला नक्षत्र । एवे शुण हे आन तत्त्व ॥

24. Multiply the area of the house (in sq. cubits) by 8 and then divide by 27. The remainder denotes the constellation under which the house (is 'born'). If it is the same as the birth-star of the owner, or if it belong to the *ekapada* or *tripada* subdivisions, then the house will bring troubles. There will be happiness, if the star belongs either to the *dwipada* or *charipada* subdivisions.

(क) रेवती २७ दिति ७ पित ७ मरुतप १५ मूला १६ उति १२-२१-२६ ।
हरि २२ । सोम ५ । वाजि १ । धनि २३ । कमला ४ । (२२ पृ:)

(घ) १ अश्विनी, २ द्विजा, ३ कृत्तिका, ४ रोहिणी, ५ मृगशिरा, ६ आर्द्रा,
७ पुनर्वसु, ८ पुष्या, ९ अश्लेषा, १० मघा, ११ पूर्वाफाल्गुनी, १२ उत्तरा फाल्गुनी,
१३ हस्ता, १४ चित्रा, १५ स्वाती, १६ विशाखा, १७ अनुराधा, १८ ज्येष्ठा,
१९ मूला, २० पूर्वाषाढा, २१ उत्तराषाढा, २२ श्रवणा, २३ धनिष्ठा, २४ शतभिषा,
२५ पूर्वभाद्र, २६ उत्तरभाद्र, २७ रेवती । (२६ पृ:)

XXV. Finding the probable age and means of destruction of the house

(क) अष्टाभि गुणन्ते पिण्ड ॥ षाठिभागेण हारयेत् ॥ शेष अंशं विजा-
न्विथा । ततो जीवन सेतुते ॥ जीवनस्य देवहारिता सेस आतिन उचेत् ॥.....॥
जीवनस्य ततहारि तसंसं मृतु उच्यते । पृथि आपात आकास वाकि वपथ
आअचेत् ॥ (४६-५०)

(ख) जीवनसतचद्वारितमस्य मृतुंक भवेत् । प्रिआतमायसप्रिआ । साद्रीव
गुण लम्बते: । पृथिवी । आप तेय । वाइव । आकास । ए पाञ्चभूत (५२ पृ:)

(ग) घरर पिण्डकु आठे गुणन्ते येते होइ । एथकु घरर आयुस ये ६० वर्ष ।
एमन्त ६०के हरिबा । उपरे शेष ये रहइ से मरण सुतेक होइ । पृथि १ आप २
तेज ३ वायु ४ आकास ५ तत्र ए केमन्त पृथि पड़िले घर अछुया रहि भाजि याइ ।
आप पड़िले जलरे भाजइ तेज पड़िले अग्निरे दहि होइ वायु पड़िले बाआरे
भाजइ आकाश पड़िले चलके भाजइ ए निमन्ते भाजइ ।

(घ) वसुभिर्गुणितं पिण्डं षष्टिभागेण हारयेत् ।

शेषमंशं विजानीयाहायुर्गोहस्य कोविदः ॥

पृथिवी-जल-तेजांसि वायुराकाश एव च ।

पञ्चायुर्जातये तत्र भग्नदाहादिकं क्रमात् ॥ (११ पृ:)

25. Multiply the length of the house by its breadth, multiply the product by 8 and divide by 60, The remainder gives the age of the house. Divide the probable age by 5 (the number of the elements). From the remainder you will be able to find out how the house will be destroyed. If it is 1, the house will never be completely thatched ; if it is 2, water will destroy the house ; if 3, then fire will burn the house ; if 4, the house will be destroyed by a storm ; if 5, the house will be struck by lightning.

XXVI. The nabangsa of the house

(क) ऋक्षचतुर्गुण कुजात । नवभिभाग कारयते । मेसं असं विजानीयात् ।
टसकरादि गणिते बुध । टसर १ । भोग २ ॥ वितक्षण ३ ॥ दातरा ४ ॥ ति ५ ॥
अभय ६ ॥ पुषेक ७ ॥ दग्नि ८ ॥ देव आल ९ ॥ (४८-४९ पृः)

(ख) ऋक्षं चतुर्गुणं कृत्वा । नवभिभाग हरयत् । सेस असं वीयाणीत ।
टसकर दुगुणं ह्ये । टसकर । भोग २ । वितक्षण ३ । हात्रिअ ४ नृपती ५
उभयः ६ । अघुसेक ७ । दग्नि ८ । देवालय ९ ए नव असं (५३ पृः)

(ग) घर नक्षत्र येते अङ्क तैहिकि ४रे गुणिमा । येते होइ एथुक ९रे
हरिवा । उपरे शेष ये रहइ से घरर नवांश होइ । तस्कर १ भोग २ वितक्षणला-
दाता ४ नृपति ५ अभय ६ नपुंसक ७ दग्नि ८ देवालय ९ । तले लब्ध ये
होइला से घरर राशि होइला ।

(क) ऋक्षं चतुर्गुणं कुर्यात् नवभागेन हारयेत् ।
शेषमंशं विजानीयात्तं राशिमादिशेत् ॥
आदौ चौरभयं भोगी द्वितीये वित्तनाशनं ।
वह्नी वेदे भवेदाता नृपति पञ्चमे तथा ॥
षष्ठे भयमवाप्नोति सप्तमे च नपुंसकः ।
वसौ दग्नितामेति नवमे विष्णुमन्दिरं ॥ (१२ पृः)

26. Multiply the index number of the constellation of the house by 4 and divide by 9. If the quotient is 1, then there will be theft in the house. If it is 2, there will be enjoyment (of wealth) in the house ; if 3, there will be loss of wealth ; if it is 4, the householder will be a munificent person ; if it is 5, the householder will become a king ; if it is 6, there will be an absence of fear ; if it is 7, (the householder will become ?) a hermaphrodite ; if it is 8, there will be poverty ; if it is 9, the house will be a temple. The remainder gives the index number of the zodiacal sign of the house.

XXVII. The presiding naga of the house

(क) दीर्घ दुइ मिथिता ॥ दीर्घ दुइ गुण कर होइ ॥ ३४ ॥ तपचुभूत ॥
रिक्षवसु हरते सेव ॥ सेस नाग उन्ते । अनन्त वासुकि सेव । तक्षक क्रोकोटस्तथा ।
शङ्ख कुलिक पद्म ॥ महापद्म अष्टपत्त । (४८-६ पृः)

(ख) ऋसभवशु हरते चैव । सेस नागत्र उच्यते । आठनागनामः । श्लोकः ।
अनन्त वासुकी शै(व्य ?) तक्षकक्रोकोटस्तथाः । संखं कुलीक पद्मं च । अष्ट-
नागवीधिपतेः । (५२ पृः)

(ग) घरर पिण्डकु घरनक्षत्रे गुणिमा ८ रे हरिवा । शेष ये रहइ से घरर
नाग होइ । अनन्त १ वासुकि २ तक्षक ३ कर्कोट ४ संख ५ कुलिक ६ पद्म ७
महापद्म ८ एमन्ते अष्टकुला नाग होइ ।

(घ) ऋक्षेणगुणितं पिण्डं अष्टभागेन हारयेत् ।

अष्टौ नागाननन्तादीन् भागशेषं प्रकल्पयेत् ॥ (१२ पृः)

27. Multiply the area of the house (in sq. cubits) by the index number of its star and divide by 8. The remainder indicates which naga lives in the building-site ; 1 Ananta,

2 Basuki, 3 Takshaka, 4 Karkota, 5 Sankha, 6 Kulika, 7 Padma and 8 Mahapadma.

XXVIII. Calculating the expenses of building the house

(घ) अष्टाभिर्भाजितायच्छेषं स व्ययो भवेत् ।
व्ययाधिक्यं न कर्तव्यं गृहमायाधिकं शुभं ॥ (१२ पृ:)

28. Divide the area of the house by 8. The remainder denotes the expenses (in hundreds of rupees ?) of the house. It is not proper to spend more than that on the house. (It is good if it can be managed with less ?)

XXIX. Determining the orientation of the door of the house

(ग) बन्ध प्रमाणे भाग प्रमाणे घर घटना होइलार घर द्वार फेडा लक्षण ॥ श्लोक ॥
मेष सिंहं हयानान्तु पूर्वसाल प्रसस्यते प्राङ्मुख पश्चिमद्वारा प्रविश्यन्ते धनापते ।
अस्यार्थः । मेषसिंह धनु ए तिनि राशि याहार होइ थाइ पूर्वदिगक्तु शुभ । ए
तिनि राशिक् पि पूर्वदिग घर योगाइ । ए मन्दिरे पश्चिम दुवार हेव । गृहस्थ
पूर्वमुख होइ ए मन्दिरे प्रवेश होइले ए तिनि राशिरे धनसम्पद होइ ।

वृष कन्याभृगुगानाश्च सप्तद्वारानि मन्दिरे प्राङ्मुख उत्तरद्वारादक्षिणाभिमुखन्ति ।
अर्थ । वृष कन्या मकर ए तिनि राशिरे दक्षिणदिगर ए तिनि राशिक् दक्षिण
मन्दिर होइव । ए मन्दिर उत्तरद्वार करिब । गृहस्थ दक्षिणमुख हेव । ए गृहे
प्रवेश हेले ए तिनि राशिक् धनसम्पद देइ ।

तुलामिथुनकुम्भानां शुभ पश्चिम मन्दिरे पूर्वाभिमुख पूर्वद्वारे सन्ति धनानिच ।
अर्थ तुला मिथुन कुम्भ ए तिनि राशि पश्चिम मन्दिर । ए तिनि राशिक् पश्चिम
मन्दिर हेव । ए मन्दिरे पूर्वद्वार हेव । गृहस्थ पश्चिममुख होइ ए मन्दिरे
प्रवेश होथिब । एमन्ते धनसम्पद तिनि राशिक् होइ ।

अलिकर्कटमीनानां मुत्तरं मन्दिरं मत्तं । श्रीकामदक्षिणद्वारा प्रविश्यन्तु भवान्न ।
अर्थ । विष्ठा ककड़ा मीन ए तिनि राशि उत्तरदिगर । ए तिनि राशिक उत्तर
मन्दिर हेव । ए मन्दिर दक्षिणदुआर होइव । गृहस्थ ए मन्दिरकु उत्तरमुख होइ
प्रवेश हेव । ए तिनि राशिरे धनसम्पद होइ । इति वारराशि चतुःसाला विधि-
लक्षण । ए प्रमाणे वारराशिक चागिदिगकु चतुःसाला दुआर फेड़ा होइव ।

29. Under Aries, Leo, Capricornus the temple should face the west ; the householder should enter it while facing east

Under Taurus, Virgo, Sagittarius the temple should face the north ; the householder should enter it while facing south.

Under Libra, Gemini, Aquarius the temple should face the east ; the householder should enter it while facing west.

Under Scorpio, Cancer, Pisces the temple should face the south ; the householder should enter it while facing north.

All these will bring prosperity and wealth.

XXX. Determining the 'luck' of the place from the orientation of the door

(ग) दिगद्वार भागलक्षण । द्वारवास्तु प्रवक्ष्यामि भागा अष्टा शुभाशुभ पूर्व-
स्वामि चतुर्दिशं क्रमे द्वार शुभाशुभ । पूर्वदिग आदि करि चारिदिग भाग
प्रमाणे आठभाग द्वार सचपि कहिव । इन्दिरि जे सुभाशुभ ताहा कहिव । ए
दिगके आठभाग लेखाए । श्लोक । ईशानादौ लिखिते पूर्वे । आक्षादौ दक्षिणं
भवेत् । नैऋते वारुणे चैव वायवे भवति उत्तरे । अर्थ पूर्वद्वार कले ईशानकोण-
ठारू गणि आनिम । दक्षिणद्वार कले अग्निकोणरू गणि आदिम । पश्चिमद्वार
नैऋत कोणरू गणि आनिम । उत्तरद्वार कले वायव्य कोणरू गणि आनिम ।
श्लोक । अग्निभय बहुकन्या धनदोभाजक्तजनं क्रोधस्तानस्य कश्चैव रोदने चौरभयं

तथा । प्रथम भागे अग्नि भय । बहुतकन्या २ । बहुत धन ३ । राजपूजा ४ । क्रोध ५ । अनर्थ ६ । रोदन ७ । चौरभय ८ ॥ अल्पसूत्रा अल्पधनश्च चौराभ बड़ भोग भोजन सूतबूधा सूतबिघ्नमध्य रोग भवति यावति याम्येन । अर्थ । दक्षिण आङ्ग प्रथम भाग अल्प सूत १ । अल्पधन २ । निश्चय पराभव ३ । भोग ४ । भोजन ५ । सुतबुद्धि ६ । निधन ७ । सुतक्षय जराज ८ । श्लोक । भवबन्धो रिपुपोड़ा धनसुत सुख समये पुत्र धन नास्ति वैरीव्य पुत्रो न दोषात्रयेनास्था । उत्तर आङ्ग प्रथम भागे बन्धन होइ थाइ । शत्रु पोड़ा २ । धन सुत ३ । सुखसम्पदा ४ । सुतधन नास्ति ५ । वैरी ६ । गोपसुना शतपत्नी ७ । मृत्यु ८ । इति द्वार लक्षण । येसु येसु स्थितिर्येषु तेषु तेषु फलप्रद शुभवाप्य शुभोवापि यत्र द्वारस्तु कथ्यते । अर्थ येंद भागरे द्वारस्थान स्थित करि करिब से भागरे येंद फल सेहि फल पाइब । से केमन्त फल होइ । शुभ फल होइ अशुभ फल होइ । येमन्त करि भागमानङ्कर शुभाशुभ कहिला अलि सेहिमत फल पाइब । श्लोक । तृतीयन्तु ज्यो प्राच्या याम्यस्त यस्तु पञ्चमे तृयोपञ्च मयोपञ्च पञ्च ए चतुर्थेपि उत्तरे । अर्थ । पूर्वभाग आठभाग करि ईशान कोणठारू तिनि भागे ४ भागे द्वार करिब । दक्षिण दिग आठ भाग करिब । अग्निकोणठारू ४ भाग ५ भागे ५ दुयार करिब । पश्चिम दिग ८ भाग करिब । नेरूत कोण ठारू गणि आनिब तिनि भाग ४ भागे द्वार करिब । ए प्रमाणे द्वारघटना एमन्त ।

(घ) एवे हो शुण मन देइ—

दिगक आठभाग होइ ॥ पूर्वरे द्वार विचारिब । ऐशान्य कोणरू गणिब । प्रथमभागे अग्नि भये । द्वितीये कन्या लब्ध होए । तृतीयभागे धन प्राप्ति । चतुर्थरे राजसम्पत्ति । पञ्चमभागे क्रोधी होइ । षष्ठभागरे नाश याइ । सप्तम भागरे रोदन । अष्टमे चौरभय जाण । दक्षिण दिगरे याणिम । अग्नि कोणरू ये पश्चिम । प्रथमभागे अल्प सुत । द्वितीये अल्पधन प्राप्त । तृतीये नोच पराभव । चतुर्थ भोगाभोग योग । पञ्चमे बहु सुत जात । षष्ठरे विघ्न होए सुत । सप्तमे धनकु नाशइ । अष्टमे रोगी होइ थाइ । शुणहे कहिवा पश्चिम । नैऋतकोणरू गणिम । प्रथमे सुत पीड़ा होई । द्वितीये रिपु पीड़ा पाइ । तृतीयभागे

धन देव । सम्पद सुत आउ हेव । चतुर्थे शुभ भाग्य होइ । पञ्चमे सम्पद दिअइ । षष्ठभागरे नृप भये । सप्तम भागे रोगी हुए । अष्टमे बैरी भाव जाण । उत्तर भाग द्वार शुण । वायव्य कोणरु गणिव । शुभ अशुभकु जाणिव । प्रथमे बन्धन हुअई । द्वितीय भागे पीडा पाई । तृतीय भागे धन सुत । चतुर्थ सुख होए जात । दिअइ बहुत सम्पति । पञ्चमे धन सुत नास्ति । षष्ठरे वइरि बिणाश । सप्तमे गोरु पशु नाश । अष्टमे अपमृत्या जाण । एवे दोषिका वाक्य शुण । पूर्वर द्वार विचारिवा । तृतीय चतुर्थ करिवा । दक्षिण द्वार शुभ शुण । चतुर्थ पञ्चभागे शुण । पश्चिम तृतीय पञ्चम । उत्तर दिग एवे शुण । तृतीय चतुर्थ ये शुभ । कहिलि द्वार शुभाशुभ ।

30. All doors lying between the N. E. and s. E. points of the compass are said to face the east. Similarly, the south includes all points from s. E. to s. w.; the west includes all points from s.w. to N.W. and the north includes all points from N.W. to N.E. Each of these quarters is again divided into 8 points, and the following 'effects' are said to accompany the disposition of the doors in one or other of these points.

In the eastern quarter, 1 brings danger from fire; 2, the birth of many daughters; 3, great wealth; 4, kingly prosperity; 5, anger; 6, troubles or destruction; 7, weeping; 8, danger from thieves.

In the southern quarter, 1 brings a meagre progeny; 2, meagre wealth; 3, defeat by lowly persons; 4, enjoyment; 5, enjoyment of (good or plenty of?) food; 6, troubles; 7, loss of wealth; 8, disease or loss of progeny.

In the western quarter, 1 brings sickness of children; 2, trouble from enemies; 3, wealth and progeny; 4, good luck; 5, prosperity; 6, the king's displeasure; 7, sickness and 8, enmity.

In the northern quarter, 1 brings about imprisonment; 2, sickness or trouble from enemies; 3, wealth and progeny; 4, happiness and wealth; 5, loss of happiness and wealth; 6, enmity; 7, loss of domestic animals; 8, death or accidental death.

Place the door in the 3rd or 4th points of the eastern quarter, the 4th or 5th of the southern quarter, the 3rd or 4th of the western quarter or the 3rd or 4th of the northern quarter.

VII. The Auspicious Ceremony

XXXI. Astrological matters

(क) क्षत ध्वजपातगणासमरपीत सजुगा प्रसाद भवने दृश आवाते श्री-
माचरेत् । (१० पृः)

(ख) धनुछत्रपातंग वा दृशने प्रीयते जदा । द्वादसव्यसते हस्त । (४३ पृः)

(ग) ध्वजवक्षपताकादि दर्शने धनसम्भव । पूर्णकुम्भ शुभाप्रोति ऐश्वर्यं
कनकलाभये ।

(घ) ध्वजपताकादि दर्शने धनसम्भवः ।

पूर्णकुम्भे भवेत् वित्तं प्राप्नोति कनकादिकं ॥ (१५ पृः)

31. If a bow, umbrella, flag or banner be seen when the auspicious ceremony is being performed, good luck is indicated thereby.

(ग) भिक्षुकं सन्न्यास चैव वचं । भोगान्तरातपि नगोऽसे सुतकालेषु यत्र
तत्रस्तुमिच्छतां । अर्थ । वास्तुभूमिरे सुता सुत धरिवा वेले भिखारो सन्न्यासी
वैरागी रोगी तपी कृशालोक एतेक देखिले नीच होइ । ए येते शुभ कर्म करि
याइ से मिथ्याकु याइ ।

(घ) हीनङ्गो भिक्षुकश्चैव बन्ध्या रोगात्तं खञ्जकौ ।

दृश्यते चेद्गृहारम्भे कतुश्च मरणं ध्रुवं ॥

If during that occasion the following things be seen, it denotes ill luck for the householder ; he may even die : a lean or decrepit person, a beggar, a barren woman, a *sannyasin*, a diseased person or a *vairagin* (a Vaishnaba friar who has forsaken the world).

(क) क्रीडन्ति बालकाः यत्र सोमि तोष ससंस्ताता ।

तत्र विज्ञाविज्ञानित्य नमया कदार चम । (६ पृः)

(ख) श्लोकः । क्रिडन्ति बालका तत्र । स्वामि तत्र मनेस्थिता । तत कृत वीयानीत । नमस्कारं कदाश्चनः । अर्थः । शुभ देवा वेले जदी बालेक क्रिडा करई तेवे स्वामि तपसिद्ध होई । तपर ये वीजनीती । मन थाई कीछि नोहई । (४२-४३ पृः)

If children be seen at play during the ceremony, the the austerities of the householder (*tapas*) will be crowded with success.

XXXII. General matters

(क) धर्माधर्म जानीयाते तत्रकाले सनसाधिति । सभासुभ सरावाणी सिस्त दृष्ट नक्रमाणी । सर्व्वलक्षणसम्पूर्ण सर्व्वभरणभूषित । द्रवभन दृष्ट गुत्तकमदचम् । कुममम् खोणमेवचम् द्रशनतत वोर्जानित्य पुत्र वा धन दृश्यते ॥३४॥ (१० पृः)

(ख) श्लोकः । धर्माधर्म वीयानीत तत्र कालेन सिधितो । शुभाशुभ तारावाणि । तत्र दुष्टिकर्माणि । अर्थ । धर्मकथाकु येवे विचारिव । से तत काल प्रापत होई । शुभाशुभ कथाही प्रापत होई । दृष्टे ग्रहमानंकर पीडा न नागई । थ श्लोकः । सर्व्वलक्षण सम्पूर्ण । सर्व्व आरोहणं भूमि । दिव्यवसन परिधाव्य । सुभ तत्र न संसयः । अर्थः । लक्षण बहोई देहरे सर्व्व आभरण धिव । दीव्य वसन परिधापन करिथिव । पमन्त हेले सर्व्व शुभ होई । (४२ पृः)

32. You must consider what is lucky and what unlucky, what should be done and what avoided. If you follow the right course, you will be able to avoid the baneful influence of the stars. Clothe yourself with all sorts of good things, put on all the lucky marks. Thus all will be well.

XXXIII. Things required for the ceremony

(क) एवे मङ्गल आपोरण । दधि दुग्ध यवधानञ्च शाकरे तण्डुले च श्रीफल पुसेक हेम चन्दन वासयगलकम् । तालति मि धुपदीप अक्षत पूर्ण कुम्भेक रस यवतिल पुञ्जम् ऐस्य न । शङ्ख छष्ट । अर्थ एक दधि दुग्ध दुग्ध तिन यवधान चार शाकर पांच तण्डुल छ गुया सात सुना आठ पञ्चरत्न नरे चन्दन दशरे लुगा एगाररे अलता बाररे अक्षत तेररे पूर्णकुम्भ चौदरे माळ पन्दररे माची तिल षोडरे गुलुषि सतररे असनछेलि अठररे शङ्खलेचि येतेक मङ्गलटी । (१७-१८ पृः)

दधि दुध शाकर हेमासिन्तिक । श्रीफलयुगमवस्त्रञ्च । गुडकताम्बुलेञ्च सुवर्णधान पुलचिगोळि चन्द । घृतमधु गुड कदलीञ्च । शंखमोष्टि दीपकम् (३० पृः)

(ख) एवे मङ्गलारोपण विधान कहीवा । श्लोकः । दधि दुग्ध यवधानं च । साकरं तण्डुलं तथाः । श्रीफल वदरिश्चैव । चन्दनं वासयुगमकं अलंकृतं धुपं दीपं । अक्षतं पुर्णकुम्भकं । अर्थः । दधि १ दुग्ध २ यवधान ३ साकर ४ तण्डुल ५ श्रीफल ६ पुष्प ७ चन्दन ८ वास ९ पल १० दुर्वाक्षत ११ धुप १२ विप १३ वदरि पत्र १४ पुर्णकुम्भ १५ रस १६ यवधान १७ तील १८ संखलेडी १९ एतेक मङ्गल ए ।

33. The list of things required in the auspicious ceremony is given below : curds, milk, grains of barley, sugar, rice, the bael fruit, plums, sandal-wood, a pair of new cloths, ornaments, incense, lamp, the durba grass, sun-dried rice, a water-jar filled to the brim with water, betel-nuts, a piece of gold, the five gems, lac-dye for the feet, fish, sesamum seeds, gulancha flowers, bark of the asan tree (and another object called *sankhaleḍi* or *sankhajhofi*).

XXXIV. 'Effects' of finding different things in the ground when it is being dug for posting the auspicious pillar

(क) श्लोक । कीट चाटो तनुसानु चास्तिलन्दोश्च टिका । पाषाणो यत्र
बल्लुकादृशो तत्र फलानि जायेत् ॥ एतत् फलश्रुति अर्थ । काटे अग्निभये
बुहतात । अङ्गारे व्याधिपीडन । ५४ । तृषण प्रवहानि । स्या । अस्तिके
न रक्ष नस्यन्ति । ईटका धन आगम । पाषाण बल्लिका सम्बक्ष ।
(१८ and १९ पृ:)

(ख) श्लोक । काष्ठ ईष्टे तनुसाने । वचा ईन्दन ईटका । पासाण पत्र
बल्मिको । हसे तत्र नोयोयएत् । अर्थ । काटे अग्निभय व्याधि (?)
तृषेन द्रव्यहानी । अस्थिरे कुलक्षय । नवा अर्थ प्रसनबदन । ईटका धन अप-
मान । पासाण बलीका सम्पद । (४७ पृ:)

(ग) भस्मास्थि काष्ठ दुस्थतु केश कपोल दन्त रक्त सर्व्व यदि वाथ शितला
च लोष्टे धर्म कुलामलिनी कलाज नाना तस्मिन् वदन्ति मुनयो धर्म कीर्तिनाश ।
अर्च्य देवा वेदे एते पदार्थ थिले एमन्त होइ । एतेक कि पाँउश अङ्गार हाइ
घरकाष्ठ तुष बाल मुण्ड दान्त रक्त वाहार होइशर रक्तिया माटी कि इटामाटी
भूमि गभीर ठारे शुभ देवा वेले एते पदार्थ पाइले एते पदार्थ थिले मुनिमाने बोइले
गृहस्थर धर्मकीर्ति नाश याइ ।

(घ) भस्मास्थि काष्ठमङ्गारं तुषं बालं कपालकं ।
रत्नपुत्तिकदन्तं च मृद्धान्डास्थिनि यत्र वै ।
तत्रावाप्तं न कर्त्तव्यं कृते कीर्त्तिधनक्षयं ॥
इष्टकायामर्थलाभं पाषाणे सर्व्वसम्पदः ।
सपादौ निधनं कर्त्तरङ्गारे च कुलक्षयं ॥ (१८ पृ:)

34. Do not build the house if the following things are found in the hole dug for posting the auspicious

pillar: ashes, charcoal, bones, woodwork of old houses, chaff, hair, skull, or red earth. Under these circumstances, one's religious merit and fame are likely to be destroyed. Bones will bring about the death of one's progeny. Brick brings good luck, stone brings prosperity in all matters.

XXXV. The ceremony of posting the auspicious pillar

(क) श्लोक । भोतानि राक्षसस्यासैव । ये तिष्ठि खेचर । ते सवे प्रगह्णामि वास्तु गृहामहापुस्या । बाहुमूले खनन्ते भूमि । वास्तुरेस्त चतुर्दश । तत्र मध्ये स्त्रीते लक्ष्मी । जन्त्रे प्रान्तिक नाग नाम । पटुक्षता बलाक्षता । सुमधा सुवद प्रिया । अमुत मुखी सुमती । सुगन्धिन नेम ।.....। थम्भ थम्भ महाथम्भ चारि चामर चारिप्रत । ईशाने अधकुपिते । धिरे भवन्ति सर्वदा । धनपुत्र कलह जावचन्द्रर्कमेदिनि ॥ स्वभावे चञ्चला देवी मम गृह धिरे भव । वसुमती देहिस्थान सर्वदव सुशोभन । प्रिरुहाते शङ्ख निस्वामो आयेके सुभदाएक ॥ (२६-३० पृ:)

(ख) मुहानि सक्षसा सैव्य ५ एति पुते खेचरा । सवे प्रतिगच्छन्तु । वास्तु गृहाग्रकं शुभं । शुभख्यात जेते होईव खोलिवा । ताहा जाणिमा । बाहुमूले खनने भूमि । वास्तुवार चतुसत । तत्र मध्ये स्थिति लक्ष्मी । पुज्यतेपि च नागका । ५ । एवे नाग जाति मान नाम । पाहछ त्रावलि छत्रा । सुमेधा सुमति पिथा । अम्बलिमुख सुमेति । सुगन्धि कालनेमिका ।.....। स्तम्भ स्तम्भ महास्तम्भ । चारि चामर दइवत । ईशान्ये थर्थ पलवा धिर भवतु सुवदा । धनपुत्र कलत्रं च । याव चन्द्रर्कमेदिनी । सभावे चञ्चला देवी । महाम गृहस्थिरं भवे । वसुमति देहि स्थान । सर्वद्रव्य सुशोभनं । सहाथे शंखनिस्वामो । आयते शुभदायक । भद्रगति हिजवरण । दधि छत्रादिमर्दलं । विहार दिव्यवसन पुष्प फलसुशोभनं तवादिज भयं च । मङ्गल सानन्द ये जेक्ष पुनर्बसुनयं । गृहारम्भ विधियते । सर्वजनवर्ण । सवेस वेद उकति । पुछन्त श्रीकरे अिया । राजश्रो करभोगि । धनसुत । नववस्त्र सुशोभनं । (५६—५६ पृ:)

35. During the ceremony, say unto ghosts, rakshasas and other denizens of the heavens, "You depart". Worship the nagas. Pray to the Earth-goddess, "Oh Earth, give shelter unto me. Thou art adorned with all sorts of good things". Say unto Lakshmi, the goddess of wealth, "Oh Goddess, thou who art naturally restless (one who doth not favour the same household for a long time), stay in my house, undisturbed, as long as the sun and moon endure".

The Brahmin priest should be worshipped (and other ceremonies also performed. The use of curdled milk, an umbrella, the drum, fruits and flower-offerings are also indicated).

XXXVI. Laying the foundation-stone

(ग) पथर गोटिए दीर्घप्रति अष्ट आंगुल उच्चप्रमाणे हेव । एथि चारिदिग
चारिकोणकु आदेगि पद्मपाखुडा आठगोटी हेव । मध्यरे केशर हेव । नागर
हृदयरे हेउ ओ उदरे हेउ खातखोलि भूमिकि शुद्ध करि मङ्गलारोपण करि धूपदीप
नैवेद्य गन्ध पुष्प ताम्बुल ग्रामदेवतीमानङ्कु पूजा करिब । शिल्पि जोतिष ब्राह्मणकु
पूजा करिब । विप्रहस्ते स्थिरभव इति मन्त्रेण गर्त शुभ देव । चारिदिगकु चारि
कोणकु पाखुडामाने सरि होइ ये थाहा दिगकु थिये दिगमेद नहिब ।

36. Take a block of stone 8 digits in length, breadth and height. Carve upon it a lotus with eight petals and show its pistil clearly. Dig a hole at the heart or stomach of the Vastu-naga and purify it with proper ceremonies. Worship the guardian deities of the village with incense, lamp, rice-offerings, sweet-smelling articles, flowers and betel-leaves. Worship the artist, astrologer and the priest. "Being placed by the hand of the Brahmin, thou remain (there) permanently" : place the

foundation-stone with this utterance. The eight petals should point towards the eight points of the compass.

(ग) येउ भूमिरे ईशान ये स्तम्भारोपण करिबा ए दिन कर्त्तालोककु शुभ होइब । शुद्धि होइब । ताहा दण्ड नाभिरे करि खात खोलिब । खात भितरे गोमयरे लेपिब । गात पूर्व्व पूर्णकुम्भ वसाइब । पूर्णकुम्भे सुवर्णरूपा नाना रत्न मध्य करि मिश्रित करि करिब । नुआ वस्त्र गोटीए वान्धिब । आम्बपत्र ढाले देव । नडिआ गोटीए देव । ए पूर्णकुम्भ सरि होइ पुरित होइ थिब । पुष्प गन्ध नैवद्य ताम्बुल साहत करि दब । देवता पूजा करिब । धूपदीप देव । देवताङ्क स्तुति करिब । विश्वकर्म्माकु पूजा करिब । भो विश्वकर्म्मणि मोहर गृहारम्भ कर्म्म बोलि विसेसित होइ समर्पिब । दारापुत्र वन्धुमाने सखोमाने वेष्टित होइथिब । पञ्चरत्न गुलुचि देइ एवम्बिधि व्यभार स्थम्भारोपण करिब । स्तम्भरे पुष्प चन्दन नवीन वस्त्र वेष्टित करिब । कर्म्मन्ते ब्राह्मणभोजन दक्षिणा देव । ज्योतिषपूजा भोजन दक्षिणा देव । शिल्पि पूजा वोलन्ते माहाराणाकु भोजन दक्षिणा वस्त्र देव । एवम्बिध प्रमाणे स्थम्भारोपण कले शत्रुक्षय होइ । विप्रमाने वेद उच्चारण कहथिवे । एमन्त वेले गृहारोपण कले वास्तुरे धनसम्पत्ति होइ । × × × × येँउ मासरे शुभ देवाकु योगाइ से मासे गृहस्थकु शुद्ध हेब । शुभयोग हेब । वार तिथि नक्षत्र राशि योगकरण शुभ हेब । स्थिर लग्न हेब । विष्टिवैधृति व्येतिपात न हेब । × × × । ब्राह्मणकु नवीन वस्त्र देव । भोजन देव । दक्षिणा देव । एवम्बिधिमत् श्रीशुभ श्रीसम्पत्ति भवति एवन् । गृहधवाय इति गर्त शुभविधि । एइ गर्त शुभ पद्म उपरे शुभस्वम्भ गोटी मण्डि करि आरोपण करिब । एथि माल चन्दन नवीनवस्त्र वेष्टित करिब । उपरे लुया हाण्डि गोटीए देव । पक्षी जन्तुमाने वसिबा निमन्ते ।

After taking into consideration the day of the week, the phase of the moon, the position of the stars, constellations, sign of the zodiac etc., one should perform the ceremony of posting the auspicious pillar. The owner of the house

should be ceremonially pure ; the ceremony should not be performed if he is ceremonially unclean. Dig a hole at the navel (of the naga) and post the pillar within it. Cleanse the inside of the hole by besmearing it with cow-dung, and place pieces of gold, silver and various gems therein. Also put in a new piece of cloth, a twig of the mango tree and a cocoanut. Fill the water-pot to the brim with water. Worship the gods with incense, lamp, sweet-smelling articles, rice-offerings, betel-leaves and other articles. Worship Viswakarma (the presiding deity of all craftsmen), and read the following *mantra*, "Oh Viswakarma, this is the beginning of my building-operations". The householder should be accompanied by his wife, sons, male and female friends. Then the auspicious pillar should be set upon the auspicious stone. Adorn it with garlands, sandal-wood paste and a piece of new cloth. During the ceremony of posting the pillar, Brahmins should chant the Vedas. Tie an earthen vessel at the top of the post for birds to build their nests therein. At the end of the ceremony, the priest should be offered food and presents. The architect should be offered food, presents and a new piece of cloth. If the ceremony is performed according to these instructions, (the householder) will be prosperous, and his enemies will diminish in number.

VII. Miscellaneous Matters

XXXVII. Regarding trees

(क) यत्त पिसाणि वृक्षाणि । डालि डालिमु केसर । पुनाग । सरल सैव । नारिकेल पिअङ्गम । मसिदान वृक्षा अम । क्षत्रिकार क्षता यन्त्रिका । जुगदि जमुका सैव नवधकु सञ्चम्बेका । नारगिल फलचैव प्रमुखीप्रातभूमिसु । आमेव मलिकादिन । कम्बाण्ड दिन ऋपय । कदलि कदलि वलि तेन्तुलि पाटेलि पलास तथा । कण्ठकिमि मूलिसैव अवमलाण परिवर्जयेत् । वर्जएत पूर्वानि ओषत् । पलक्षं च दक्षिणे । सदानपोध पश्चिमभागे उडम्बर अथवा उत्तरे । ईशाने रजपुषञ्च । आगुवा खीरणीस्तथा । नैऋते कण्टकी सैव । बडवे त्रिमूलस्तथा । असस्थस्त्रेव दारिद्रे च । पलक्षभियोगमाहश्यते । सेसद्वस वटवानि धनहानि भण्डवरे असिभय रजपुसञ्च । खिरलिसु सुतभय कटुकि रिष्टभयञ्च । गृहमेदक त्रिमूलि । चाप्रभिभिसुगिले वै । (२२-२४ पृः)

(ख) डाली डाडीम्ब केसर । पुनागं सरलस्यैव लवङ्गपुचम्बेका । नारङ्ग श्रीफल चैव । प्रमुखि मातृभूमिषु । अमेव वलीकानन । ५ । पाटलि पसव-स्तथा । कण्टकि त्रिमूलोचैव । अमलान परिवर्जयेत् । वक्र पूर्वं औसस्थ । पलाशं स दक्षिणे । सदानं पश्चिमे रोगे । अथवा भद्र उत्तरे । ईशान्ये रक्त-पुष्पं च । अप्रिप गिरिणास्तथा । नैऋते कण्टकोचैव । बाडवे शिमूलि तथा । (४६-५० पृः)

(ग) वर्जयेत् पूर्वं अन्धत्वं दक्षिणे पलाशस्तथा न्याग्रोध पश्चिमे भागे उत्तरस्तु भद्रम्बर । ईशाने रक्तपुष्पं च आग्नेया क्षीरीगःस्तथा । नैऋते कण्टकी चैव । वायवे । नन्तु शात्मली । अश्वथीञ्चैव दारिद्र्यं पलासे विजगस्तथा न्याग्रोधनि अयोध्यस्य उत्तरे मृत्युडुम्बर । रक्तपुष्पं अभिभयं राजभयं क्षीरीनस्तथा । कण्टकी रिपुभयञ्चैव सुहृद्भेदं च शात्मली । अस्यार्थ । पूर्वं अश्व थिले दरिद्र होइ । दक्षिणे पलस थिले विपत्ति पडइ । बडगछ थिले कलह होइ । उत्तरे उदुम्बर थिले

मृत्यु होइ । ईशान्यकोणे रक्तपुष्प थिले अग्निभय होइ । अग्निकोणे क्षीरवृक्ष थिले विपत्ति होइ । नैऋतकोणे कण्टावृक्ष थिले शत्रुभय हेउ थाइ । वायव्य-कोणे शिमूलीवृक्ष थिले सुहृत्भेद होइ । श्लोक । पूर्वैक वज्जये दृक्षा सुवन्ति फलतो यदि । स्थावरो पालिन यस्य विपत्ति ध्रुवये तथा । विधि पूर्वैक प्रमाणे एते वृक्ष वज्जनीय । यैहि सुवर्ण फलुयिव स्थावर ये गळ गोटिप थाइ कि ना बोलि रखिले विपत्ति ध्रुव पराये तथा । वृक्ष शुभ । मालती मालिकामेदं मन्दारकुन्द-मेव च गृहाग्रे च समारोप्य लभते पुत्रसम्पदः । अस्यार्थ मालती मल्लि कुन्द कामोद मन्दार एते पुष्प गृहर आयतन भितरे थिले कि होइ आरोग्य होइ धनपुत्र सम्पद बहुत होइ । श्लोक । पुष्करिणी देवसदनं नदीकल्पद्रुमस्तथा मशु-भादिश्च कथ्यन्ते पूर्व्वतर शुभाय च । पोखरी नदी देवतास्थान कल्पद्रुम ये वृक्ष-माने दक्षिणे पश्चिमे थिले अशुभ दिअन्ति पूर्व्व उत्तरे थिले बड़ शुभ दिअन्ति ।

(घ) पूर्व्वेऽश्वत्थं वज्जयित्वा तिनित्तीं दक्षिणे तथा ।

पश्चिमांसे वटं तददुत्तर न ह्युडुम्बर ।

ऐशान्ये रक्तपुष्पं च आग्नेये क्षीरपादपं ।

नैऋते कण्टकं चैव वायव्ये शाकमली तथा ॥

यत्र तत्र स्थिता वृक्षा विल्व-दाडिम केशराः ।

पनसो नारिकेलं च शुभं कुर्वन्ति नित्यशः ॥ (१६-२० पृः)

37. Avoid the aswattha, khirabriksha, tintiri, kantaka, baṭa, śalmali, udumbara and raktapuspa in the following directions respectively : east, S.E., south, S.W., west, N.W., north, N.E. If these are not avoided, the following 'effects' will follow as a result : poverty, dangers, danger from enemies, strife, loss of friends, death and danger from fire.

It is good to plant the following trees within the compound of a house : bael, dayimba, kesara, panasa,

nrikela, punnaga, sarala, labanga, champs, naranga, malatl, mallika, mandara, kunda, and kamoda. Then health, wealth and progeny will follow.

According to (ग), trees which cause injury when planted towards the south or west, become a source of good luck if they are planted to the east or north of tanks, rivers or temples.

XXXVIII. Regarding the disposition of water in the neighbourhood of the dwelling-house

(घ) प्रागादिस्थे सल्लिखे सुतहानिः शिखिभयं रिपुभयं च ।

स्त्रीकलहः स्त्रीदौष्ट्यं नैवं वित्तात्मजवृद्धिः ॥

जलर शुभाशुभ शुण । पूर्वरे पुत्रर मरण । अग्निदिगरे अग्निभय । दक्षिणे शत्रुर उदय । जल नैर्भृतदिगे थिले । स्त्री दुष्ट हवन्ति ना भले । पश्चिमे स्तिरी कल करे । वायव्ये ऐश्वर्य न मिले । वास्तु उत्तर ऐशान्यरे । जल प्रशस्त दुष्टारे । (२० पृ:)

38. If there be water towards the east of the dwelling-house, the son (of the householder) will die. If it is to the S.E., there will be danger from fire ; if it is to the south, enemies will arise; if it is to the s.w., the wife will become corrupt; if it is to the west, the wife will become quarrelsome ; if it is to the N.W., there will be prosperity. It is good to have water towards the north and N.E. of the dwelling-house.

XXXIX. Regarding the Owner, Priest, Professor and others.

(क) महाराणाविधान । ये ने सुत महारण्व । विभागतु कारियेत । विक्कोणकोण विसुद्धत । के पोर्थ कि विधानर । यौ महाराणा विभाग न करिब विक्कोण कोण भाक्किव । ताहा हाते प्रसाद गदाश्च । त्रिसिकम्मोवाच । प्रिलिप-

लक्षण वच्छेद् । शुन मे ऋषि उत्तम आचार कर्म सुचिर । पुंसवल्यामेह प्रथकि ।
 अर्थ । शिल्पिलक्षणकु येवे विचारिब । विसिक्रमा मेरुकु कँहुअछन्ति । हे मेरु
 शुन । आचारवन्त होइब । शुचिवन्त होइब । तिरि पुंस घेनि थेब । पुरुष
 बछा धरि थेब । एमन्त होइ शुभपूजा कराइब । ब्रह्मावरण विसिक्रमावरण ।
 विराट्त्वरण । नवग्रहवरण । एतेक वरण करिब । एतेक वरण कले अश्वमेध
 धर्म होइ । नाना शिल्पि प्रमाणेभ प्रसाद नृपभावना । तत्त कर्म प्रमाणेभ सुत्र-
 धारभ कारिएत । तत्र कर्मकु येवे विचारिब । नानाशास्त्रकु येवे नृपति प्रसाद
 भावना करिब । सुत्रकार विन्धानिकि डाकिब तेवे धर्म पाइब । हीन आचार्य्य
 न कुर्वत् । हीनशिल्पि न कारयेत् । तत्र कर्म विफलनि । यथा पुंस नपुंसका ।
 अर्थ । हीन आचार्य्यकु न डाकिब । हीन शिल्पि विन्धानिकि न डाकिब विफल
 निन्दा होइ । से कीर्त्ति नपुंसक कीर्त्ति होइ । अर्थहीन यथा शिल्पि ग्रहहीने
 तथैवच । एकर्म क्षोभे देशदिनपल्लयवबुधे । (४४-४६ पृः) यत्र सूत्र
 महारणा । विकोण कोण सोचिता । विभागोन कारिए माधार सवक्रमण । ४४।
 (५८ पृः)

(ख) हृदये चिशिल्पिलक्षण विच्छेद् । गुण मेऋ स्तुवत्तम । आचार स्ततिर
 कर्म । पूष्यवक्ष गिहियुथिकि । नाना शीर्ष प्रमाणतः । प्रसादन्तपभावना । तत्र
 कर्म प्रमाणं च । सूत्रधारं च कारयेभ । ६ । हिन आचारिज न कृत् । हिन शिल्पि
 न कारएत । तत्र कर्म विफलं नन्द । यथा पुंस्व नपुंसका । १० । अर्थहिने यथा
 शिल्पि । पथहिने तथैवच । एवं कर्म क्षोभन्देसं । न पदिष्णु कदाचन । विकोण
 कोण होइले कि दोष होइ ताहा जाणीमा । यत्र कोण विकोणं च विदितो सूत्र-
 धारणा । अर्थहिने प्रजापीडा । निति दुःख समाचरेत । १२ । अर्थहीने नृपनासर ।
 अर्थ हिनस्तु क्रिआ । वभळे सक्रपिडा । शूलव्याधि मरणे ध्रुव । १३ । बलहीने महा-
 दोसा । राय्यराष्ट्रकुलक्षय । सासहीने न कुर्यात् । क्रतव्या साक्षरष्टितेः ।
 (४—६ पृः)

येन सूत्र माहारेणा । वीकोण कोण सोचितं । अर्थ वीभागन कारतु । मधार
 सर्व कर्मणा । ३१ । (१० पृः)

39. The architect who can correct the angle (*i.e.* the corners) of a building (when there is something wrong with it), should be employed in building a palace. Consult many *silpins* before building a royal palace. Employ as many *silpins* as the work requires. Religious merit will follow.

Viswakarma says unto Meru, "Listen, oh Meru, the owner of the house should be pure (in a ceremonial sense) and proficient in the customary practices of the land (*acfiara*). The person should be accompanied by his wife and male children. Brahma, Viswakarma, the guardian deities of the different quarters and the nine planets should be worshipped. Thus one will acquire the merit obtained by performing a horse-sacrifice. Do not employ unworthy architects or unworthy priests. Just as a man is of no worth if he is a hermaphrodite, so also shall the work so done be fruitless ; moreover one will merely succeed in earning a bad reputation by performing such works."

(क) द्रवहीने यजमानस्य मतहीने रितुया शिल्पिल्लहीनस्ता न प्रतिष्ठा समो-
रिपु । यें उ यजमान द्रवहीन होइ । यें उ ब्राह्मण मन्त्रहीन होइ । यें उ विन्धानि
शिल्पि न जानइ । ताकु न डाकिब । डाकिले कि होइ से प्रतिष्ठा न होइ । रिपु
होइ पमन्त से कृति । २८ । (५३ पृः)

If the owner of the house has a deficiency of materials, he cannot earn fame by building a temple. The work will be as an enemy to him. Do not employ the architect who does not know the Canons of Architecture (*silpasasfras*). If you employ him, the same thing will follow.

XL. The ceremonial entry

(घ) ब्राह्मणे सन्तुष्ट कराइ । बन्धु कुटुम्बे स्नेह बहि ॥
 मङ्गल उत्सव कराइ । गृहे प्रवेश हेब याई ॥
 श्रीमत् भागवत थिब । सेठारे पठन होइब ॥
 जगन्नाथकु सुमरिब । मणोहिँ किछि कराइब ॥
 एरूपे ये नर करई । केवेहँ लक्ष्मी न छाड़इ ॥
 विपत्तिमान पलाइबे । सुदर्शन रक्षा करिबे ॥ (२२-३ पृ:)

40. After entering the house with proper ceremonies, satisfy the priest with presents. Perform the auspicious ceremony with the good wishes of friends and relations. Read the *Srimad Bhagabaf*. Remember the Lord Jagannafh and vow to make certain offerings to him. Keep a copy of the *Bhagabaf* in the house. Under these circumstances, the goddess Lakshmi will never abandon the householder. The *Sudarsana Chakta* will preserve the householder from all dangers.

XLI. Salabriddhi

(क) स्रवतपि बज्जये कथिते काल गृहे स । ध्रुवमृत्यु विनिद्रुस्यते । दीप-
 धूप शत जम्भने । स्नेहपूजि सलिपिब । स्नेहदिपापूवथ दृश्यते पूर्ववत्पूवे । अर्थ
 लाभ मनुनृप दक्षिणे प्रजाहानि । दारिद्र्य दुःखपीडन न कृत गृहकर्मणि ।
 कजानि स्वमीपूवते । (२४ पृ:)

(ग) घर सरि करि तोलिला उत्तारे पछे केँठ आइकु बढिले कि होइ । एहाकु
 सालावृद्धि बोलि । श्लोक । पूर्वपूवो करोवृद्धि उत्तरे धनदोपूव पश्चिमे धननाशाय
 दक्षिणे मृत्युरेवच । अर्थ । पूर्वदिगाकु बढाइले कुटुम्बवृद्धि होइ । उत्तरकु बढाइले
 धनसम्पत्ति होइ । पश्चिमकु बढाइले धनक्षय होइ । दक्षिणकु बढाइले मृत्यु होइ ।

(घ)

पूर्वप्लवो वृद्धिकरो धनश्चोत्तरप्लवः ।

दक्षिणो मृत्युदश्चैत्र घनहा पश्चिमप्लवः ॥ (१६ पृः)

41. After the building has been erected, it might be necessary to make additions to it in the future. If additions are made towards the east, there will be an increase of relations ; to the north, wealth will come ; to the south, death will come ; to the west, there will be loss of wealth.

IX. Certain General Questions

XLII. The units of measurement

(क) विसिक्रमा आङ्गुलक सोल सुता ॥ सोलसुतारे आङ्गुले ॥ एहा वुमि करि गद्दाइव ॥ ए विसिक्रमोवाच (१२५ पृः)

विसिक्रमा यव आङ्गुले १६ आङ्गुलके हाते ॥ (३५ पृः)

16 sutas = 1 angula (Viswakarma's)

16 angulas = 1 hata

(क) बालाग्र ४०६६। आक १। कणिका १०२४। आ १ कुसाग्र २५६। आक १ युका ६४। आ १ पा ४। आ १ कु बाला अग्र ४। कणिका १। कणिका ४। कुसा आ ५४। जुजुका १ जुका ४ सुता १ सुता ४। पा १ पा ४। हविस चविस। हा १। ए प्रमाण लेखा। (६८ पृः)

(ग) बालाग्र कणीकाद्यभिसूत्रपादानि चक्रमार्च चतुर्गुणानोस्मिन्यङ्गुल जन-यतिहि। अर्थ। प्रथम गणा बालाग्र बोलि। ए चारि कणिकाकु हभिः बोलन्ते कुशाग्र बोलि। एमन्त कुशाग्रकु जुयाए बोलि। चारि जुयाकु सुताए बोलि। ए चारि सुताकु पाए बोलि। ए चारि आङ्गुल बोलि। ए प्रमाणे विश्वकर्मा आङ्गुले। ए आङ्गुलप्रमाणे विश्वकर्माणि आङ्गुल। ए आङ्गुलप्रमाणे भाग देव।

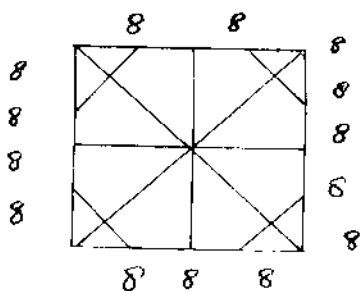
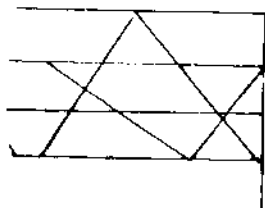
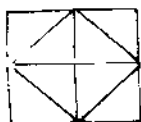
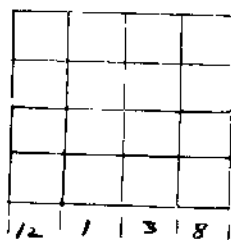
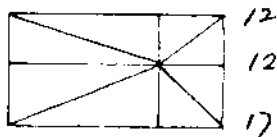
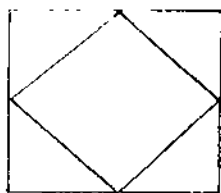
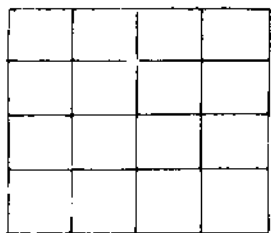
4 balagras = 1 kanika

4 kanikas — 1 darbha, kusagra

4 kusagras = 1 yuka

4 yukas = 1 pa (quarter)

4 pas = 1 (Viswakarma's) angula

XLIII, Geometrical constructions

Certain geometrical figures are drawn upon a block of stone before working on it. The following passages are supposed to refer to some of these constructions. A few *silpins* of Lalitgiri say that they know how to draw these figures, but it has not been possible to learn it from them. The passages have therefore remained untranslated. As far as we know, the *silpins* of Bhubaneswar or Puri do not know how to draw these figures.

(क) सुता आरम्भ ए १ । मैध्यथाने सुता देव । ताहा मध्यर सुता देवा । ए मध्ये फुलि देवा । फुलिकि दुइ आङ्गुल लेखाए फुलि २ गोटी देव । पारुश फुलिर आर फुलिकि २ खण्ड बुलाइव । से मक्ष होइ । मक्ष २ कोणरु मेध्य फुलिकि सुता देव । एहाकु मक्ष आकार आउना बोलि (६८-६ पृ:)

मेध थानरु पारुसकु भाग चारि । आर पारुशकु भाग ४ । गाए आठभाग ८ । आ २४ मैध सुता ७ । आ २ एइरुपे सूत्रकु ८ । आक चविश । अर-जाप सुत ८ । आ २४ एथकु समतिकोण बोलि (६९ पृ:)

मैध्यथाने सुता देव । तँहि मध्ये फुलि देव । फुलिकि चारि आङ्गुल अन्तरे फुलि देव । आर आडे चारि आङ्गुल अन्तरे फुलि देव । पारुसे थोइ मध्य फुलि सलखरु पार्श्व दुइ फुलिकि समकरि त्रिकोण करिव । यँ उथाने कोण रहइ सेठारे फुल देव । गोटीए आर पाशे एहिमति करि फुलि देव । ए दुइ फुलि मध्य फुलि । ए तिनि फुलिकि सुता देव । एहाकु तिलेक आउना बोलि (६९-७० पृ:)

ए वपरे कोणबिकोण सुता देव । मूल फुलिरु दिगकु भाग १२ आक बार । मूलफुलिकि कोणकु भाग १४ आक १६ पण्डर अना । आ १७ ए प्रमाणे १४ दिगरु ४ कोण करि देव । ४ दिगरे ४रि सुता देव । एहाकु समचतुरस्र बोलि । (७० पृ:)

द्वितीय भाग ४ । आ ३२ आए २४ । प्रति मम्भारु द्वितीय कोणरु भागे छाडि ४ दिगरु पचारि सुता देव । एहाकु छसुत बोलि । (७० पृ:)

दीर्घभाग प्रतिभाग छ आ एभाग २४ प्रति मझार प्रातरु दीर्घकोणरु दुइभाग २१ । चुड़िचारि दिगुक्तु माभु चारि सुता देब । एहाकु सवाकोण वळि (७१ पृः) सस्त्रसस्त्र दीघ ५८ । आ २६ भाग १७ आभा ८६ पहि प्रमाणे दीर्घ २४ आ भाग २४ प्रति दिगारे देब । एथकु मानकु ४ सुता देब । ए अष्ट कोण सस्तिक होइ । दीर्घ २४ प्रति ३६ प्रतिभाग २४८ । आभा ६ । ए प्रमाणे चारिदिगारे देब । ए मध्यभागरु कोण जिनि लेउठि प्रथम त्रिजगसुत देब । ए मध्यभागरु कोण जिनि भाग कोणकु त्रिजगसुत्र देब । ए प्रमाणे चारिदिगारे त्रिजगसुत्र देब । ए द्वादशसुत्र होइ । ए द्वादशसास्त्ररु कोणथापि पाटमानकु पइठिपसि द्वादशकोण सोधिब । भा १गे दिगे १ पासकु गतप्रकार करि अष्ट सस्त्र साधिब । ए भाग येते तार चारिभाग लेखाए करिब । ए कोणमानकूरु भागे देइ सुता देब । ए प्रकारे षोडसुता देब । ए षोडसास्त्र होइ । ३४ । (७१-२ पृः)

XLIV. The Foundation

(क) एवे खात खोलाइवार जानिबा । नेच उच्च न क्रतैव क्रतैव उच्चथानय । अर्थवा विसमसकेतु क्रतइव निशिकल्प यथा । (४१ पृः)

एवे खात खोलाइवार जानिमा । पादेन त्रिसोनव्यापी द्रोवंगुलकूपित । खातमाजते उदेश येन भागे विवर्जते । अर्थ । खात खोलाइव देउल तिनि भागर भागे पोति ॥ ३३ ॥ (५४-५ पृः)

(The translation is of doubtful accuracy)

44. Now is being indicated the (method of) digging the foundation. It must not be made low at one point and high at another (i. e. it should be level).....

.....The foundation should be dug up to a depth equal to one-third of the (height of the) temple (above ground ?)

(क) अथवा जलप्रमाणने प्रसाद दोष भवेत् । धेनुक प्रमाणे प्रसाद गढ़ाइले दोष बहुत होइ । येवे गढ़ाइव जलरु पोति खोड़ाइव । न खोलाइले दोष बहुत होइ । ३७ । (५६ पृः)

स्वातमा जलप्रमाणो । सकल दोष विवर्जिते । स्वातमान जलगाभीरे पथर
वसाइले सकल दोष याइ । ३६ । (पृ: ५७)

XLV. Regarding building-stones (?)

(क) ग्रहभिन ग्रहगुणितानि । एवं कोष्ठी चतुर्दिगानि । दिगसुत्र परिचयतः
शिलाथानकृपित । अर्थ । समचतुर्थ कले । दिगसुताठार यन्न कले । शिलाप्रहा-
छेदन होइ । (४२ पृ:)

(ख) ग्रहेण ग्रहगुणितानी एह चतुर्दगानि दिगशुत्र धनस्तथा । शिलास्थान
परिकल्पितं । सुवरनेन क्रतव्यं । क्रतव्य भयोतय । (१-२ पृ:)

(क) नवसप्तम पञ्चमेक । शिलालक्षण विधयेते । शिलाति दुजोसानामा
सप्ततः शिला पुषोत्तम । अर्थ । सप्तशिला पुरुषोत्तम प्रसाद । नवशिला कर्त्त-
चास्ते । सप्तसिन्धु मधे मतन एक सिलाभागे मेरु । एकसिला पकानने । अर्थ ।
न सिलाभाग कणिरेखप्रसाद । श्लोक । उत्तम कणेचाष्टे । सप्तसिन्धु मधेमहन । ५ ।
सोकसिला मेकसिला सिला भुवन प्रव्रति । अर्थ । भुवनस्वरा येकाम्बर वनसिला
ये । ए सिलापुणविधान । (४२-३ पृ:)

(ख) नवसप्तपञ्चत्रयमेकसं । शिलालक्षण विधियेते । शिलमिभिजोसानामि ।
सप्तसिला पुरुषोत्तम वसिला केनचाक्षे समस्त सिन्धु मन्दरानां शोदासिलामेकसिला ।
सिला सउन्नवत । नवसिला कोनचाष्टे । सप्त सिन्धु मेदचमे । कसिलार
पखेमेरु । सर्वसिला पञ्चमने । उत्तमकेन चाक्षे । सप्त सिन्धूमेधमरनां । शोक-
सिलामेकसिला । सिलासुभवनद्रत्य । (२-३ पृ:)

XLVI. Regarding the dimensions of stone-blocks

(क) ए सिला पुणविधान । मुनिरोवाचम । शुण मुनि विधानेक हरेण
यत कृपित । आयेन चतुर्गलेक । ताल दुइ आन विस्तार । बाहुलो मेकतालेक
पूर्वकार्यानीकृति । स्रवघटित विधानेन शिलादोष विवर्जिता । अर्थ । शुभ
परिणाम । द्रीघ चारिताल प्रति दुइताल । उच्छर्ग एकताल । ए प्रमाणे शुभ
करिब । (४३ पृ:)

(ख) एवे सिलापूजाविधान । मुनिरोवाच । सुसमयविधानेकं । ऋद्धेणजन-
कल्पितः आयेन चतुर्तालेकं । तालद्वयन विस्तारा ॥०॥ बाहोळमेकतालेक । पूर्व-
काजानिक्रीति । सर्वघटविधानेषु । सिलान्दोषविवर्जित ॥१॥ (३ पृ:)

46. The (block of) stone should be 4 measures in length,
2 In width and 1 in height. It is auspicious to make it so.

XLVII. Faults in building-operation and their effects

(क) अर्थहीने नृपनाशाय । अर्थहीनस्तु क्रिया । विभु ये सक्रपीडा । शूल-
व्याधिसने धर्व । द्रव न थिले यजमान नाश याइ । विभु ये कले चिन्थानिकि
सक्रपीडा नागइ । शूलव्याधि मरणे ध्रुव होइ । (५२ पृ:)

(ख) अर्थहीने नृपनासर । अर्थहीनस्तु क्रिया । वभळे सक्रपीडा । शूल-
व्याधि मरणे ध्रुवः ॥३॥ (६ पृ:)

47. If there be a deficit of funds, destruction will over-
take the king. If there is a shortage of materials, the
owner of the house (lit. the person performing the
ceremony) will be overtaken by disaster. Moreover, the
silpin who builds (such a temple) will also die of colic pain.

(क) विकोणकोण होइले कि होइ एहा जानिमा । यत्र कोणविकोणश्च विविधे
सूत्रधारणा । अर्थहीने प्रजापीडा न्यायनीतिदुखसमाचरे । यौ देउलर कण बढि
याइ ताकु विदिगसूत्र जोलि । यजमान द्रवहीन होइ । प्रजापीडा होइ । (५०-१ पृ:)

(ख) विकोणकोण होइले कि दोष होइ ताहा जानीमा । यत्र कोणविकोण च
विदितो सूत्रधारणा । अर्थहीने प्रजापीडा निति दुख समाचरेत । (५-६ पृ:)

If one side of the temple (lit. an angle) is made wrong
(i. e. if it does not fit with the other sides ?), it is called
btdigasufra (lit wrongly aligned ?). In that event, there is
a shortage of materials and the subjects of the kingdom
are put to suffering.

(क) पिष्ठमेद भवे मृत्यु । ७८ । गमामेदे दग्धता । भद्रमेदे रोगी । एवु ब्रह्म सत वदति । सिंहासन पुष्पकु मुखशालि पिष्ठ उच्च होइले मृत्यु होइ । गमा सान होइले विन्धानि दग्ध होइ । रेखवरण्डकु मुखशालि पोडा उच्च होइले विन्धानि रोगी होइ । (५२ पृ:)

If the *pisfa*¹ or pedestal be wrongly made, there will be death. (Thus Brahma says what is true). If the *pisfa* of the *jagamohan* (*mukhasali*) is higher than the *pisfa* of the *singhasana* or the throne of the deity, there will be death. If the *gama* or the corbelled arch above the door, is shorter than it should be, the architect will become poor. If the *pitha* of the *jagamohan* starts at a level higher than that of the *baranda* of the *tekha* temple, then the architect will fall ill.

XLVIII. Merit acquired by building a temple

(क) अश्वमेध शतसहस्रानि बाजपेयशतानि च ततुल्य प्रसादकीर्ति यो निर्माणं सुखप्रद । अश्वमेध याग सहे सहस्र वेद कले येते फल बाजपेय याग सये वेद कले तेते फल । ततुल्य होइ प्रसादकृतिकि सरि नो होइ । २७ । (५२-३ पृ:)

48. The merit acquired by performing the Horse-sacrifice a hundred thousand times is equal to the merit acquired by performing the *Bajapeya* sacrifice a hundred times. The same is the merit acquired by building a temple ; the former may even be less.

¹ For an explanation of technical terms please see terminology at the end of the book.

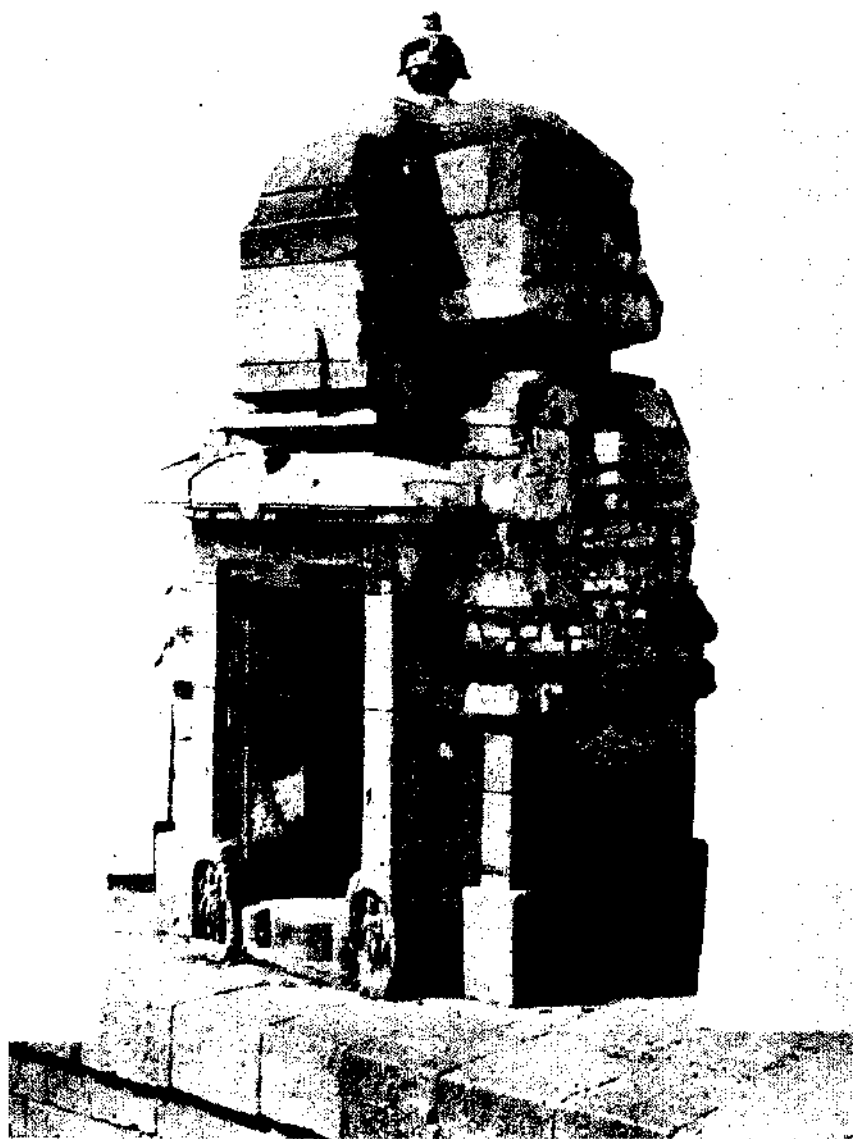
X. The Different Types of Orissan Temples

In Orissa, we find altogether four different types of temples, namely Rekha, Bhadra, Khakhara and Gouriya. Of these, the first two are very common and are to be found in all parts of the province. The Khakhara type is limited to six examples in Bhubaneswar, but miniatures of this type were very extensively employed as a decorative motif on the body of Rekha or Bhadra temples, and, as such, the type has a wider distribution. Of Gouriya temples, we know of only two late examples in the town of Puri; one beside the Markandeya tank and the other at the gateway of the Uttaraparśa monastery. This style did not influence the Orissan temples in any way, although, in the land of its origin it was itself deeply modified by the influence of the Rekha type. We can therefore treat it as an exotic in Orissa and cease from giving it any further consideration. We have included it among the temples of Orissa, because it has found a place in one of the readings of the *Bhubanapradipa*, where it has been illustrated and referred to us *gaurf*, which is a corruption of Goujriya.

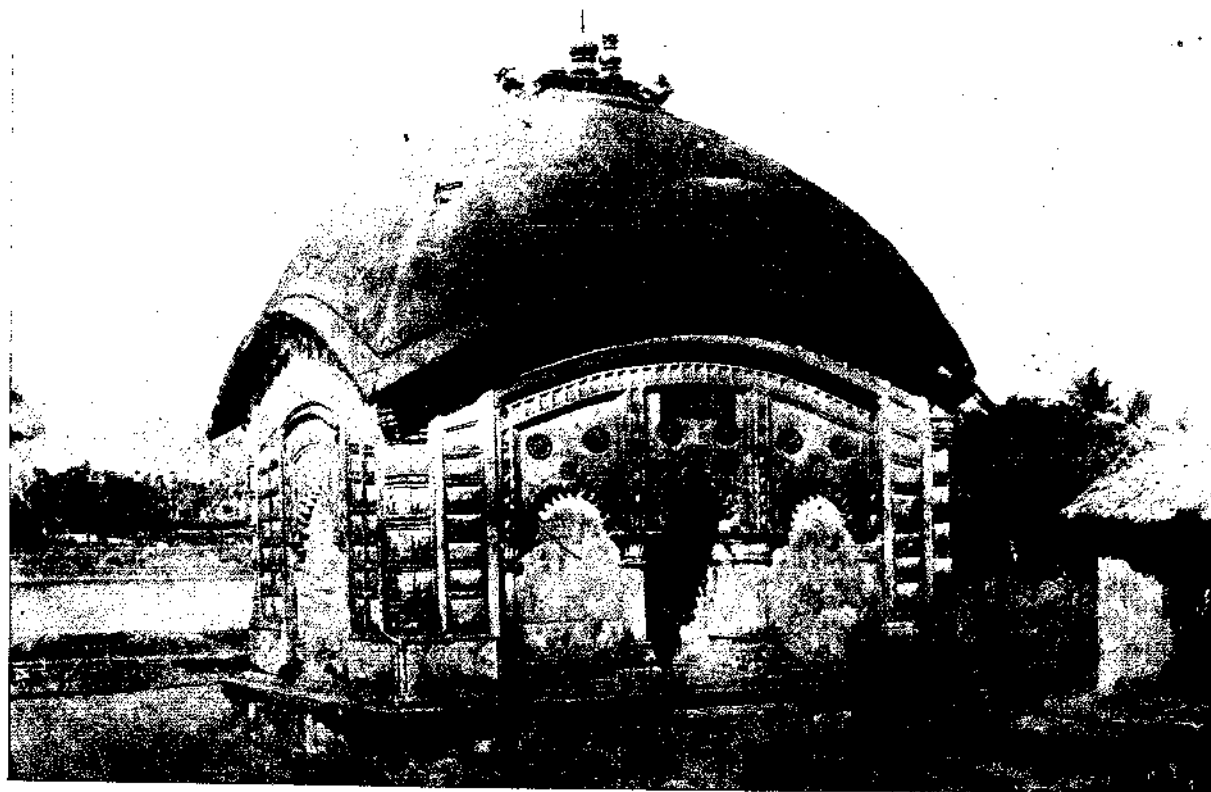
Let us now proceed to analyse the three prevalent types of Orissan temples and compare them in order to find out their points of similarity and of difference.

The first thing that strikes us regarding these temples is that

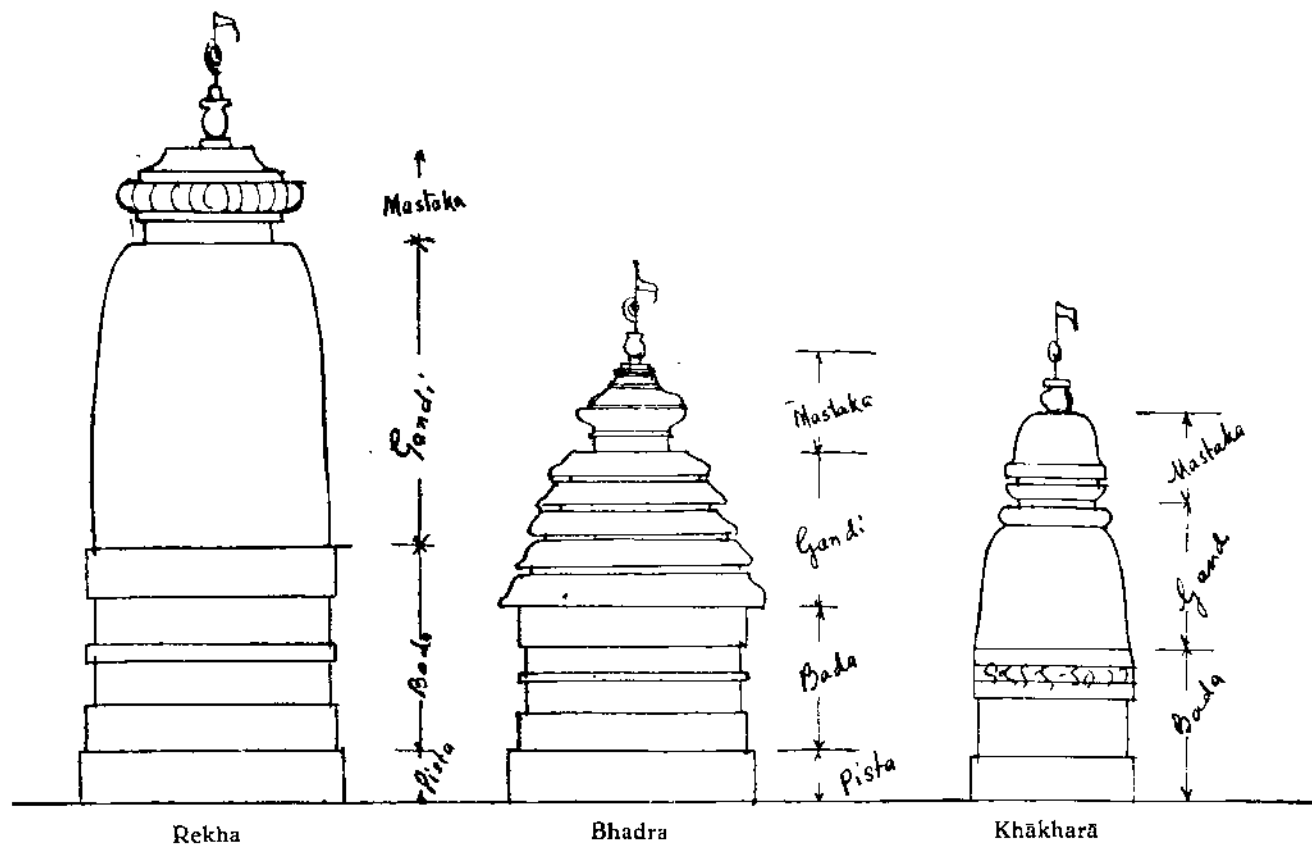
- (1) the ground-plan of the Rekha and Bhadra is square, while
- (2) that of the Khakhara is rectangular.

Miniature Khakhara Shrine, near Siddheswar

Gouriya Temple, near **Markandeswar Lake, Puri**

The body of all these temples can be divided along the vertical axis into four principal parts namely, the *pisfa* or the pedestal, the *bata* or the wall, the *gandī* or the body and the *masfaka* or the crown.

The *pisfa* does not form an essential part of the temple proper, for there are examples in which the *pisfa* is absent ; the most conspicuous one being the temple of Lingaraja itself in Bhubaneswar. The *bara* rises vertically up to a certain height, and no distinction can be drawn between the *baras* of the three types of temples. It is only with the *gandī* that points of difference begin to appear between them.

The *gandī* of the Rekha rises straight up to a short height and then begins to curve inwards at an increasing rate. The line so formed presents the appearance of a tall bamboo-post which has been slightly bent towards the top by a rope tied tightly at its upper extremity. The cross-section at any point of the *gandī* is square. The *masfaka* of the Rekha starts from above the *gandī*. It is composed of several elements, which are all circular in cross-section. Just above the *gandī* is the *beki* or the throat ; then comes the *amla* or *amataka*, a flattened spheroid, ribbed at the sides and resembling an enormous fruit of the *amataki* in appearance. Above the *amla* comes the *khapuri* or skull, and on it is placed the *kalasa* or water-pot and *ayudha* or the weapon of the deity to whom the temple is consecrated.

In Bhadra temples, the *gandī* is composed of a number of *pirhas* or horizontal platforms, piled up in the form of a pyramid. The *pthas* rapidly decrease in size from bottom upwards, in such a manner that the sides

of the pyramid strike the horizontal at an angle of 45° or less. The diminution proceeds until the topmost *pirha* is half in size to the lowermost one. The *pirhas* may be arranged in one or two tiers, with moderate heights of vertical wall intervening between them. Each of these tiers is called a *pofala*. The cross-section at any point of the *gandi* is also square as in the case of the Rekha temple. Above the *gandi* comes the *masfaka*, composed of several elements which are circular in cross-section. First comes the *beki*, then the *ghanfa*, an enormous ribbed structure shaped like a bell. On the top of the *ghanta* is a succession of *beki*, *amta*, *khapuri*, *kalasa* and *ayudha* as in the Rekha.

The *gandi* of the Khakhara is composed either like that of a Rekha as in the Vaital temple in Bhubaneswar or like that of a Bhadra, with certain minor differences, as in the temple of Gauri in the same village. The cross-section all through is however rectangular. The *masfaka* is composed of one or two *khakharas*, this being a structure resembling a rectangular paralleliped with the vertical sides substituted by *cyma reversa*. The vertical sides may curve inwards either along one horizontal axis only, or along both. In the former case, the cross-section of the *masfaka*, at different heights above the base, is reduced from those lying below it only in the matter of its width, the length remaining the same at all heights. In the other case, it is reduced both in length and in width. An example of the former is afforded by the temple of Vaital, and the other by the Gauri temple in Bhubaneswar. One or more miniature *amlas* may be placed along the crest of the *khakhara*, or there might be a

Masfaka of a bhadra-temple.
Northern gateway of Lingaraj Temple, BhubaneSwar

Vaital *jauli*, Bhubaneswar

katasa in the middle with figures of crouchant lions at both sides placed instead.

Each type of temple is subdivided into four classes according to the *silpasastras*. The walls of the temple inside are kept rigorously plain, but the outer walls are modified by the addition of certain projections upon them. These projections run along the entire height of the temple up to the end of the *gandī* and partake of all movements, either of projection or of depression, suffered by the wall itself. In certain instances, they might also have certain characteristics not appearing on the wall of the temple.

If there be one projection, the wall becomes divided into three *raṭhakas* or *pagas*, two of which lie in the same plane, the other being disposed a little forward. A temple in which the central *paga* has been once more treated in this manner, will have five *pagas* on its face ; such an example being called *pancha~ratha* (the one having five *rathakas* or *pagas*). So also a temple might have seven or even nine *pagas*, according as the treatment is repeated three or four times on the central *paga*.

It may be useful to point out, at this stage, that in the *silpasastras*, there are specifications of 55 *Rekha*, 6 *Bhadra* and 3 *Khakhara* temples. The 55 *Rekhas* are divided into two classes according to the construction of their *bara* or wall. They are otherwise identical in regard to the structure of their vertical components. The only points of difference between them lie in the relative proportion of their *pagas* and the number of ornamental spires which adorn them.

In the *silpasastras*, we find the following passages

regarding the classification of temples according to the number of their *pagas*.

XLIX. The classification of temples

(क) गणेशाय नमः । इति नैमिषारण्ये भुवनप्रदीपे विसिक्रमा मुनिसम्वादे प्रसाद (ल)क्षण । $\times \times \times \times$ ब्रह्मक्षेत्रिवैश्यसुद्र सर्व्व आचरन्ति कृतिना चतुर्जाति क्रमानि । $\times \times \times \times$ एवे यैँ च जाति यैँ उ रथक होइब ताहा जानिमा । ब्रह्मजाति नवरथेन क्षेत्रिय सप्तभिस्तथा वैश्य पञ्चरथ त्रिभि शूद्रय एमोवच । येन जाति येन प्रसाद $\times \times \times \times$ (४०-१ पृ:)

ब्रह्मजाति प्रसादेन क्रिया यदि कृपियेते । गोविन्दमुखारविन्दे ब्रह्मस्थाने भवे लुना । अर्थ । नवरथेक देउल ये ब्राह्मण गढ़ाइले पित्रे बहुयाने वसन्ति । २६ । क्षेत्रिय असमयेन प्रसादेन भूतले यत्र निवसन । अर्क चन्द्र भुवनेन ॥ विहारे पितरोगण ॥ सप्तथ देउल क्षेत्री गढ़ाइले चन्द्र सूर्यभुवने पित्रे वसन्ति । ३० । यथा प्रसाद बैसने निवसेन वसुन्धरा धनदोपवनेयिन्द्रा विहारे पित्रगणाः । वनस येवे पञ्चरथ देउल गढ़ाइब से रुद्रसभारे पित्रे वसन्ति । ३१ । शूद्रे प्लपन्ति कैनार । प्रसाद निवसेनभ । साकत्र भ्रमणञ्च चन्द्रार्क वस्ते नरः । अर्थ । शूद्र येवे गढ़ाइ त्रिरथ देउल । चक्षुमुवनरे पित्रे वसन्ति । (५३-४ पृ:)

(ख) श्रीगणशाए प्रणम्य अविघनममत्यु इति श्रीनडमिसारण्ये भुवनप्रवेशे विस्वकर्मा मुनिसम्वादे । ब्रह्मक्षेत्रिय वश्यसुद्र चारिजातिना चतुर्जाति कर्माणि । क्रीडा वसुन्धरा । ब्रह्मजातिनवचतुर्थेन । क्षत्रिय सप्तभिस्तथा । विष्य पञ्चुरथो त्रिशूद्रयोमेवच । (पृ: १)

येउ यातीरे येउ कत ताहा यानिमा । १५ । ब्रह्मयाती प्रसादेन । क्रिया जदि कृपयते । गोविन्दमुखारविन्दे ब्रह्मस्थान भवेनृणां । १६ । क्षत्रियस मध्य प्रसादेन । भूयं सले जतनीवेसनं । अर्कचन्द्रभवनेन । बीहारो पितरोगणाः । १६ । यथा प्रासाद बैस्वेन नोवेसने वसुन्धरा । धन तपोवने खद्रा । बीहारे वसुनालयः । ११ । शूद्रे कलपन्तिके नारि । प्रसाद सनीवेसनं । तथात्मा कर्त्तभर्मनेसं । चन्द्रार्क वस्ते नरः । १८ । (६-७ पृ:)

49. Salutations to Sri Ganesha. Let there be no hindrance (to this undertaking). Thus (begins) in the *Bhubanapradipa*, which was recited by the sage viswakarma in the forest of Naimisha, (a description of) the characteristics of palaces (meaning temples in the present case). . . Now (we are) to know how many *rathakas* characterise the (different) classes of temples. The Brahmin (is characterised) by nine, the Kshatriya by seven, the Vaisya by five and the Sudra by three *tafhakas*. If one builds a *nabarafha* temple, which is Brahmin (by caste), then the manes of the person will dwell in the region of Brahman, the Supreme Being. If one builds a *sapfatafha* temple, one's manes will verily live in the Surya and Chandra-lokas. If a Vaishya builds a *pancharafha* temple, (or perhaps, more correctly, if one builds a *pancharafha* temple), then one's manes will dwell in the region of the Rudras. (If one builds) a Sudra or *triratha* temple, then one's manes will dwell in the region of the Moon.

XL On Pedestals

L. The eight pedestals

(क) एवे पिष्ट जानिमा । पद्मनाम यथा पिष्ट । सिंहस्त्रिपि विधियते । भद्रदेवो कुम्भश्चत । ४५ । सुथिरक खुर कुम्भ भवेत् । ४६ । परिजङ्घ चाष्टोपिष्टे नवमे क्रम (कुम्भ १) पिष्ट मालक । (५८ पृः)

(ख) पद्मनाम जथा पुष्ट । सिंहस्त्रिपि बोधियतेः । भद्रवेदी कुम्भख्यात् । शुन्दर खुर कुम्भ भवेत् । (२२-३ पृः)

50. Now (we are) to know the *pisfas*, viz. Padma, Singha, Bhadra, Bedi, Suthira, Khura, Kumbha, Parijanga and Kurma.

It will be seen later on that the Kumbha and Kurma *pisfas* are in fact identical; so the number of *pisfas* actually amounts to eight only.

LI. Padma pista

It is said in (क) that the Padma *pisfa* should be used in the following temples : Maha-kailasa (P. 110), Garura (p. 118), Dui-padma (P. 138), Sreetaru (P. 142), Maha-meru (Pp. 149 and 157) and Meru (P. 179). Its specifications are given below.

(क) पद्मपिष्ट खुराभाग ३ फुलदलभराभाग ४ केसर भाग २ फेणाभाग १ गाए पद्मपिष्ट भा १० (११० पृः)

पद्मपिष्ट खुराभाग ३ फुलदलधरभाग ४ केसरभाग २ फेणाभाग १ गाए पद्मपिष्ट भाग ६ (१४२ पृः)

पद्मपिष्ट खुराभाग ३ दलफुलभरा भाग ४ केसर भा १ फेणा भा १ गाए पद्मपिष्ट भाग १० (१४६ पृः)

Padma Pista, Rajarani Temple, Bhubaneswar

(ख) पद्मपुष्ट सुराभाग १३। दलम्फरा भा ४।... (२३ पृ:)

पद्मपिष्ट सुरामुहण्टा भा ३ दलम्फरा भा ५ केसर भा १ अर्धफेड़ा भा २। ए
पद्मपुष्ट भा ११॥ (३० पृ:)

(घ) ता १० सुराभाग ३ दलम्फरा भा ४ केलरि भा २ फेड़ा भाग १ गाए
पद्मभाग १०।

It has not been possible for us to arrive at any definite conclusion regarding the form of the *Padma pisfa*, for no satisfactory explanation of the terms *dalojhara* and *atdhaphera* are available.

According to the *silpins*, a *Padma pista* should be composed of three elements, the higher ones being set back inwards as shown in the accompanying photograph. A line drawn touching the outer edges of the mouldings, in such a case, strikes the horizontal at an acute angle. We do not know, however, if it is really the *Padma pisfa* of the *sippasasfras* or not

LII. Singha pista

According to (क) the *Singha pisfa* should be used in connection with the throne of the deity, as also under the following temples : Ratnasara (Pp. 115,117,144), Mula-sribachha (Pp. 145, 163) and Mandara (Pp. 149,158). Its specifications are given below.

(क) सिंहासने सिंहापिष्ट सुरलोकनिवारण ॥ (६३ पृ:)

कोणसन्धिसमाकिन्तु पद्मभागे ऊर्ध्वपटिता । विहिक्रम वनासइ । सिंहापिष्ट
विधियेते ॥७६॥ (६५ पृ:)

सिंहापिष्ट सुराभाग ५ जाँघभाग ६ वरण्डी वसन्त भाग ४ गाए सिंहापिष्ट भाग
१५ (१४४ पृ:)

सिंहपिष्ट खुराभाग ५ जांचभाग ६...वसन्तभाग ४ गाए सिंहपिष्ट भाग १५
(१४७, १४६ पृ:)

(ख) सिंहासन सिंहपोष्टे । १। (पृ: १४)

कोणसिंघं समाकेतुं । पञ्चभागे उर्ध्वदीका । वीहीतकर्म वीनासई । सिंघ-
पुष्ट वीधियते । १। (१६ पृ:)

सिंघपुष्ट खुरा भा ५ यंघ भा ६ वरण्ड वसन्त भा ६ (३०-१ पृ:)

सिंघपुष्ट खुरा ४ भाग लोली भा १ यांघ ७ वरण्ड वसन्त ४।०। (८७ पृ:)

(क) सिंहपिष्ट सिंहासने सुरलोक निवारण (१७४ पृ:)

(च) शिंघपिष्ट भा ५६ खुरा भा ५ यांघ भा ६ वरण्ड भा २ वसन्ता भा २
गाए भा १५

Several illustrations accompany the text in ms. (च), and the plate showing the different *pisfas* has been drawn after this ms.

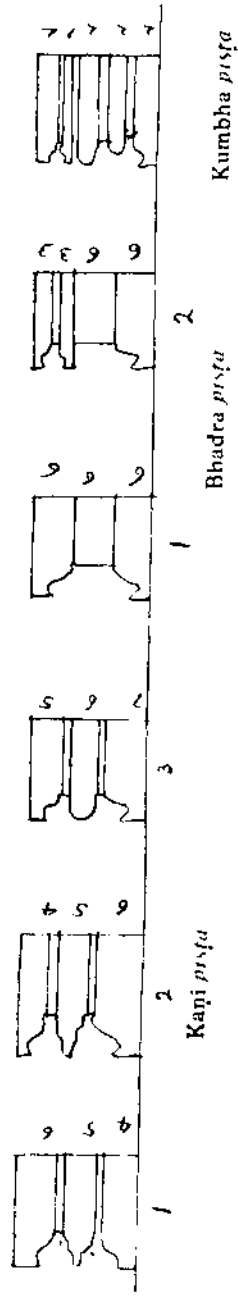
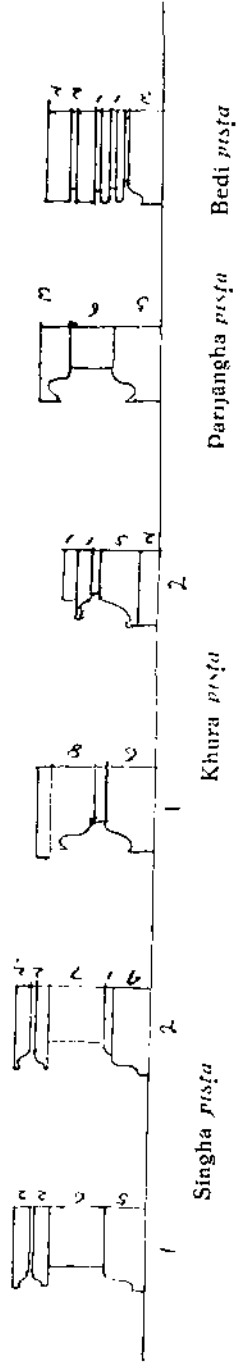
52. Singha *pisfa* (is to be used) in the throne (of the deity). In the corner of the *jangha*, (there should be) figures of corner-lions (*kona~singhd*). (Its parts should be in the following proportion) *khuta* 5, *jangha* 6, *barandi* 2, *basanfa* 2, *basanta* 1, ; or, *khura* 4, *noli* 1, *jangha* 7, *barandi* with *basanta* 4.

LIII. Khura *pisfa*

According to (क), 'the Khura *pisfa* should be used in the Nalini-bhadra (P. 126), Sribachha khandasala (P. 141), Kritidushana (P. 142), Nisara (X. 146) and Asta-sree temples (P. 180).

(क) खुरपिष्टे तु सकर प्रसाद सुसुवे द्विज । ३४। (६२ पृ:)

(एहा खुरपिष्ट करिख) पिष्टर खुरा करिख तिति आंगुल दुइ पा ३॥०॥
वसन्त दुइ आंगुल दुइ पा २॥०॥ गाए पिष्ट छ आंगुल ।। (१२६ पृ:)

खुरपिष्ट खुरा मुहुन्टा भाग २ खुरकुम्भ भाग पा ५ जांचभाग १ वसन्त भाग २ गाए खुरपिष्ट भाग ६ । (१४६ पृ:)

(ख) खुरपुष्ट मुहान्ति भाग २ शुभकुम्भ भाग ५ पेडा भा १ वसन्त भाग २ गाए खुरपुष्ट भा ६ (२४ पृ:)

(क) In a drawing given in this ms., the *Khura pisfa* is shown as being composed of two mouldings which are in the proportion of 6: 8, (P. 180)

(ख) खुरपिष्ट भाग ६ मरुणी भाग २ खुरकुम्भ भाग ४ पेडा भाग १ वसन्त भाग १ गाए भाग ६

53. The *Khura pisfa* (is used to) adorn all temples of the twice-born caste (or "O twice-born one, the *Khura pisfa* adorns all temples").

The *muhanfi* or base of the *khura* should be 2, the *khura for kumbha* 5, the *peṭa* 1 and the *basanfa* 1 or 2.

LIV. Parijanga pisfa

According to (क), the *Parijanga pisfa* should be used in connection with the following temples : Barabhi (Pp. 135,176), Maha Barabhi (P. 136) and Maha Dravira (Pp. 137,168). Its specifications are given below.

(क) परिजंघपिष्ट खुरा पटा भाग ५ जंघा भाग ६ वसन्त भाग ३ गाए परिजंघपिष्ट भाग १४ । (१४३ पृ:)

(ख) परिजंघपिष्ट खुरा भा ५ यांच भा ६ वसन्त भा ३ गाए परिजंघपिष्ट भा १४ । (३१-२ पृ:)

(च) परिजांचपिष्ट भाग १४ खुरा मुहुट भाग ५ शंघ (यांच ?) भाग ६ वसन्त भाग ३ गाए १४

54. The specifications of the *Parijanga pista* are as follows : *khura* 5, *janga* 6 and *basanta* 3 ; total 14.

LV. Kani pisfa

According to (क), the Kani *pisfa* should be used in the DrabibSna temple (P. 156). There is a drawing in (क), which gives the proportion of the mouldings as 4 : 5 : 6. But in (च), we find the following specification.

(च) कणिषिष्ट भाग १८ खुरा भाग ७ कणि भाग ६ वसन्त भाग ५ गाए भाग १८

55. (If the total be 15, then the) *khura* is 4, *kani* 5 and *basanfa* 6 ; or *khura* 6, *kani* 5, *basanfa* 4. (If, however, the sum be 18, then) the *khura* is 7, *kani* 6 (but in the accompanying diagram we find a *noli* used instead of a *kani*), and the *basanfa* 5.

LVI. Bedi pisfa

According to (क), the Bedi *pisfa* should be used in connection with the Purnasala temple (P. 146),

(क) वेदिषिष्ट खुरानोली भाग ४ पटा भाग १ कणिभाग २ उपर दलमरा भाग २ गाए वेदिषिष्ट भाग ६ (१४७ पृ:)

(ख) वेदीषुष्ट भा ३। लोली भा १ कोणि भा २ उपर दलमरा भाग २ भाग । गाए वेदीषुष्ट भा ६ (२३ पृ:)

वेदीषिष्ट खुरा भा ३ लोली भा १ पटा भा १ कोसि भा २। उपर दल भा २ गात्र वेदीषिष्ट भा ६ (३१ पृ:)

(च) वेदिषिष्ट भाग ६ (१) खुराभाग ३ लोलीभाग १ पटीएभाग १ कणि भाग २ उपर दलमरा भाग २ गाए....६ स ।

In the accompanying diagram however the proportions are given as 4 : 1 : 1 : 2 : 2.

56. The sum-total of the different elements of the Bedi *pisfa* is 9, of which the following are the details : *khura* 3

(or 4 as in the diagram), *noli* 1, *pafa* 1, *kani* 2, *upara dalajhara* or *basanfa*, 2.

LVII. Bhadra pista

The Bhadra *pisfa* should be used in the Kailasa temple according to (V).

(क) भद्रपिष्ट खुराभाग ६ जाँघ भाग ६ वसन्त भाग ६ गाए भद्रपिष्ट भाग १८ (१४८ पृः)

(ख) भद्रपुष्ट भाग ६ । वरणिङ वसन्त भा ७ ग । गाए भद्रपुष्ट भा ८ । (२३ पृः)

(ङ) भद्रपिष्ट भाग १८ खुरा भाग ६ जाँघ भाग ६ वरणिङ भाग ३ वसन्त भाग ३ गाए भाग १८ सरि

57. The sum of the different elements of the Bhadra *pisfa* is 18, of which the *khata* covers 6, the *jangha* 6 and the *basanfa* 6 parts. According to the diagram accompanying the specification given in (ङ) the *basanfa* can also be replaced by two mouldings of equal height.

LVIII. Suthira pista or Sundara pisfa

The Suthira *pisfa* should be used with the SarbSnga-sundara (P. 161) and Medini-bijaya temples (P. 163) according to (क).

(क) सुन्दरपिष्ट खुराभाग २ कणिपटा भाग २ कलस भा २ पटा भाग २ वसन्त भाग २ गाए सुन्दरपिष्ट भाग ६ । (१४६ पृः)

सुन्दरपिष्ट खुराभाग २ कलस भाग २ पटाभाग १ वसन्त भाग २ गाए सुथिरपिष्ट भाग ६ (१४७ पृः)

(ख) शुथिरपुष्ट खुरा भा ४ । कणिपटा भा २ । कणि भा १ वसन्त भा २ गाए शुथिर भा ६ (२४ पृः)

सुथिरपिष्ट भा ४ घन्टि भा २ पटा भा १ वसन्त भा २ गाए सुथिरपिष्ट भा ६ ।

शुस्थिरपिष्ट खुरा भा ४ पटा भा १ वसन्त भा २ गाए शुथिर भा ६
(३१ पृ:)

(च) सुथिरपिष्ट ६ खुर भाग ४ कणिपिटा भाग २ कणि भाग १ वसन्त
भाग २ गाए भाग ६

(In an accompanying diagram, however, we find the following mouldings instead, *khura*, *pafa*, *noli* and *basanfa*.)

58. The *Suthira pisfa* should be composed of 9 parts, of which the *khura* should be 4 (or *khura* 2, *kalasa* 2), *pafa* (or *noli*) 1 and *basanfa* 2.

LIX. Kumbha pista or Kurma pisfa

According to (क), the *Kumbha pisfa* should be used in connection with the following temples : Kailasa (R 119), Bimana (Pp. 140, 155), BiharSsara (Pp. 147, 160) and Sarbangasundara (P. 161).

(क) कुम्भपिष्ट खुराभाग २ कलस भांग २ कान्तिभाग १ अधारिपटा भाग
२ कान्ति भाग आगु १ गाए कुम्भपिष्ट भाग ६ (१४७ पृ:)

(ख) कुम्भ खुरा भा २ कलस भा २ अन्धारि पाट भा २ वरणिड १ वसन्त
भा २ । गाए कुम्भपुष्ट भाग ६ । (२३ पृ:)

कुम्भपिष्ट भा ६ २ कलस भा २ सन्धाश्रु पटा २ कोणि भा १ वसन्त
भा २ गाए कुम्भपिष्ट भा ६ (३१ पृ:)

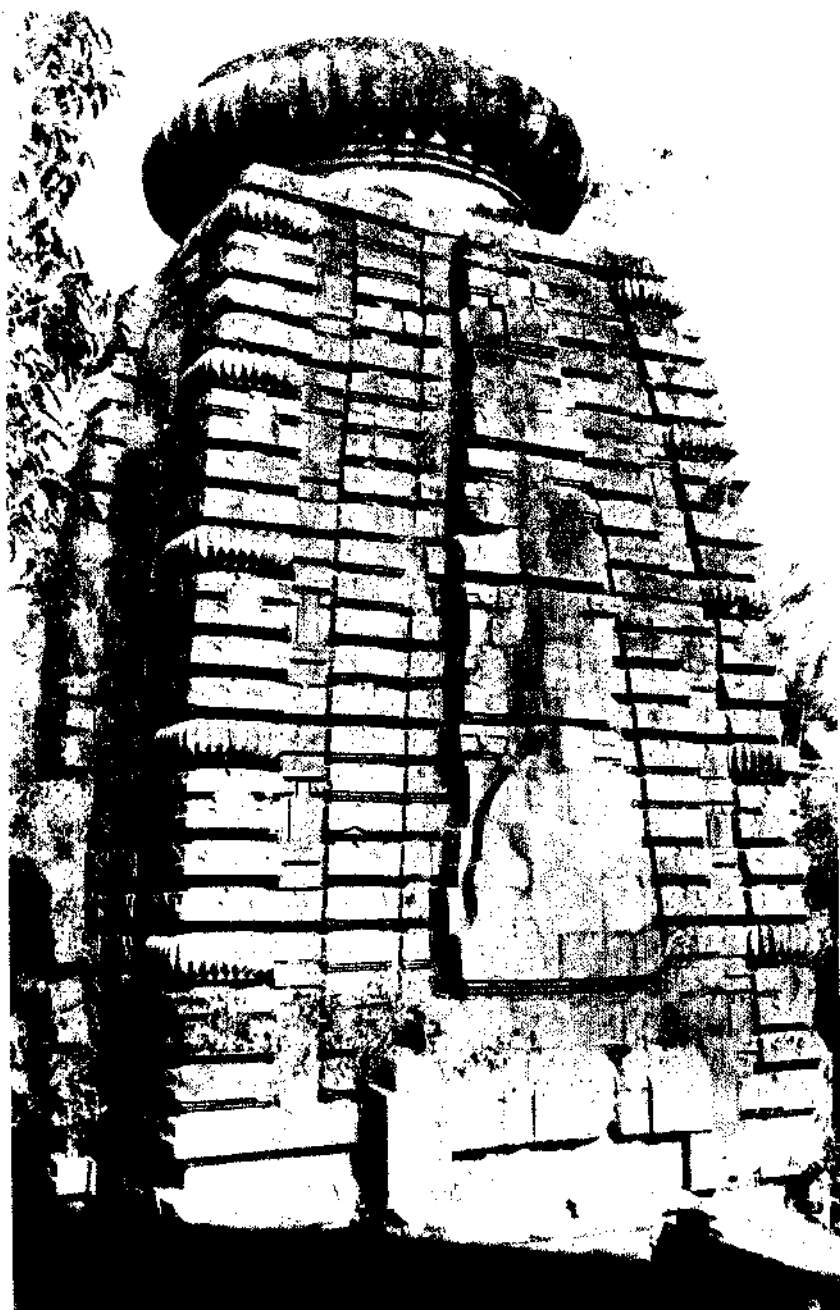
(च) कुर्मपुष्ट भाग... खुरा भाग २ (म ?) लाण भाग २ अधारि पेटा
भाग २ वरणि भाग १ वसन्त भाग २ गाए ६

There is an accompanying diagram which, however, gives the proportion of the mouldings as *khura* 2, *noli* 2, *pafa* 2 (?), *barandi* 1, *basanfa* 2.

59. Of the total 9 parts forming the *Kumbha pisfa*, the *khura* is formed by 2, the *kalasa* by 2, the *andhari pafa* by 2, the *barandi* by 1 and the *basanfa* by 2 parts.

PaSchimeswar Temple, Bhubaneswar

Gandi of Mohini Temple, Bhubaneswar

XII. The Rekha Temple :

General Apportionment of Parts.

It has been pointed out in a previous chapter that the horizontal components of a Rekha temple have little relation to the vertical components. We shall therefore deal with the vertical and the horizontal components in separate chapters.

LX, Names of vertical segments and the meaning of the terms

From an examination of the accompanying plate, it will be evident that the *bara* of the Rekha temple is composed of a number of broad subdivisions, each of which is capable of being resolved into a number of finer elements. The principal components of the *bara* are the *pabhaga* or the division corresponding to the foot (/ *e.* the base), the *jangha* or the shin and the *baranda*, which is a set of mouldings crowning the *bara*.

The *gandi* (lit. the trunk of the body) or the curvilinear tower is composed of different elements along the various *pagas*. The construction also varies in different varieties of the Rekha temple ; but in all of them, one feature is common, viz. that the outermost *paga* is subdivided into a number of *bhumis* or planes, each of which is composed of a number of mouldings surmounted by a miniature *amla*, called the *bhumi-amla* or *amfa* of the plane. The other *pagas* may have *sikharas* or miniatures of Rekha temples carved upon them for the sake of decoration,

After the *gandī* comes the *bisatna* (lit. the irregular one), which is also called the *bedi* or altar. The curvilinear tower ends with the *bedi*, and is followed by the *tnasfaka*.

The *masfaka* (a name which has been coined for the sake of convenience) is made up of the *beki* or throat, followed by the *amla* and the *khapuri* or skull ; this being surmounted by a *kalasa* or water-pot and the *ayudha* or weapon of the deity to whom the temple is consecrated.

It is clear from a study of the above terms that the Rekha temple has been likened to the human body. This conception of the temple is even more clear in the traditional saying of the *silpins* that the Rekha is male and the Bhadra female, attached to one another in a state of sexual union. But there is nothing in the *silpasasfras* to support the traditional view except a meagre reference in (॥) to a certain Rekha temple as the *pungsa bimana* or the male temple.

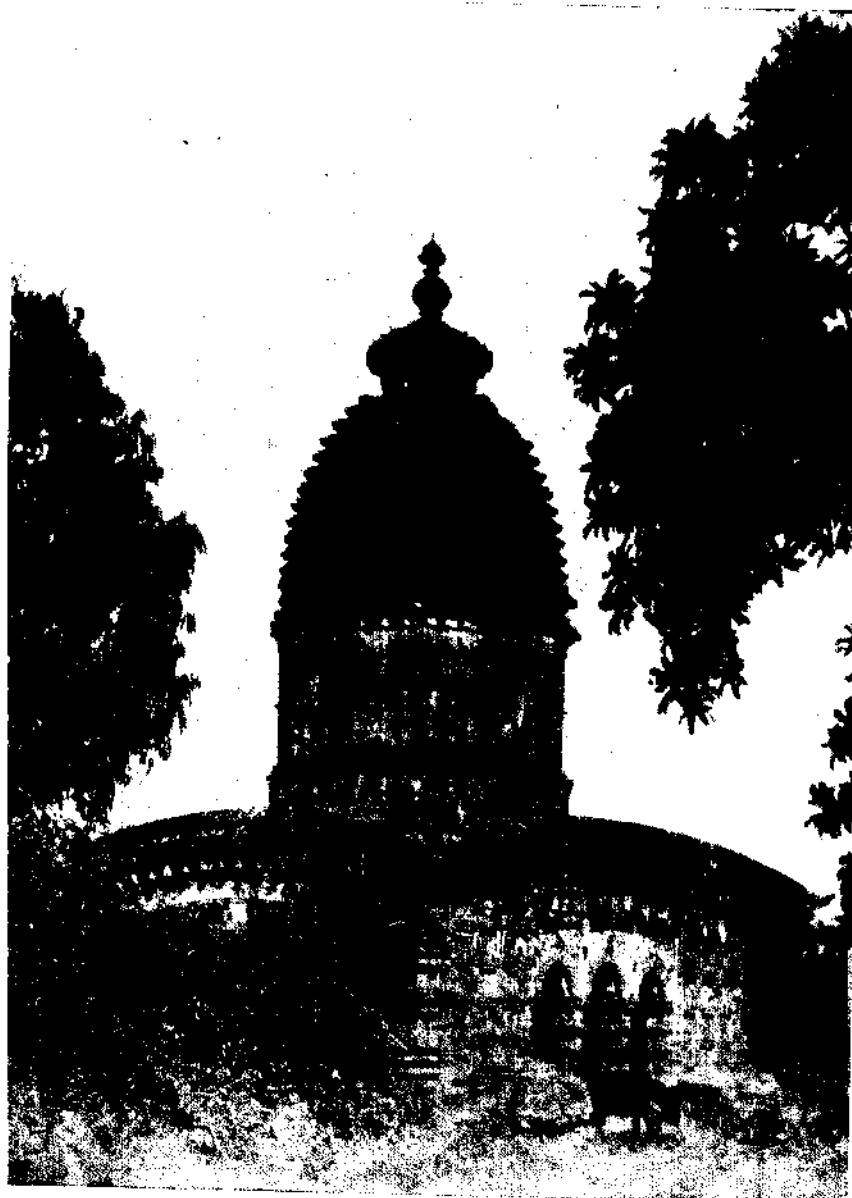
The other concept which has also entered in the construction of the Rekha temple is that of a mountain. *Sikhara* literally means the peak of a mountain ; so that, when a temple is described as having *sikhaia*s upon it, the artist was evidently thinking of it as something akin to a mountain.

LXI. A proposed classification according to the nature of the *bsṛa*

In the *silpasasftas*, Rekha temples have not been classified according to their vertical components, still we shall try to do so on the basis of certain observed facts.

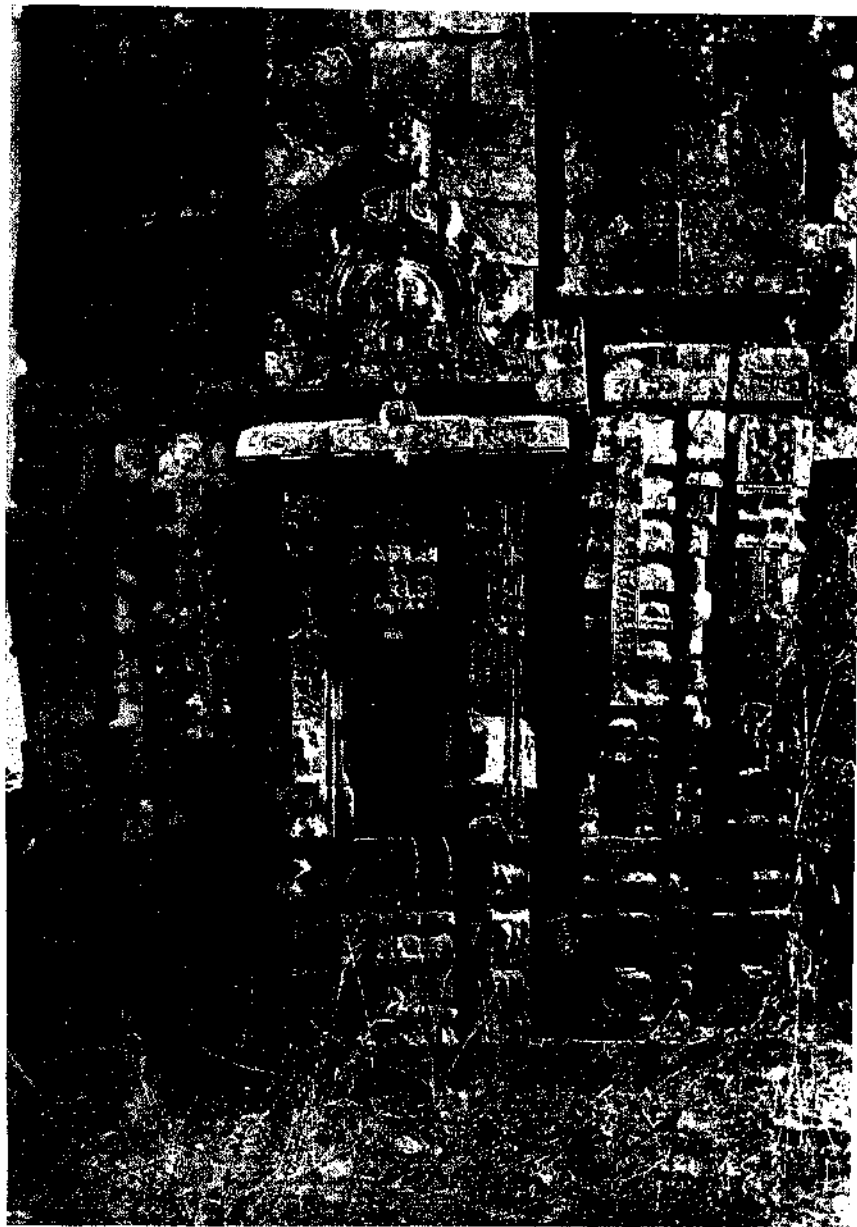
Small Rekha Shrine near Siddheswar, Bhubaneswar

Rekha Temple set up as an ornament on a Goufiya
Temple, Vishnupur, Bengal

Bāṛa consisting of *pabhaga*, *jangha* and *baranda* in a ruined Temple near Kotitirtha, Bhubaneswar

Bara consisting of *pabhaga*, *jangha* and *baranda*,
Paraguramegwar-Temple. Bhubaneswar

From an examination of the temples of Bhubaneswar, it appears that all the temples which can definitely be assigned to a comparatively earlier epoch on the evidence of epigraphy or sculptural style, have a *bara* composed of three elements, viz. *pabhaga*, *jangha* and *baranda*. There are as many as sixteen or seventeen temples of this order in the village of Bhubaneswar itself.¹ It is only in the later temples that we find the *bam* being divided into five portions, namely the *pabhaga*, the *fala jangha* or lower *jangha*, the *bandhana* or the bond, the *upar iangha* or the upper *jangha* and the *baranda*.

In subsequent quotations from the *siipasastras*, it will be found that Rekha temples having three elements in their '*bara*' have a ratio of 1:3 between the length of the *garbha* or sanctum and the total height of the temple. But this ratio increases from 1:4 to 1 : 5 or more in the case of Rekhas having five elements in their *bara*. It might even increase to about 1 : 7 as in the temples of Konarak or Puri.

The *fri~anga* (a name coined to denote a three-segmented) *bara* has a wider distribution than the *pancha~anga bara* in Orissa. The temples of Khiching and Baud belong to the former variety ; so do the temples of Telkupi in the neighbouring district of Manbhum.

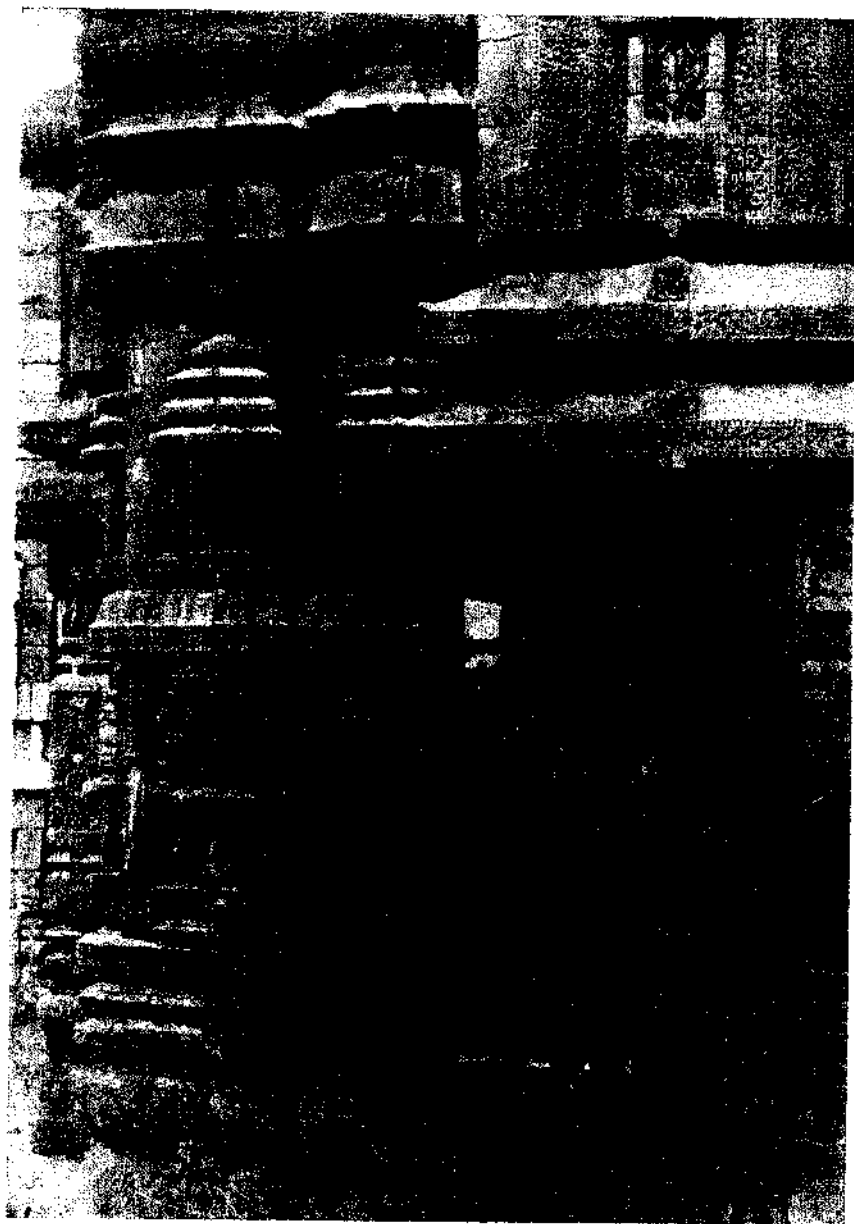
These temples are also characterised by the following traits

- (1) an absence of accompanying Bhadra temples,
- (2) an absence of *sikharas* in the *gandi*,
- (3) a depression demarcating the *bat a* from the *Qandi*,
- (4) an ornamental pilaster before the frontal *raha paga*,
- (5) the presence, in many cases, of an octagonal structure in place of the *kalasa* at the top. This object has been described as a *lingam* by BanerjL

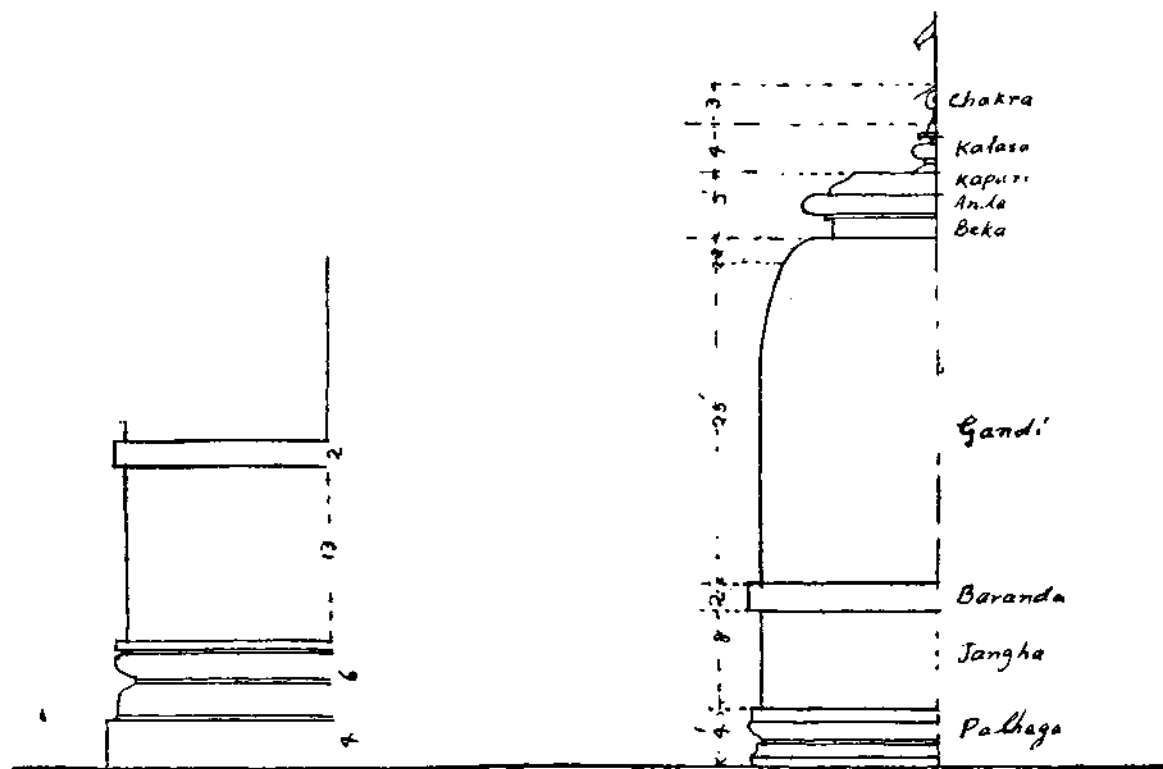
The *panchanga* variety, though more numerous, is limited in distribution. It is also exemplified by one temple in Telkupi, which is traditionally said to have been built by the Gajapati King of Puri and where, even to this day, the ceremony of Chhata-parab is performed in his name. As the inclusive area of the *tri-anga* type in Orissa is wider than that of the *panchanga* variety, which is central in distribution with reference to it, we can definitely conclude that the *tii~anga* is the earlier Orissan type of *bara*, the *panchanga* being a development of later origin.

It may be noted in this connection that outside Orissa, the *tri-anga* type of *bata* has a much wider distribution than the *panchanga* type. The former appears in Bajaura in the Punjab Himalayas ; at Osian in Rajputana ; in miniature shrines at Sarnath and Vindhychal in the United Provinces ; in similar miniatures at Jubbulpore in the Central Provinces; in certain temples at Omkareswar, Orchha and Ujjain in Central India and at Saripalli in the Vizagapam district. The *panchanga* type of *bara* appears locally, outside Orissa, at Baijnath and Chamba in the Punjab Himalayas and at Khajuraho in Central India. Hence we can reasonably conclude that the *fri-anga* type of *bara* is something earlier and different from the *panchanga* type, which arose locally in certain restricted areas and never came to be as widely distributed as the earlier *fri-anga* type.

In their present form, the *silpasasfras* seem to have been codified after the development of the *panchanga* type in Orissa, when the *fri-anga* type had already fallen into oblivion. For there are only two references to the

*tiara consisting of pabhaga, fata jangha, bandhana upar janflha
and bawnda, Brahmeswar Temple, Bhubaneswar*

Part of elevation of Dui-padma
Temple. §LXII

Ratnasāra Temple. §LXIII

latter in One rescension of the *Bhubanapradipa* and even there, it has suffered considerably from insufficiency and subsequent mutilation.

LXII. Specifications of a tri~anga Rekha temple

(क) दोपद्म भाग प्रम काठि आङ्गुले १६ पिष्ठ ४ पाभाग ६ जांघ १३ वरणडी २ सन्दनि चउरस २ एरूपेरे पञ्चुरथ साधिव आगु २ भागक नागपत्नि करिव ३ भाग दलभरा (११) खाखरमुण्डिक आर आडे नागपत्नि गेलवाइ करिव । अनुरथे एहिमत करिव । राहारे एहिमनि पाभागे गोटाए सिखर करिव दुइ पाखे जलन्तर करिव दुइ पाखे गेलवाइ सिंघ करिव । ताहा पाखे जलन्तर करिव । ताहा पाखे नागपत्नि करिव । वरणड तले केरापाखुडा । छपर मुह होइव । ०।० ०। ओ (१०८-६ पृ:)

62. In the Dui~padma temple, the *garbha* is 1 *kafhf* or 16 an. in length ; the *pisfa* is 4, *pabhaga* 6, *jangha* 13, *barandi* 2, the *sandafi* 2 an. wide. In this manner, build the temple as a *pancharafha* one. In front, place figures of Naga-females ; (carve) petals ; at the side of the *khakhara-mundi*, place figures of female Nagas and the *getabai* scroll-work. In the *anurafha paga*, make it so. In the *raha paga*, at the level of the *pabhaga*, build a *sikhara* ; on both sides of which, place niches. On both sides, carve the *gelabai* and figures of lions. Beside that, place figures of female Nagas. Beneath the *baranda*, (carve) reversed petals pointing towards the roof.

LXIII, The tri-anga Ratnasara

(क) रत्नसार प्रसद हातक प्रम काठि आङ्गुले १६ पाभाग ४ जांघ ८ फुल-मुण्डो वरण २ रेखगणडी २५ वेदि २ वेक अला कपुरि होइ पा ५ कलस ४

चक्र ३ । माहारण्वारणे साम्रामे करतुम् । मोण्डोले श्रीखण्डी माहासाहारितिजित
रत्नसार भाग समापत । गर्भकु बाडु न उठा । ५। (१४२ पृ:)

63. In the Ratnasara temple, the *garbha* being one cubit or 16 an., the *pabhaga* should be 4, the *jangha* 8, the *baranda* (of *phula-mundi* type ?) 2, the *rekha-gandi* 25, the *bedi* 2, *beki* 2, *amla* and *khapuri* together equal to 5, the *kalasa* 4 and the discus 3. ••• in relation to the *garbha* (which is 16) the wall should be •• in thickness.

It is clear from the above passage that the height of the *tri-anga* Ratnasara temple is 3 times the length of the *garbha*. In *pancanga* temples, this ratio rises from 1 : 4 to 1:5 and above.

(See No. 17 in Chapter XV. for the horizontal specifications of this temple.)

LXIV. The general apportionment of parts in panchanga Rekha temples

By the height of a temple is meant the distance between the base of the *pista* and the top of the *khapuri*. The following is a list of all the different types of Rekha temples which we find in the *Bhubanapradipa*.

(१) (क) सुवर्णकुटप्रसाद काठि आ १६ गर्भ पिष्ट ४ पाभाग ५ दुइ याँघ ८ ए मध्ये वाँघना १॥० ॥ वरण ५ रेख ३० वेदि २ वेक अण्डा कपुरि होइ ६ कलस ६ चक्र ४ माहारण्वारणे साम्रामे करतुम् । मोण्डोश्रीखण्डी माहासाहारि-
निजित ॥ श्री ॥ (पृ: १४३) and (छ) (१० पृ:) ।

(२) (छ) देउलगर्भ काठी आकुल बोल पिट ६ पाभाग ६ दुइ याँघ १० ए मध्ये वान्धना वरण ६ रेखगण्डी ३० वेद २ वेक ४ अँला ४ कपुरि २॥० खुरा आ २ दमा ७ डोरि अथे चङ्गडा २ काण्टि २ पा केणि २ मुहाण्ट २॥० (२०४ पृ:)

(३) (ख) देउलगर्भ काठी आकुल १६ल पाभाग छ । दुइ याँघ आ १०

ए मध्ये बान्धेणि आ २ । वरण ६ रेखगण्डि आ ३६ वेदी आ २ वेक आ ३ त्रिपाटी एक आङ्गु १ । अला आ ४ । कपुरि मुहाण्टि आ १ कपुरि आ ३... कलस खुरा ३ कलस ८...चक्र भा ५ गेन । (२४-५, २८ पृ:)

(४) (ख) देडल गर्भ काठी आ १६ कुलकु पिष्ट ६ पाभाभाग ६ दुइ बांध १० ए मध्ये बान्धना २ । रेख ३२ वीसम २ वेक ३ त्रिपाटी १ अला ४ कपुरि मुहाण्टि १ कपुरि मारिब २॥० उंच २॥० (८२ पृ:)

(५) (क) विवानभाग ग्रहकाठि आंगुल १६ पिष्ट ५ पाभाग ६ बान्धना १॥० दुइ जांघ दस आंगुल १० वरण ६ रेखगण्डी उच ३४ चेदि २ ॥ वेक तिनि आगु दुइ पा २॥० अला चारि आंगुल पा ४॥० कपुरि चारि आङ्गुल पा ४॥० ॥ कलस सात आंगुल दुइ पा ७॥० चक्र चारि ४॥० ॥ (१३६ पृ:)

(६) (क) मूलश्रीवद्ध गर्भ सोल पिट ६ पाभाग ६ दुइ जांघ १० ए मध्ये बान्धणा २ वरण ६ रेख ३६ चेक अएला कपुरि होई वा १२ कलस आ ८ चक्र पा ५ (१४४ पृ:)

(७) (क) श्रीवल्लनदिप्रघन भाग प्रभ १६ पिष्ट पाभाग ६ दुइ जांघ ६ बांधणा २ वरण ६ रेखगण्डी पञ्चतिरिसि आंगुल ३५ विसम दुइ आंगुल २ वेक तिनि आंगुल दुइ पा कपुरि चारि आंगुल ४ । कलस सात आंगुल दुइ पा ७॥० चक्र ४॥० (१४१ पृ:)

(८) (क) दुइपचा भाग गर्भकाठि आंगुले १६ पिष्ट ५ पाभाग दुइ जांघ १० ए मध्ये बान्धणा २ वरण छ ६ रेख ३६ वेदि २ वेक अएला कपुरि होई १२ कलस आ ८ चक्र ५ (१३६-७ पृ:)

(९) (ख) ए महाप्रसाद देडल गर्भ काठी आ १६ कु... (पिष्ट ६ पाभाग) आ ६...बांध...५...बान्धणिङ्कु... (॥३॥+॥३॥+॥३॥) उपर बांध आ ५... वरण ६...रेखगण्डि ३६...वेदी आ २ वेक उच्च (३) त्रिपाटी १ अला बहल ४... कपुरि मुहाण्टि १ कपुरि बहल २॥० कलस खुरा २ हाथिपाट आ २ । डोरि पाए १० चाङ्गडा १॥० काठी पाए १० चांगुडी ॥० धडी बहल २... (८८-९० पृ:)

(१०) ଦେଓ ଗର୍ଭକାଠୀ ଆଂଗୁଳ ୧୬ ପିଞ୍ଚ ୬ ପାର୍ଶ୍ଵାଂଶ ୧୦ ଏ ମଧ୍ୟେ ବାନ୍ଧଣୀ ୨ ବରାଣ୍ଡ ୬ ରେଖ ୩୬ ବୀମ ୨ ବେକ ୩ ଗ୍ରୀପାଠୀ ୧ ଉଚ୍ଚା ୪ କପୁରି ମୁହାଟା ୧ କପୁରି ୨୩୦ ମାରିବ ୩ ଶୁରା ୩ କଲସ ୬ (୭୧-୮୦, ୮୫ ପୃ:) Besides this, (କ) ପୃ: ୧୩୮, ୧୧୭, ୧୧୪ and ୧୦୫ and (ଖ) ପୃ: ୧୧୦-୧, ୧୧୮, ୨୦୨, ୨୦୪ give the same general specification.

(୧୧) (କ) ମହା ବଢ଼ିମିଆଗ ଗ୍ରାମ କାଠି ଆଞ୍ଜୁଲେ ୧୬ ପିଞ୍ଚ ୬ ଆଞ୍ଜୁଲ ପାଦଭାଗ ଉଚ୍ଚ ୪ ଆଞ୍ଜୁଲ ୬ ଦୁଇ ଗ୍ରୀପାଠୀ ୧୦ ଏ ମଧ୍ୟେ ବାନ୍ଧଣୀ ୨ ବରାଣ୍ଡ ୪ ୬ ରେଖ ୩୬ ବେଦି ୨୩୦ ବେକ ୪ ଉଚ୍ଚା ୪ କପୁରି ୪ କଲସ ୮ ଚକ୍ର ୫ (୧୦୭, ୧୧୦, ୧୧୧, ୧୨୦-୫, ୧୪୦ ପୃ:)

(୧୨) (କ) କୈଳାସ ଗର୍ଭ କାଠି ଆଞ୍ଜୁଲେ ୧୬ ପିଞ୍ଚ ୬ ପାର୍ଶ୍ଵାଂଶ ୬ ଗ୍ରୀପାଠୀ ୧ ବାନ୍ଧଣୀ ୨ ଉପର ଗ୍ରୀପାଠୀ ୫ ବରାଣ୍ଡ ୬ ରେଖ ୩୬ ବେଦି ୨୩୦ ବେକ ୪ ଉଚ୍ଚା ୪୩୦ କପୁରି ୪୩୦ କଲସ ଚକ୍ର ୫ (୧୧୬ ପୃ:)

Name of the temple	Garbha	Pisra	Pabhaḡa	Tala Jangha	Bandhana	Upa Jangha	Baranda
Mulasreebachha	16	6	6	5	2	5	6
Brishava	16	6	6	5	2	5	6
Garua							
Ratnasara							
Astasree							
Duipadma	16	5	6	5	2	5	6
(Name ?)	16	X	6	5	2	5	6
Maha Baravi	16	6	6	5	2	5	6
Maha Kailasa							
Garua							
Ratnasara							
Sreefaru	16	6	6	5	2	5	6
Maha Meru	16	6	6	5	2	5	6
(Name ?)	16	6	6	5	2	5	6
(Name ?)	16	6	6	5	2	5	6
(Name ?)	16	6	6	5	2	5	6

Name of the temple	Garbha	Pisfa	Pabhaga	Tala jangha	Bandhana	Upa- jangha	Baranda
(Name ?)	16	6	6	5	2	5	6
Brishava	16	6	6	5	2	5	6
Maha Meru	16	6	6	5	2	5	6
(Name ?)	16	6	6	5	2	5	6
(Name ?)	16	4	6	5	2	5	6
Kailasa	16	6	6	5	2	5	6
Sribachhanadi							
bardhana	16	6	6	4½	2	4½	6
Bibana	16	5	6	5	1½	5	6
BibSna	16	6	6	5	2	5	6
Mula Sreebachha	16	6	6	5	2	5	X
Subarna kufa	16	4	5	4	1½	4	5
Ratnasara	16	6	6	5	2	5	6

Name of the temple	Gandī & Bisema	Beki	Amla	Khapuri	Khura of kalasa	Kalasa	Chakra	Total height in angulas
Mulasreebachha.	36 & ?	4	4	4	.	8	5	78
Brishava	}	36 & 2	4	4	.	8	5	80
Garura								
Ratnasara								
Astasree								
Duipadma	36 & 2	4	4	4	.	8	5	79
(Name ?)	36 & 2	4	4	4	.	8	5	74
Maha Baravi	}	36 & 2½	4	4	.	8	5	80V
Maha KailSsa.								
Garura								
Ratnasara								
Sreetaru								

Name of the temple	Ganđi & Bisama	Beki	Amla	Khapuri	Khura of kalasa	Kalasa	Chakra	Total height in angulas
Maha Meru	X & 2	4	4	4	.	3	9	80
(Name ?)	36 & X	4	4	4	.	3	9	80?
(Name ?)	X & 2	4	4	4	.	X	9	80?
(Name ?)	36 & 2	4	4	4	.	8 ^{3/4}	.	80
(Name ?)	36 & 2	4	4	4	3	9	.	80
Brishava	36 & 2	4	4	4	4	9	.	80
Maha Meru	36 & 2	4	4	4	2	9	.	80
(Name ?)	36 & 2	4	4	3½	2	X	.	79½
(Name ?)	36 & 2½	4	5	4	.	8	5	79½
Kailasa	36 & 2½	4	4½	4½	Kalasa &			
Sribachhanadi					Chakra		5	81½
bardhana	35 & 2	3½	4?	4	.	7	4½	82½
Bibana	34 & 2	3½	4¼	4¼		7½	4¾	76½
Bibana	32 & 2	4	3	3		9	5	74
Mula Sreebachha	32 & 2	4	- 4	3¾		.	.	75¾
Subarna kuṭa	30 & 2	3	3	3		6	4	64½
Ratnasara	30 & 2	4	4	2¾	2	?	.	72¾

The ratio of the length of the *garbha* and the height of the temple can be thus arranged in the following table :

1. 16 : 64½ or 1 : 4	1. 16 : 72¾
3. 16 : 74	4. 16 : 75¾
5. 16 : 76½	6. 16 : 78
7. 16 : 79	8. 16 : 79½
9. 16 : 80 or 1 : 5	10. 16 : 80V?
11. 16 : 81½	

LXV. Different specifications for baj-as of the panchanga type.

The *bara* of the Rekha can be divided according to one of the four following specifications ; the proportion of the *pabhaga* : *fala jangha* : *bandhana* : *upar jangha* : *baranda* being

- (1) 6: 5 : 2 : 5 ; 6 or (2) 6:4½: 2: 4½ : 6 or
 (3) 6:5: 1½ : 5 : 6 or (4) 5:4: 1½: 4 : 5.

XIII. The Rekha Temple :

Detailed vertical specifications

It must be borne in mind that all the following measurements refer to a temple of which the *garbha* is 16 an.X16 an., except where otherwise stated. The unit of measurement is an an.

LXVI. The Pabhaga

(क) (रत्नसार मन्दिरे) पाभाग छ आ ६ एधि पाञ्चकाम करिब । खुरा करिब आंगुले ॥३॥० सुता ॥ कलस करिब आंगुले ॥३॥० सुता । पटा करिब तेर सुता ॥३॥१ सुतारे पाए ॥ कणि करिब तेर सुता ॥३॥१ सुतारे पाए ॥ वसन्त करिब तेर सुता ॥३॥१ सुतारे पाए ॥ (१२० पृः)

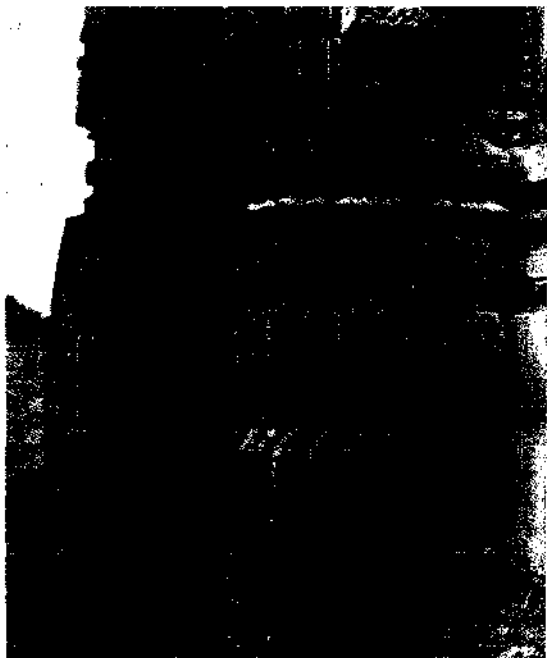
“ पाभाग ६ आङ्गुलकु ॥ पाञ्चकाम खुरा करिब आङ्गुले १॥३ चौद सुता । खुरा मरिब मुचुलि सरिकि आङ्गुले १४ सुता ॥ कलस आङ्गुले १॥३ वस सुता कलस जुलिब मारेणि आङ्गुले २ सुता ॥०॥ पटा बहल तेर सुता ॥३॥१ सुतारे देइ पा ॥ कणि बहल तेर सुता ॥३॥१ सुतारे देइ पा ॥ वसन्त बहल तेर सुता देइ पा पाए (=गाए १) पाञ्चकामकु छ आङ्गुल ६ ॥ (१०२-३ पृः)

(ख) खुरा मुहण्ट खुरा भाग १॥३ कलस आ १॥३० घण्टि कण्ठक वसन्त होइब आ २॥० गाए आ ६ (८८ पृः)

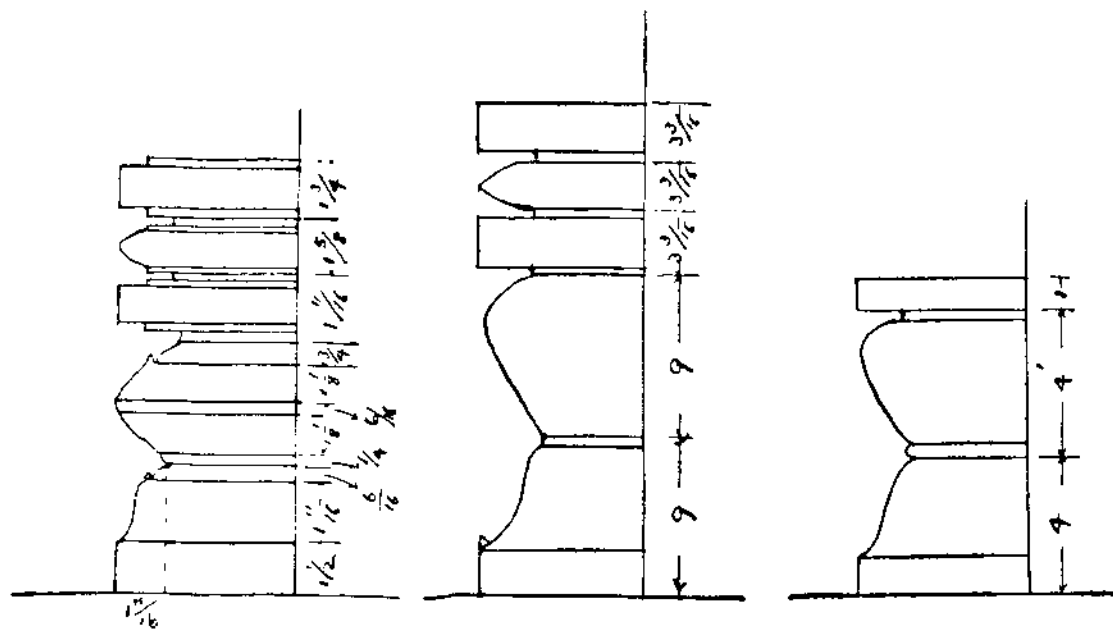
(If the *garbha* is 32 an. square, then the *pabhaga* should be 12 an. high. The 12 an. should be divided in the following manner) खुरा मुहाण्टि आ १॥१० खुरा मरिब आ १॥३० पिडा क्ष शु ३० मुचिली ४ गाए खुरा बहल ३॥१० कलस बहल आ ३॥१० कु दमा बहुल १३० डोरि बहल ६ सुता कान्थ १३० पाती ॥१ सुता पटा

Pabhaga, consisting of three mouldings,
Parasurameswar Temple, Bhubaneswar

Pabhaga, consisting of five mouldings
Rajarāṇi Temple, Bhubaneswar

आ १॥३ कणि आ १॥३ वसन्त आ १॥३ गाए पञ्चकमकु पावाभाग उच्च
आ १२। (६१ पृ:)

(छ) खुरा ६ कलस ६ पटा ३३ कणी ३३ वसन्त ३३ (१२ पृ:)

खोरा ६ कुम्भ ६ ३३ ३३ ३३ (१३३ पृ:)

पाद पञ्चकम सतर भागे १७ न सुता ॥३ खुरा ४ कुम्भ ४ पटा ३३
कणि ३३ वसन्त ३३ (?) गाए सतर भाग न सुता १७॥३ (२६ पृ:)

खोरा ४ कुम्भ ४ पटा ३३ कणि ३३ वसन्त ३३ (१३३ पृ:)

66. The ratio of the different mouldings of the *pabhaga*, viz. the *kfiura*, *kumbha*, *pafa*, *kani* and *basanfa* Avill be according to one of the following tables :

$$(1) \quad 1^{7/8} : 1^{5/8} : \frac{13^{1/4}}{16} : \frac{13^{1/4}}{16} : \frac{13^{1/4}}{16}$$

$$(2) \quad 1^{7/8} : 1^{5/8} : \frac{13^{3/8}}{16} : \frac{13^{3/8}}{16} : \frac{13^{3/8}}{16}$$

$$(3) \quad 1^{7/8} : 1^{5/16} : \frac{13^{1/3}}{16} : \frac{13^{1/3}}{16} : \frac{13^{1/3}}{16}$$

$$(4) \quad 9 : 9 : \frac{3^3}{16} : \frac{3^3}{16} : \frac{3^3}{16}$$

$$(5) \quad 4 : 4 : \frac{3^3}{16} : \frac{3^3}{16} : \frac{3^3}{16}$$

The batter of the *klmra* will be equal to its height If the *katasa* be $1^{5/8}$, its batter will be $1^{1/8}$.

The *pabhaga* illustrated in the accompanying plate has the following dimensions ; the *muhanti* of the *khura* is $1\frac{1}{2}$, the *khura* is ?, the *pirha* $\frac{3}{8}$, the *muchuli* $\frac{1}{4}$ (?), the total height of the *khura* being $\frac{3^{13}}{16}$. Its batter is $1^{11/16}$ an. In the *kalasa*, the *dama* is $1^{1/8}$, *dori* $\frac{3}{8}$, *kandha* $1\frac{1}{2}$, *pati* $\frac{3}{4}$, their sum being $3\frac{1}{2}$ an. The *pata* and *kani* are each $1^{5/8}$ an. high. The *basanfa* is $1^{3/4}$ an. ; the sum of the five mouldings being $12^{1/8}$ an.

LXVII. Another specification for the pabhaga

(क) पादभिरा (भा ?) ग अनुमतर । रसरामिवे वस्तना । खुरक वेदभागेण ॥
वेदभागेन कुम्भका ॥ वसन्तमेकभागेन ॥ सेसभागेण मुचुलि ॥ (२८ पृ:)

एवे पादभाग जानिमा । खुरा तिनभाग करिब । भाग १ क । मुहुटा करिब
१॥ देइ भाग । खुरा मारिब अथ भागे । कणिक तिन भाग करिब । दुइ भाग
दुइ पान्ता मारिब । भागे मुचुलि करिब । कलस तिनि भाग करिब । दुइ भाग
तलकु बुलाइब । भाग १ दुइ भाग करिब । भागक कान्ध मारिब । भागे
पाहन्ता मारिब । पटा तिन भाग करिब । भागक मुहुटा करिब । तल भाग ३ ।
दुइ भाग पाहान्ति मारिब । भागेक कान्ध पाटि करिब । उपर भाग तिनि भाग
करिब ॥ एक पाहान्ति मारिब भाग एक दुइ भाग करिब उडापाटि भा १ कण्ठ
करिब भाग १ कणि एहिरूपे करिब ॥ वसन्त एहिरूपे करिब । (६८-६ पृ:)

एवे पाभाग जानिमा । खुर तिन भाग करिब कलस तिनि भागरु दुइ भाग
तलकु बुलाइब । चाङ्गडा उब चारि भाग करिब । गाए १० भाग करिब । खुर
तिनि भाग करि भागक खुरा पसिब । खुरा तिनि भागर भागे मुहुटा । खुरा
मारिब १॥ भाग पाहान्ता खुरा ६ भाग मुहुटा ३ । खुरा माविर ६ पाण्डा २
मुचुलि भाग १ । २ मुचुलि भागे १ ॥ दुइ भाग गाए वार १२ ॥ (१०२ पृ:)

67.....*khura* should be 4 measures, the *kumbha*
4 measures, *basanta* 1 measure ; at the end there should be
a *muchuli*

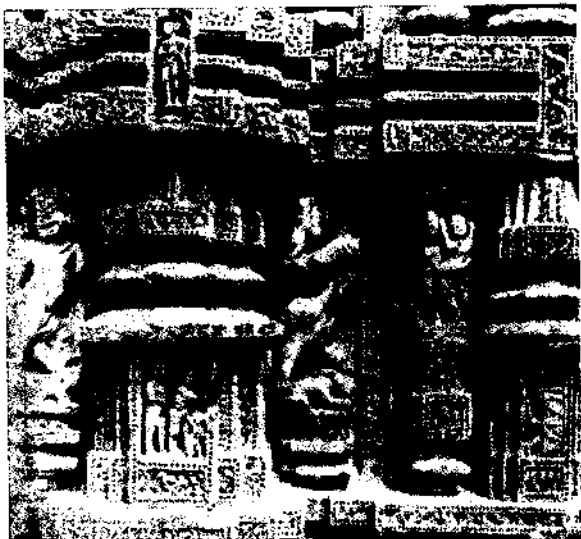
LXVIII. The set-back of the pabhaga from the pisfa

(ग) बड़देउल पाभाग पछ होइब आङ्गलरे दुइ (पा ?) (१५८ पृ:)

68. In the principle temple (i. e. in the Rekha), the
pabhaga should be set back $\frac{1}{2}$ an. from the *pisfa*.

LXIX. The tala jangha

(क) तलआङ्ग पा ५ आंगुल । एथि वहिब स्वास्वरमुण्डो । (१०४, १२० पृ:)
नरबिराल गजविमल ॥ एते उपर अङ्गे (२६ पृ:)

*Tata jangha and Bandhana with figures of
nara-virala and gala-virala, Kanarak*

(ख) एवे यांच जाणिमा । यांच भाग प्रतीगुण अवर्तकळ ।.....। यांच उक्त्व होइव ६ भाग करिब । दुइ यंच मुण्डिपाद करिब । बहल २ मुण्डि करिब भा ४ पित बहल करिब भा १ पाखर (=खाखर ?) बहल करिब भा ४ । कलस करिब भा १.....(२६ पृ:)

जंघ भाग जाणिमा । जंघभाग प्रतिदिगुण । उर्द्धभागदत्तकाल ।.....। जंघ भाग १२ भागकु करिब मुण्डिपाद २ भाग करिब । मुण्डि भाग जघ चारि भाग करिब । पिडाभागे १ करिब । खाखरा तिनि भाग करिब । १ गलका अला भा १ करिब । कपुरि मध्य करिस करिब । (७० पृ:)

(In a temple of which the *garbha* is 32 ān. × 32 ān., the *jāngha* should be 10 ān. high) यांच आ १० रु वार भागकु मुण्डिपाद १॥० मुण्डि यांच आ ३॥० पिडा बहल आ १= खाखरा बहल आ १= खाखरा २॥= खाखरा खात ३ शुता कलस ॥= सुता (६१ पृ:)

Regarding the niches at the level of the *tala jangha*, placed where the different *pagas* meet, it is said that they should "take off $\frac{1}{4}$ from the sides" (of the width of the *khakkaramundis* ?).

(छ) जलन्तर पापे काखजमृ (३२ पृ:)

जलन्तर पाये काखजरि (२३४ पृ:)

69. Figures of *nara-viratas* and *gaja~viralas* should be placed in the *fala jangha*. *Khakhara-mundis* should be set in the *fala jangha*. The height of the *jangha* should be divided into 12 portions, which should be distributed in the following manner.

(1) The *pada* of the *mundi* 2, the *jangha* of the *mundi* 4, the *pirha* 1, the *khakhara* 4 and *kalasa* 1 ; or

(2) the *pada* 2, the *jangha* 4, the *piṭha* 1, the *khakhara* 4, the *kanfi* and *amla* 1.

• The illustration given is that of a *khakhara munḍi* in a temple of which the *garbha* is 32 an. X32 an. The 10 angulas of the *jangha* are distributed in the following manner: the *pada* $\frac{3}{4}$, the *jangha* $3\frac{1}{2}$, the *pirha* $\frac{1}{8}$, the *khakhara* $1\frac{1}{8}$, the *khakhara* $2\frac{5}{8}$, the recess between the *khakharas* $\frac{3}{8}$, and the *kalasa* $\frac{7}{8}$ an.

LXX. The set-back of the *tala jangha*

(क) पाभागकु आङ्ग पक्ष होइव द्वि पा (६६-१०० पृः)

70. The *fala jangha* should be set back $\frac{1}{2}$ an. from the *pabhaga*.

LXXI. The *Bandhana*

(क) बान्धना ३ वरण्डी नुलि वसन्त ३ कम सरि वहल ॥ (६६ पृः)

बान्धना दुइ आङ्गुलकु । तिनि कम सरि वरण्डी नोलि वसंत (१०४ पृः)

बांधना दुइ आंगुल २ ए एथि तिनि काम करिब । वरणि करिब दस सुता ॥= सुतारे एगार विस्वा । नोलि करिब दस सुता ॥= सुतारे एगार विसा । वसन्त करिब दस सुता ॥= सुतारे एगार विसा । १२१ पृः)

(ख) बान्धेणी २ आङ्गुल करि तीनो भा ३ बान्धना पुष्ट भागेन १ वरण्डी तोली वसन्तक (२६-७ पृः)

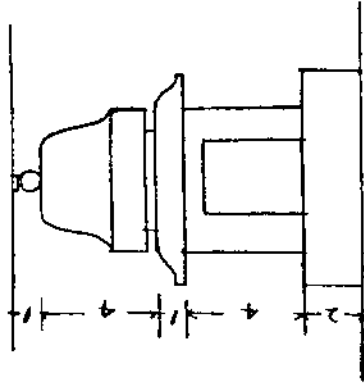
भाग बान्धनी करिब दुइ आ २ ल । ताहा तिनि भाग करिब । भाग व वरण्डी करिब । १ । भागक लोलि करिब । १ । भागक वसन्त करिब । (७०-१ पृः)

1, (If the *garbha* of the temple be 32 an. sq., than the) बान्धणि ४ आंगुल कु वरण्डी वहल १= सुता । लोली आ १= सुता वसन्त आ १ बारि सुता । गाए बान्धणि वहल आ ४ कुल । (६१ पृः)

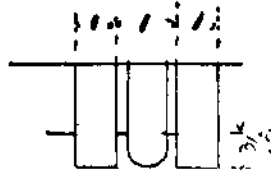
There are two illustrations of the *bandhana* in (छ), in which it is constituted by five mouldings of equal height (Pp. 32 and 234).

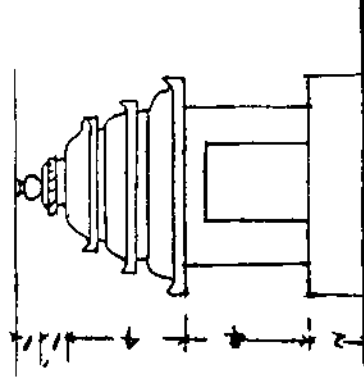
Bandhana, Sari Deul, Bhubaneswar

Khākhārā-mundī for the
fate jāngha. §LXIX

The *Bāndhanā*
§LXXI

Pirhā-mundī for the
upar jāngha §LXXII

71. The *bandhana* should be formed by three or five mouldings. The mouldings should either be *barandī*, *noli*, *basanfa* or *barandī*, *noli*, *pafa*, *kañi*, *basanfa*. In the case of a temple of which the *garbha* is 32 an. square, the *barandī* should be $1\frac{3}{8}$ an., the *noli* $1\frac{3}{8}$ and the *basanfa* $1\frac{1}{4}$ their sum being 4 an.

LXXII. The Upar Jangha

(क) परिर्जङ्घे कैना निवेस्यात् । खेडानिल सोशोभित । (२६ पृः)

उपर जांच पा ५ आङ्गुल । तैहि पीड़ा मुण्डीटोए होइब ॥ (१०४ पृः)

उपर जांच पाञ्च आंगुल ५ एधि पिड़ा मुण्डि करिब ॥ (१२१ पृः)

(ख) उर पल जंच वार भा १२ करिब । दुइ भाग मुण्डिपाद करिब । चारि ४ भाग मुण्डि जांच करिब । पिडा चारिभाग करिब । वेक अला कपुरि भागेक करिब । १। कलस भागेक करिब । १। (७१ पृः)

(If the *garbha* be 32 an. square) उपर यांच आ १० कु मुण्डि पा वहल १॥ सुता १५। मुण्डि यांच ३॥ मुण्डि पिडा वहल आ १॥ दुतीअ पिडा वहल आ १ तृतीअ पिडा वहल ॥ वेक पाए । अला पाए कपुरि पाए । कलस शु १४ ता । गाए आ १० । (६१-२ पृः)

72. Female figures (*kanya*) should be placed in niches at the junction of different *pagas* in the *upat jangha*. There should be a *pirha mundi* in the *upar jangha*. Divide the height of the *pirha mundi* into 12 parts ; of which the *pada* should be constituted by 2, the *jangha* by 4, the *pirha* by 4, the *beki~amfa~khapuri* by 1 and the *kalasa* by 1 part.

If the *garbha* be 32 an. square, then, in the *mundi*, the *pada* should be $1\frac{3}{4}$, the *jangha* $3\frac{1}{2}$, the first *pirha* $1\frac{3}{8}$, the second *pirha* 1, the third *pirha* $\frac{7}{8}$, the *beki* $\frac{1}{4}$, the *amla* $\frac{1}{4}$, the *khapuri* $\frac{1}{4}$, and the *kalasa* $\frac{7}{8}$ an.

LXXIII. The Baraṇḍa

(क) बरण्ड छ आङ्गुल ६ मैध्यरे दसकम वहिब ॥ ए दसकम सरि बहल । बरण्डी दस सुता दुइ पा सुतारे केणी दस सुता दुइ पा सुतारे । पटा दस सुता दुइ पा सुतारे । कणि दस सुता दुइ पा सुतारे । नोलि दस सुता दुइ पा सुतारे । पटा दस सुता दुइ पा सुतारे । कणि दस सुता दुइ पा सुतारे । नोलि दस सुता दुइ पा सुतारे । केरा दस सुता दुइ पा सुतारे । वसन्त एगार सुता दुइ पा सुतारे । गाए दसकामकु ६ आङ्गुल ६ (१०४-५ पृ:)

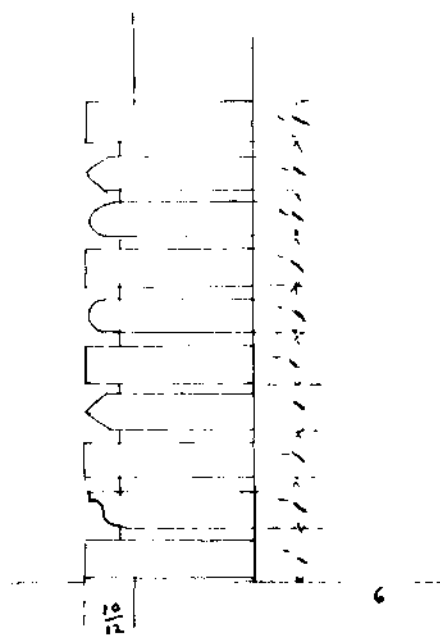
वरण छ आङ्गुल ॥६॥ एधि दस कम करिब । दसकाम सरि बहल । प्रथमे बरणि करिब दस सुता ॥=॥ केणि दस सुता ॥=॥ पटा दस सुता ॥=॥ कणि दस सुता ॥=॥ लोलि दस सुता ॥=॥ पटा दस सुता ॥=॥ कणि दस सुता ॥=॥ सुता नोलि दस सुता ॥=॥ नोलि दस सुता ॥=॥ वसन्त दस ॥=॥ सुता । (१२१ पृ:)

(ख) बरण्ड दस भाग करिब । दस भा २० म् भागेक बरण्ड करिब । १। ऊँचा भागे १ । लोलि भा १ गे । पटा तिनिभा ३ करिब । लोलि भागे १ । पटा भागे १ । लोलि भागे १ । वसन्त भागे १ । गाए बरण्ड दस भा १० कु । (७१ पृ:)

(If the *garbha* be 32 an. square) वरण याणिमा । वरण १० कु बरण्ड बहल आ १ केणि आ १=॥ शुता लोली आ १=॥ शुता । वसन्त आ १=॥ शुता । (६२ पृ:)

73. There are two illustrations of the *batanda* in (छ), pp. 44 and 235. In both, the *batanda* is composed of ten mouldings of equal height. In one we find the following mouldings *barandi~pheni~pata~kani~pafa~noli~pata~noli~kani~basanfa* ; while in the other, we find *barand~pheni~pafa~noli~pafa~noli~pafa~noli~kani~basanta*.

In practice, it is however found, that the *batanda* is usually composed of five or seven mouldings except in the case of temples of very large dimensions.

The *baṛāṇḍā*, §LXXIII

Bandhana, upar jangha and baranda
Sari Deul, Bhubaneswar

LXXIV. The Gandi

(क) रेखर गण्ड छतिसी ३६ आंगुल एहा दसभुइ करिब बिसमभुईए करिब । गाए एगार भुइ ११।५। प्रथम भुइ उक्ख तिनि आङ्गुल ३।।। तिनि पा । प्रथम भुइ उक्का काटेणि सरि । से भुइ न कटाई । दुसिअ भुइ उक्ख तिनि ३।।। तिनि आंगुल तिनि पा । उक्का काटेणि अधसुताए । त्रितिय भुई तिनि आंगुल ३।।। पा ॥ काटेणि सुताए । चतुर्थ भुइ उक्ख तिनि आङ्गुल ३।।। तिनि पा । उक्का काटेणि देइ सुता । पञ्चम भुइ उक्ख तिनि आंगुल दुइ पा ३।।। उक्का काटेणि अढ़ाइ सुता । सष्ठम भुइ उक्ख तिनि आंगुल दुइ पा ३।।। उक्का काटेणि देइ पाकु पाञ्च सुता दुइ पा ॥ सप्तम भुइ उक्ख तिनि आंगुल दुइ पा ३।।। उक्का काटेणी सात सुता ॥॥॥ श्री । अष्टम भुई उक्ख तिनि आङ्गुल दुइ पा ३।।। उक्का काटेणि बार सुता ॥॥॥ नवमभुई उक्ख ३।।। तिनि आङ्गुल दुइ पा । उक्का काटेणि सोल सुताकु आंगुले १ । दसम भुइ उक्ख तिनि आंगुल दुइ पा ३।।। उक्का काटेणि बालिसि सुताकु अढ़ाई आंगुल २।।। विषम उक्ख अढ़ाइ आंगुल २।।। बिसम मरिब दुइ आंगुल २ ॥ (१२१-४ पृ:)

(ख) पवे गण्डी जाणिमा । गण्डी करिब साठौए भाग १६०। छ भागरे भुइ भाग १५। भुइके वरणिड करिब १५। कम भागे करिब । भुई अल्ला भागे ११। बार भुई भा ५। वरणिड करिब भागे १। भागक भुई अल्ला करिब भा २ ग । तृतीय भुई भाईग करिब । पाञ्चभाग वरणिड करिब । भुइअल्ला भाग करिब भा ३। चतुर्थ भुइ छ भाग करिब । पाञ्चभाग वरणिड करिब । भुइअल्ला भाग ४ करिब । पञ्चम भुई छ भाग करिब । पाञ्चभाग वरणिड करिब । भुईअल्ला पाञ्चभाग करिब । सष्ठभुई छअ भाग करिब । पाञ्चभाग ५ वरणिड करिब । ... भुईअल्ला भागे करिब । सप्तमभुइ छभाग करिब । पाञ्चभाग वरणिड करिब । भागक भुईअल्ला करिब भाग ७। अष्टम भुई छभाग करिब । पाञ्चभाग करिब । भागक भुईअल्ला करिब ८। नवम भुई छभाग करिब । पाञ्चभाग वरणिड करिब । भुईअल्ला न भाग करिब । दसम भुई छ भाग करिब । पाञ्चभाग वरणिड करिब । भागक भुईअल्ला करिब । (७१-३ पृ:)

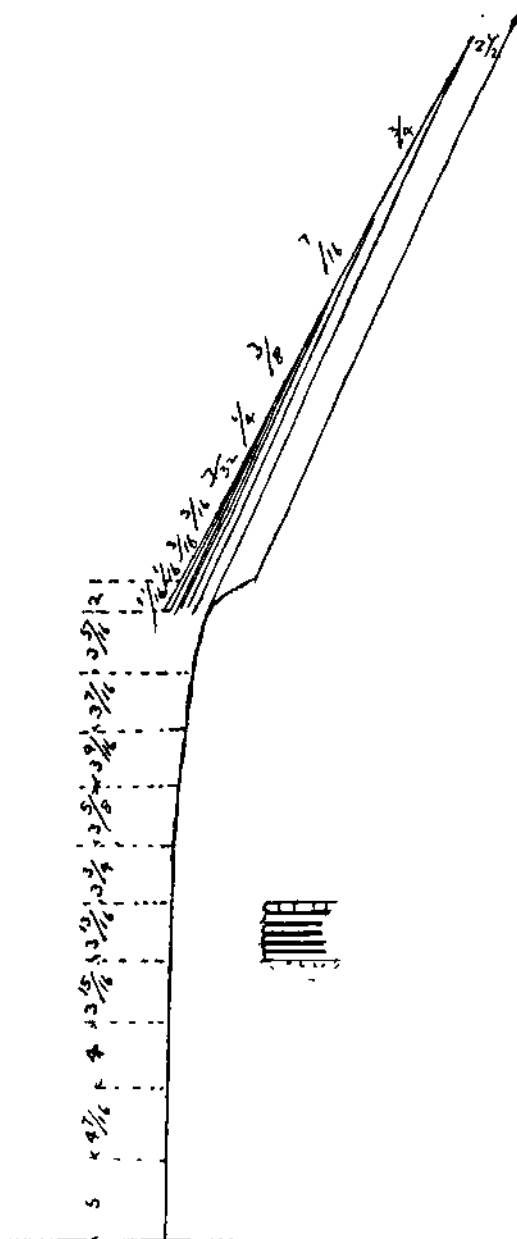
(छ)

प्र										विसम	रेखाण्डी
१	४॥=	४	३॥=	३॥=	३॥=	३॥=	३॥=	३॥=	३॥=	२	३६ आगुल
२			(?)						सुता	११	
३											
४											
५											
६											
७											
८											
९											
१०											
११											

(१ प्रः)

प्रथम भूई पाञ्चशुता ५ उच्च नास्ति । दुतीय भूई उच्च होइव आङ्गुले ४॥=५-४
विसा उच्च कटाइव शुताए ५-५ । तृतीय भूई चार आङ्गुल ४ शुताए ५-५ उच्च
कटाइ शुता ५-५ चतुर्थ भूई उच्च आङ्गुल उच्च कटाइव दुइ शुता ५-५ । पञ्चम
भूई उच्च गु३॥५-५ दुइ पाञ्च उच्च कटाइव तिनि शुता ५-५ । सष्ठम भूई उच्च
गु३॥ पाए । उच्च कटाइव तिनि शुता ५-१० अथे सप्तम भूई उच्च तिनि आङ्गुल
३ तिनि सुता ५-५ उच्च कटाइव पाय । अष्टम भूमि उच्च ति आगुल ३ सुताए ५-५
उच्च कटाइव छम सुता ५-५ । नवमभूमि उच्च तिनि आगुल ३ उच्च कटाइव सात
सुता ५-५ । दसम भूमि उच्च दुइ आङ्गुल २५ पाये उच्च कटाइव ॥५॥ । विसम उच्च
दुइ आङ्गुल २ ल विसम । मारेणि गु २५॥ ल (५-७ प्रः)

प्रथम भूई पाञ्च सुता ५ उच्च । दुतीय भूई होइव उच्च आङ्गुले ६ विश्वा २ ।
उच्च कटाइव सुताये ५-५ । तृतीय भूई उच्च ४ आ ४ सुताये ५-५ । उच्च
कटाइव सुताए ५-५ चतुर्थ भूई उच्च चारि आङ्गुल ४ । उच्च कटाइव दुइ सुता
५-५ । पञ्चम भूई उच्च ३ आ ॥५॥ दुइ पा ५५ । उच्च कटाइव तिनि सुता ५-५ ।
षष्ठम भूई उच्च तिनि आङ्गुल ३ पाये ५६ । उच्च कटाइव तिनि सुता ५-१० अथे ।
सप्तम भूई उच्च तिनि आङ्गुल ३५-५ । उच्च कटाइव ५५ । अष्टम भूई उच्च
६ आङ्गुल ५-५ सुताये ५-५ । उच्च कटाइव छ सुता ५-५ । नवम भूई उच्च
३ आ ५६ । उच्च कटाइव सात सुता ५-५ । दशम भूई उच्च दुइ आङ्गुल
पाये २५० । उच्च कटाइव वार सुता ॥५॥ । विसम उच्च २ आङ्गुल २ । विसम
मारेणि २ आङ्गुल । (११८-२० प्रः)

Curvature of the *gandī*. §LXXV

74. (As the batter of the different *bhumis* has been set forth in the next article, we shall here speak only of their height.)

If the *garbha* be 16 an. in length, the *rekha-gaṇḍi* should be 36 an. high. There should be ten *bhumis*, with an additional one called the *bisama*. Each *bhumi* should be divided into 6 equal portions, of which five should be formed by ordinary mouldings (*bhumi-barandī*) and one by the *bhumi-amla* moulding.

The height of the different *bhumis* is given below.

1st	2nd	3rd	4th	5th	6th	7th	8th	9th	10th	Bisama
5	$\frac{47}{16}$	4	$\frac{35}{16}$	$\frac{33}{16}$	$\frac{33}{4}$	$\frac{33}{8}$	$\frac{39}{16}$	$\frac{37}{16}$	$\frac{35}{16}$	2
5	$4\frac{6\frac{1}{4}}{16}$	$\frac{41}{16}$	4	$\frac{31}{2}$	$\frac{31}{4}$	$\frac{33}{16}$	$\frac{31}{16}$	3	$\frac{21}{4}$	2
$\frac{33}{4}$	$\frac{33}{4}$	$\frac{33}{4}$	$\frac{33}{4}$	$\frac{31}{2}$	$\frac{31}{2}$	$\frac{31}{2}$	$\frac{31}{2}$	$\frac{31}{2}$	$\frac{31}{2}$	$2\frac{1}{2}$
$\frac{3\frac{93}{5}}{16}$	$\frac{3\frac{93}{5}}{16}$	$\frac{3\frac{93}{5}}{16}$	$\frac{3\frac{93}{5}}{16}$	$\frac{3\frac{93}{5}}{16}$	$\frac{3\frac{93}{5}}{16}$	$\frac{3\frac{93}{5}}{16}$	$\frac{3\frac{93}{5}}{16}$	$\frac{3\frac{93}{5}}{16}$	$\frac{3\frac{93}{5}}{16}$	x

In *pancharafha* temples, we generally find three *sikhara*s in the *anuratha paga*. The first *sikhara* should be equal to 4 *bhumis* in height, the second equal to 3 and the third also equal to 3 (?) *bhumis*.

LXXV. The curvature of the *gandi*

There are two general rules for finding the batter of the different *pagas* in the *gandi*. The batter of the *kanika paga* alone might be given. As the ratio between the different *pagas* is known, the width of each *paga* at the end of each *bhumi* can easily be found out. In the second instance, the ratio between the batter of the different *pagas* might be indicated ; so that, if one of them be known, the rest might also be found out

11. (क) In the Mandara temple कनिकर उमा कटाईव ५ भाग ॥
परिरथर चारिभाग अनुरथर तिनिभाग अनुराहार २ भाग राहार १ भाग ॥५३॥
एरुपे उमा कटाईव । (३७-८ and ३६ पृः)

In the Barabhi temple उमा कनिकर पासम्पु छिड़िव २ आङ्गुल तहिह
अथ अनुरथर छाड़िव तहिह अथ अनुराहार छाड़िव तहिह अथ रथर छाड़िव
(१०६ पृः)

In the Maha Kallasa temple रेख उमा तिनि आङ्गुल करिव ॥०॥
(११० पृः)

In the Ratnasara temple प्रथम भुइ उमा काटेणि सरि । से भुइ न
कटाई । (२५ भूमिर) उमा काटेणि अघसुताए । (३५ भूमिर) काटेणि सुताए ।
(४४ भूमिर) उमा काटेणि देइ सुता । (५५ भूमिर) उमा काटेणि अढ़ाई सुता ।
(६४ भूमिर) उमा काटेणि देइ पाकु पाच सुता दुइ पा । (७५ भूमिर) उमा
काटेणी सात सुता ॥॥॥॥ श्री ॥ (८५ भूमिर) उमा काटेणि वार सुता ॥॥॥ ।
(९५ भूमिर) उमा काटेणि सोल सुताकु आंगुले १ । (१०५ भूमिर) उमा काटेणि
चालिसि सुताकु अढ़ाई आंगुल २॥॥...विसम मरिव दुइ आंगुल २॥ (१२४-५ पृः)

In the Mahā Barabhi temple कनिकर जेते छाड़िव । अनुरथर तहिह
अथ छाड़िव राहा कालर अनुरथ सरु छाड़िव । (१३६ पृः)

राहा मारिव अढ़ाई आंगुल २॥॥ कान्थ मारिव १ आंगुले (१५३ पृः)

(ख) उमा वरण पायु देवी (=वैदी) उपर सरि कटाईव ४ (२५ पृः)

ए प्रसाद उमा कटाईव काठी आ ४ (६० पृः)

ए दस भूई काटेणी तिनि आगु ३ लेखा छ आ ६ आगु । विसम २॥॥
नेलाए ५ पाच आगु (२१४ पृः)

(छ)

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११
	सु									
	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७
नाली						पा	७	७	७	७
						७	७	७	७	७
										मारेणा

(१म भूमिर) उआ नास्ति । (२य भूमिर) उआ कटाइव शुताए ७ ।
 (३य भूमिर) उआ कटाइव शुता ७ । (४थ भूमिर) उआ कटाइव दुइ शुता
 ७ ॥ (५म भूमिर) उआ कटाइव तिनि शुता ७ ॥ (६ष्ठ भूमिर) उआ
 कटाइव तिनि शुता ७ ॥ १० अथे (७म भूमिर) उआ कटाइव पाथ (८म भूमिर)
 उआ कटाइव छअ सुता ७ ॥ (९म भूमिर) उआ कटाइव सात सुता ७ ॥
 (१०म भूमिर) उआ कटाइव ॥ ७ ॥ विसम मारेणि गु २ ॥ ल (५-७ पृः)
 येहार काटेणी चारि आङ्गुल ४ तिनि सुता अथे ७ ॥ १० (१० पृः)

(२य भूमिर) उआ कटाइवः सुताये ७ । (३य भूमिर) उआ कटाइव सुताए ७
 (४थ भूमिर) उआ कटाइव दुइ सुता ७ (५म भूमिर) उआ कटाइव तिनि
 सुता ७ । (६ष्ठ भूमिर) उआ कटाइव तिनि सुता ७ ॥ १० अथे । (७म भूमिर)
 उआ कटाइव ७ । (८म भूमिर) उआ कटाइव छ सुता ७ ॥ (९म भूमिर)
 उआ कटाइव सात सुता ७ ॥ (१०म भूमिर) उआ कटाइव वार सुता ७ ॥
 विसम मारेणि २ आङ्गुल २ (११-२० पृः)

75. The batter of the different *bhumis* in the *kanika paga* should be as follows (the measurements are given in angulas) :

1st.	2nd	3rd	4th	5th	6th	7th	8th	9th	10th	Bisama
nil	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{3}{32}$	$\frac{5}{32}$	$\frac{11}{32}$	$\frac{7}{16}$	$\frac{3}{4}$	1	$2\frac{1}{2}$	2
nil	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{16}$	$\frac{7}{32}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{8}$	$\frac{7}{16}$	$\frac{3}{8}$	$2\frac{1}{2}$
nil	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{8}$	$\frac{7}{32}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{8}$	$\frac{7}{16}$	$\frac{3}{4}$	2

a. In the *naba-rafha* Mandara temple, the ratio between the batters of the *raha*, *anuraha*, *anurafha*, *parirafha*, and *kanika paga* is as 5 : 4 : 3 : 2 : 1.

b. In the *saffa-rafha* Barabhi, the *kanika* should have a batter of 2 an., the *anurafha* half of that, the *anuraha* half of that, the *raha* half of that.

c. In the *pancharafha* Maha Barabhi, the *anurafha* should have a batter half that of the *kanika*. The batter of the *raha* should be equal to that of the *anurafha*.

d. The sum of the batters of the *gandī* and the *bisama* should be 4 an., on each side.

e. According to another version, the batter of the *gandī* should be 3 an. and that of the *bisama* $2\frac{1}{2}$ an.

LXXVI. Set-back of the *gandī* from the edge of the *bara*

(क) गण्डि पछ होइव वाङ्कु दुइ पा ॥ (१२१, १५३ पृ:)

वाङ्कु गण्डि पक्ष होइव द्विपा ए प्रमाणे गढ़ाइव विसिक्रमा (१०० पृ:)

दुइ पा वाङ्कु रेख छाडि वसिब (३५-६ पृ:)

76. The *gandī* should be set back $\frac{1}{2}$ an. from the *bara*.

LXXVI. Deities presiding over the ten *bhumis*

(ख) दसमे देव आलम्ब १० नवमे त्राक तथा । अष्टमे चण्डिका भवेत् ।
सप्तमे ऋद्रायणिस्तथा १ । सढ़मे ऋद्रगणिका । पञ्चमे ऋद्रायणि । चतुर्थे राक्षसि
चैव । त्रयमूमि मूर्तिका भवेत् । १। (२८ पृ:)

77. in the eighth, *Chandika* ; in the seventh, *Rudroyani* ; in the sixth, *Rudraganika* ; in the fifth, *Rudrayani* ; in the fourth, *Rakshasi* ; in the third, *Mutika*.

LXXVIII. Meaning of the term "Rekhagunaghata"

In the following chapter, it will be observed that in the specification given for each temple, a certain measurement is referred to as *rekhagunaghata*. The *tekhagunaghata* is the sum, in angulas, of the set-back of the *gandī* from the *baranda*, the batter of the *gandī* and that of the *bisatna*. The following passage in (ख) explains the matter clearly.

(च) (मन्दर भाग २६	वर्ण्ड पसु पक्ष दुइ पा ॥)
गथक ७	उआ कटाइव २॥)
सिखर १६)	विस(म) कटाइव १
रेखगुणाघाठ ४	गाए चारि अङ्गुल ४ (२५ पृ:)

LXXIX. Meaning of the term "bhumi"

With reference to Rekha temples, we shall often come across such statements as "the Mandara consist5 of 20 *bhutnis*". In such cases, the *pisfa*, *pabhaga*, *tala jangha*, *bandhana*, *upar jangha*, *baranda*, *bisama*, *beki*, *amla* and *khapari* are also counted as so many *bhumis*. In the present instance these altogether constitute 10 *bhutnis* ; so that there remain 10 more for the *gandi* itself. Similarly, if the total number of *bhumis* be given as 15, it should be taken to mean that the *gandi* of that temple consists of 5 *bhumis* only.

LXXX. The Mastaka : height of different elements

(क) वेक उच्च दुइ आंगुल २ त्रिपाटी उच्च आंगुले आंगुले दुइ आंगुल उच्च ॥ गाए चारि आंगुल वेक ॥.....॥ अला उच्च चारि आंगुल पा ४ ॥... कपुरि उच्च चारि आंगुल ॥ (१२४ पृ:)

वेक तिनि ३ आंगुल त्रिपाटी १ आंगुल अला पाञ्च आंगुल ५ कपुरि ४ आंगुल (१२३ पृ:)

(ख) वेक त्रिभागचैव ३ । भागेन त्रिपदीस्तथा । १ । अला वेद भा ४ गेन । कपुरि मुहाण्ट मेक भा १ गकं । कपुरि त्रिभागश्चैव ३ मारेणी भा ३ । (२८ पृ:)

नेत्र आंगुल गलका । ३ । त्रिपाटी आङ्गुले चैव । अमलाण चतु आङ्गुल । ४ । ...कपुरि स्थापनास्तथा । मुख वा आङ्गुल पादेन । त्रि आंगुल च । पासानि । (६८ पृ:)

(If the *garbha* be 32 an. square then) वेक ६ आंगुल । त्रीपाटी
आ २ अला वहल आ ८॥ कपुरि मुहण्टा वहल आ २॥ करि वहल पाञ्च
पा १० कपुरि मुहण्टि वहल आ ५ गुल । (१०० पृ:)

(छ) वेक उच्च तिनि आंगुल । तिपाटि आंगुले पए १० य । वेक उच्च
चारि आंगुल ४ । अला उच्च चारि आंगुल ४ ल । अलाकु कपुरि मुहाटी
ति ३ उच्च अगु १ ले । कपुरि उच्च (गाए) ४ आंगुल (८ पृ:)

वेक चारि अला चारि कपुरि चारि (६१ पृ:)

वेक उच्च तिनि आङ्गुल ३ । त्रिपाटि उच्च आङ्गुले १ । वेकि उच्च त्रिपाटि
मिशाइ चारि आङ्गुल ४ । अला उच्च चारि आङ्गुल ४ । कपुरि उच्च चारि
आंगुल चार । (१२०-१ पृ:)

LXXXI. Amount of their set-back or projection

(क) विसमकु वेक पछ होइव चारि आंगुल ४ ॥ त्रिपाटी आंगुले लेखाए
मेलाण दुइ आंगुल ॥ (अँला) मेलाण पाञ्च आंगुल ५ ॥ अलाकु कपुरि
मुहण्टा पछ होइव देइ आंगुल कपुरि मरिब तिनि अंगुल । कपुरि मारेणिक
कलसपाद पछ होइ वसिब पाञ्च आंगुल दुइ पा ५ ॥ (१२४-५ पृ:)

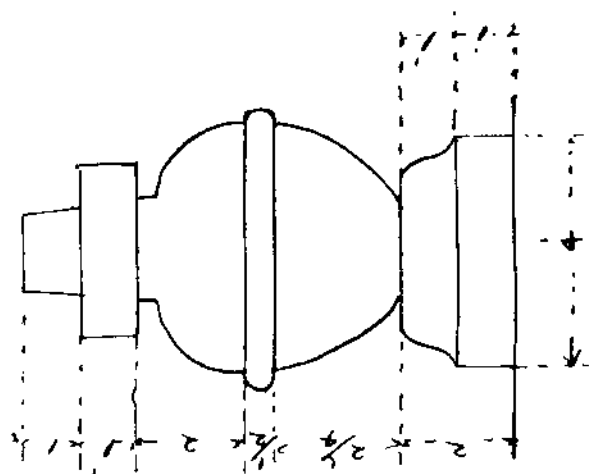
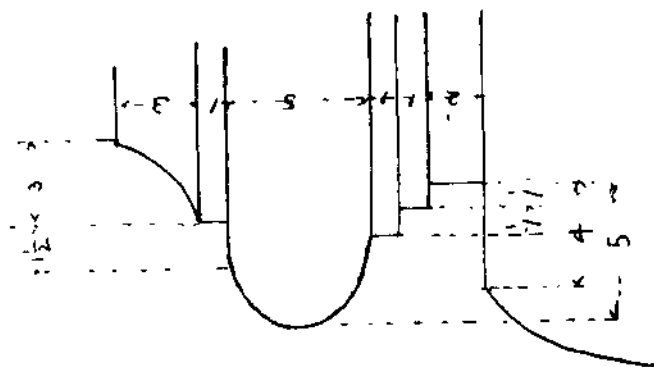
(ख) कपुरि मारिब ३ (२५ पृ:)

वेक पछ रहिब ४ चारि आगु लेखा ८ आठ आगु (२१५ पृ:)

(छ) विसमकु वेक पछ होइ वसीव गु ४ ॥ ल आअला मेलाण गु ३ ल ।
कपुरि मारेणी ४ कलस पाद समचअस गु २ ल । (८-९ पृ:)

विसमकु वेक पछ चारि आङ्गुल । अँला मेलाण त्रिपाटि धारकु तिनि
आंगुल पाये ३ ॥ वेक मूलअ त्रिपाटि सहिते अँला मेलाण चारि आंगुल पाये ४ ।
.....कपुरि मुहण्टा अलाकु पछ आंगुले १ । कपुरि मारेणी ४ आङ्गुल ४ ।
(१२०-१ पृ:)

80 and 81. In a temple having a *garbha* 16 an. square, each of the *beki*, *kalasa* and *amta* should be 4 an. high,

In the *beki*, there may be one or two *tripatis*, each of which should be 1 an. in height. The *amla* should be 4 an. (but according to other versions, it may be $4\frac{1}{4}$ or even 5 an.). The *muhanti* of the *khapuri* should be 1 an. and the *khaouri* itself 3 an. high.

The *beki* should be set back 4 an. from the edge of the *bisama*. The projection of each *fripafi* should be 1 an. The projection of the *amla* from the base of the *beki* should be 4, or according to another version 5 an. The *muhanfi* of the *khaputi* should start from a point 1 or $1\frac{1}{2}$ an. behind the top of the *amla*. The batter of the *khapuri* should be 4 or 3 an. From the top-end of the *khapuri*, the *pada* of the *kalasa* should be set back $5\frac{1}{2}$ an.

LXXXI. The Kalasa

(क) कलसपाद उच्च दुइ आंगुल २ ।५। पाद समचउस चारि आंगुल ४
कलसदमा उच्च दुइ आङ्गुल पाए २।। डोरि दुइ पा ॥। चाङ्गड़ा दुइ
आङ्गुल पाए २।। घड़ि आंगुले १ ॥ गाए कलस आंगुल ८ चक्र पाञ्च
आंगुल ५। (१२५ पृ:)

(ख) कलस खुरा याणिमा । खुरा नेत्र आंगुल चैव ३ । कलस वशुभागक ८
चक्र भा ५ गेन । (२८ पृ:)

खुर उर्द्ध आङ्गुल दुय ।२। दमा दय आङ्गुले च ।२। डोरिकमेक पादे च ।१।
चाङ्गड़ा दुय आङ्गुले च । ए मध्ये कण्टिका पादेन । चाङ्गड़ा दुय पादेन ।२।
घटीका आङ्गुले दुय ।२।

(देउलर गर्भ ३२ आ होइले) खुरा मोट करिब आ ८ गुल । खुरा वहल देव
आ ४ गुल । डोरि वहल आ १।। काठी वहल आंगुलरे पा ॥ चांगुडी वहल

आ १॥ चांगड पछ होई वसिब । घड़ी भांगुलरे दुई पा ॥ घड़ी वहल चारि
भांगुल ४ गाप पदकु कलसु उच्च आं १८ गुल । (१०० पृ:)

(७) कलसपाद समचउरस गु ६ ल । कलसपाद उच्च दुई आगु २ल मुचुलि
उच्च पाए । कलस उच्च आठ आंगुल ८ । चक्र ५ आंगुल (६ पृ:)

कलघ खुरा ३ कलस आठ ८ (६१ पृ:)

कलसपाद समचउरस तेपटि सुत ६३ । कलसपाद उच्च दुई आङ्गुल २ ।
पाद मुहाण्ट आङ्गुले १ । पाद मारेणि आङ्गुले १ । मुंचुलि उच्च पाये । कलस
उच्च आठ आङ्गुल । एथिरे येते गोल यिब घड़ि उच्च २ आङ्गुल २ । तँहि उपरे
चक्र उच्च पाञ्च आंगुल ५ । एथिरे येते गोल यिब ध्वजा ओओसार पाञ्च
आङ्गुल ५ । ध्वजा लम्ब पन्दर आंगुल १५ । (१२१ पृ:)

82. According to one opinion, the *pada* of the *kalasa* is included in the height given for the *kalasa* ; while according to another, it should be treated as an independent element.

a. In the opinion of the first school, the *pada* of the *kalasa* should be 2 an., the *dama* $2\frac{1}{4}$ or 2, the *dori* $\frac{1}{2}$, 1 or $\frac{1}{2}$, the *changara* $2\frac{1}{4}$ or 2, the *kanfi* 1 and the *ghari* 1 an. in height. The *kalasa~pada* should be 4 an. X 4 an.

b. According to the other school, the *kalasa~pada* should be 3, the *kalasa* 8 and the *chakra* (in the case of a Vishnu temple) 5. There should also be a *muchuli* between the *kalasa* and its *pada*, which should be $\frac{1}{4}$ an. in height. If the *kalasa~pada* be 2, its *muhani* should be 1 and the batter 1 an. It should be square, with sides equal to $3\frac{15}{16}$ or 6 an. in length.

On the *kalasa*, which is 8 an. in height, there may also be placed a *ghari*, 2 an. high. The flag at the top of the temple should be 5 an. wide and 15 an. long.

XIV. The Rekha Temple :
Certain details of construction

LXXXIII. Thickness of the walls

With reference to Rekha temples of the *panchanga* type, it has been said in the *silpasasfras* that the length from *kanika* to *kanika* on the outside should be twice the length of the *garbha*.

(क) मधारकु षोड आङ्गुल मधार वाड १६ आङ्गुल ॥ (३६ पृ:)

वाड वहल सरि (१०५ पृ:)

महावडभि भाग ग्रभ काठि आङ्गुले १६ ॥ दुइ वाड वहल सोल १६ (१०७ पृ:)
गरुडभाग ग्रभ काण्ठी आङ्गुले १६ वाड सरि वहल करिब ॥ (११७ पृ:)

रत्नसार भाग ग्रभ काण्ठी आङ्गुल आ १६ ॥ वाड वहल षोल आ १६
(१२० पृ:)

श्रीवछखण्डसाल ग्रभ १६ वाड सरि वहल करिब ॥ (१४० पृ:)

(छ) देउल गर्भ काठिए आङ्गुल १ ल । वाड काठिये आंगुले मोट १ (१० पृ:)

हाते गर्भकु हात वाडा १ (१२२ पृ:)

न हात गर्भभाग वाड न हाथ ६ (३६ पृ:)

वाड प्रति द्वाघ एगार हातकु का ११ (८८ पृ:)

83. From the centre (of the *garbha*) to the outside of the *bara* is 16 an. In the Maha Barabhi, Garuṛa, Ratnasara and Sribachha-khandasala, the length the *garbha* being 16 an., the two walls should also be 16 an.

If the *garbha* be 1 cubit, the two walls should together be 1 cubit (The same is true of temples having 9 cubits or 11 cubits as the length of the *garbha*. As a matter

of fact, if is a general rule applicable to all *panchanga* Rekha temples, except in certain specified cases. Two such exceptions are noted below.)

LXXXIV. Two exceptions to the above rule

(क) वृषभ भाग देउल काठि आङ्गुले १६...कनिक बाड़ वहल होइव ६ आङ्गुल ६ ॥ (१३८ पृ:)

विवान भाग ग्रह काठि आङ्गुल १६...बाड़ वहल छ आ ६ करिव ॥ श्री ॥ (१३९ पृ:)

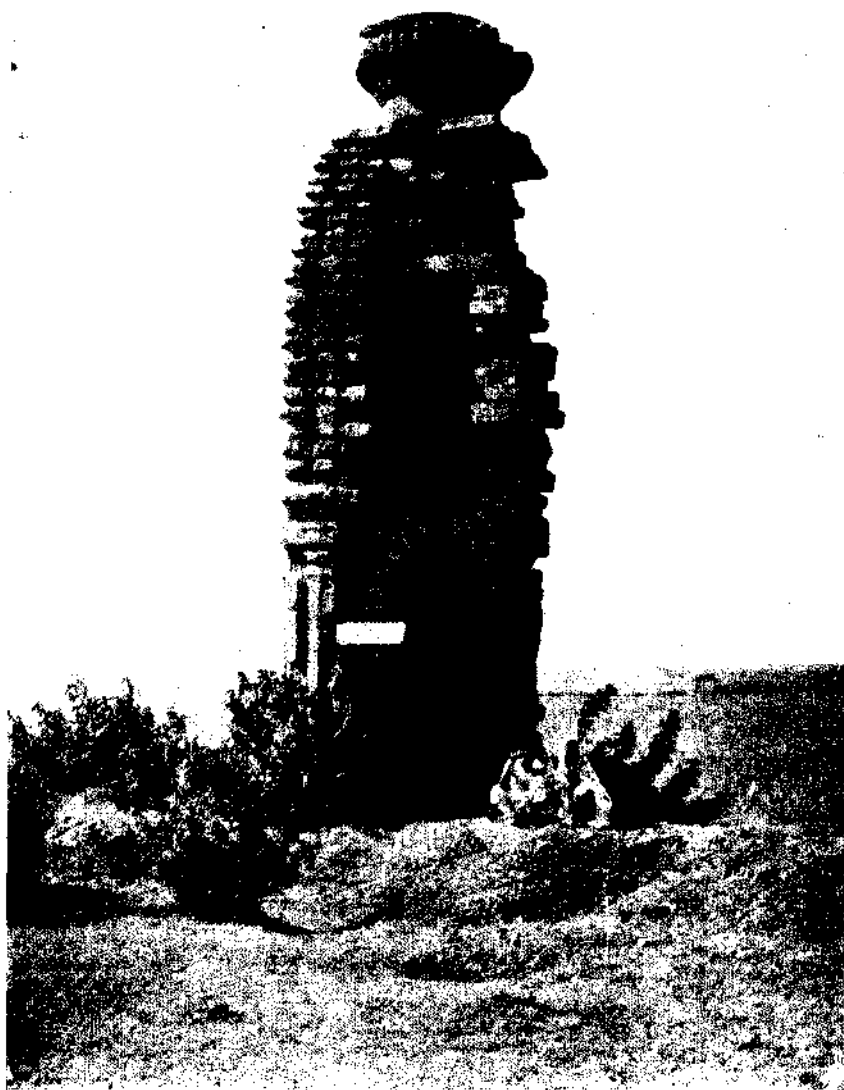
84. In the Brishava temple, the *gambha* being 1 kathi or 16 an. square, the wall should be 6 an. thick.

In the Bibana, the *garbha* being 1 kathi or 16 an. square the wall should be made 6 an. thick.

LXXXV. Construction of the interior

It will be seen from the accompanying plate, which is that of a ruined Rekha temple at Telkupi in Manbhum, that after the tower has risen to a certain height, a horizontal course of stones is laid across the walls to form a roof over the sanctuary or *garbha*. The temple is of the *tri-anga* type and has only 5 *bhumis* in the *gandi*, with a *bisama* at the top. A similar course of stones has also been laid immediately after the third *bhumi*, thus forming another chamber above the *gambha*. According to the *sitpins*, the lower course of stones is called *garbha-muda*, while the upper one is called *rafna-muda*.

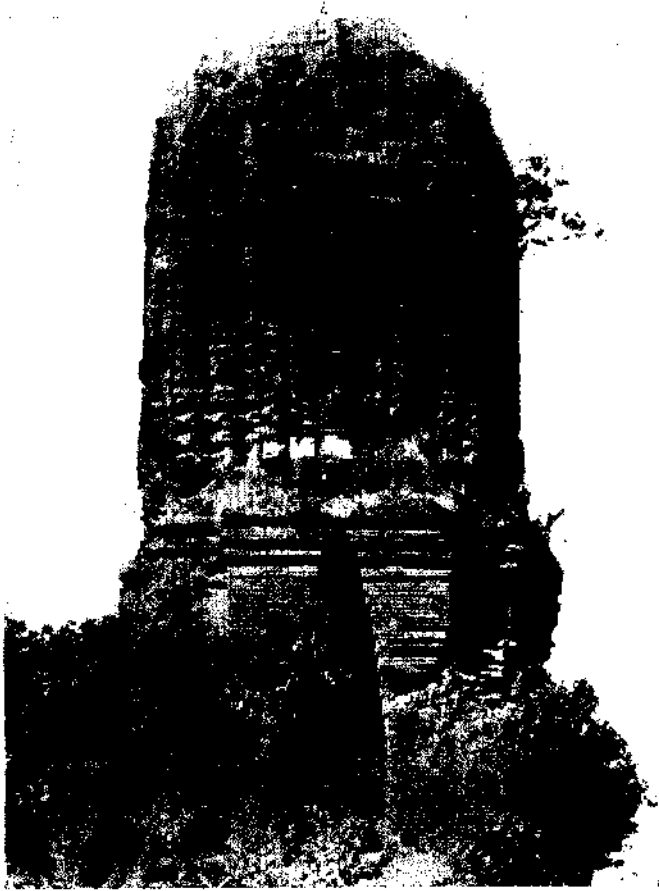
From the structural point of view, these horizontal courses serve a very useful purpose, functioning as tie-plates between the otherwise insecure sides of the Rekha temple.

Ruined Rekha Temple at Telkupi, Manbhum

Corbelled arch above the lintel in a ruined temple near
Rameswar, Bhubaneswar

Ruined brick-temple at Boram, Manbhum District
showing corbelled arch over doorway

Paga and *dhara* in MangaleSwar Temple, BhubaneSwar

LXXXVI. The corbelled arch above the lintel

It is interesting to note that the architects of Orissa resorted to the method of building a corbelled arch above the lintel, on the inside of the door, in order to reduce the weight to be supported by the lintel. According to the *silpins* of Lalitgiri in Cuttack, this particular arch is called the *gama* ; but the term seems to have been used in a different sense in the *silpasasfras*. An illustration of the arch is given from a ruined temple situated in the neighbourhood of the Satrugneswar temple in Bhubaneswar.

In Orissa, the corbelled arch is screened from outside view by a continuation of the ornamental face-stone ; but in certain temples in Manbhum, built both of stone and of brick, these arches are not so covered up and can be seen from outside. In the latter, the lintel has actually been dispensed with.

LXXXVII. The Paga and Dhara

The *paga* has already been defined as a segment produced on the outer face of a temple, if part of the face is subjected to projection. All *pagas*, except the *kanika* at the corner, may have edges carved upon them, these being technically known as *dliara*. Each *paga* has a specified name in the *silpasastras*. There are two systems of nomenclature; one of which has now fallen out of use, while the other is employed by *silpins* to the present day.

The central *paga* is known as *raha* according to one system and as *go~ratha* or *madhya-ratha* according to the other. Both systems of nomenclature are given below in tabular form.

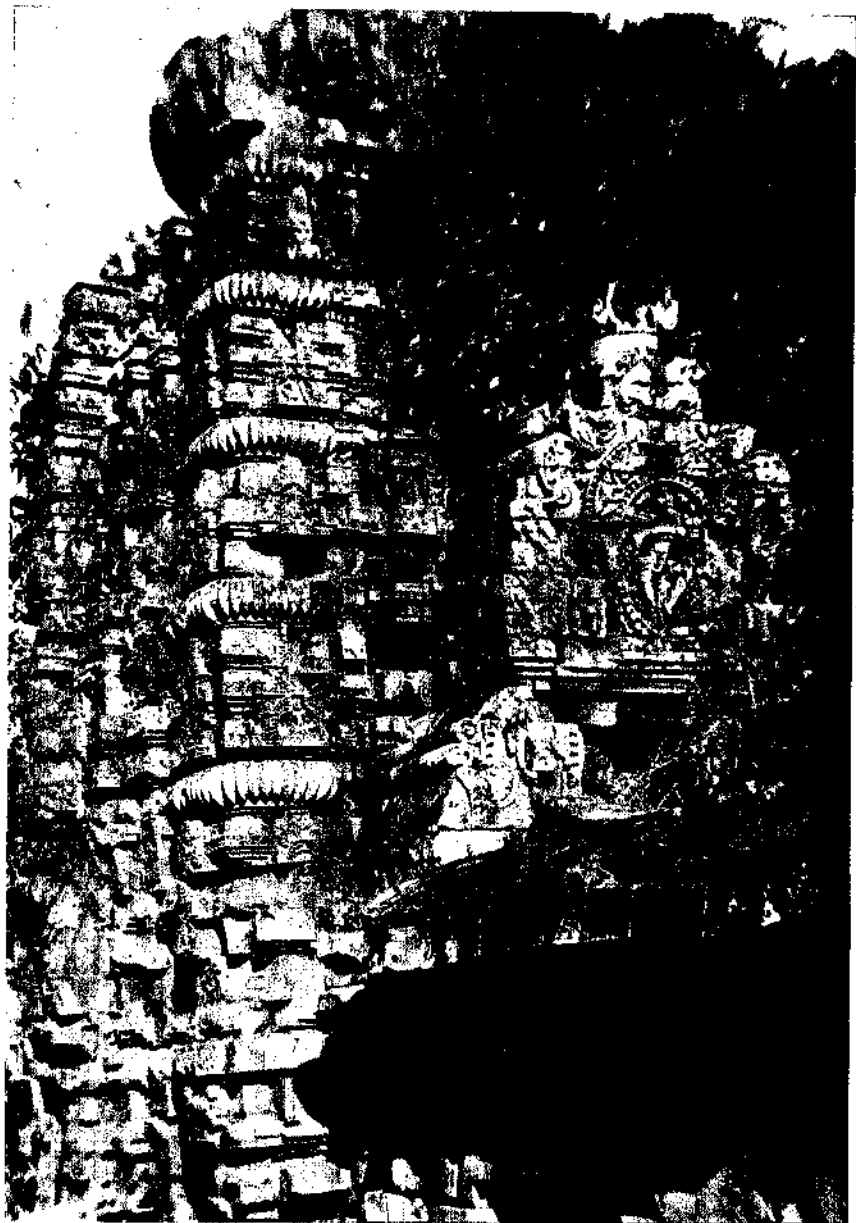
<i>Triratha</i>	<i>Raha, Kanika.</i>
<i>Pancharafha</i>	<i>Raha, Anurafha, Kanika.</i>
<i>Sapfarafha</i>	<i>Raha, Anuraha, Anuratha, Kanika.</i>
<i>Nabarafha</i>	<i>Raha, Anuraha, Anurafha, Parirafha, Kanika.</i>
<i>Trirafha</i>	<i>Gorafha or Madhyarafha, Kanyasa.</i>
<i>Pancharafha</i>	<i>Goratha, Anuratha, Kanyasa.</i>
<i>Sapfarafha</i>	<i>Goratha, Upai atha, Anurafha, Kanyasa.</i>
<i>Nabaratha</i>	<i>Goratha, Uparafha, Anurafha, Pari~ rafha, Kanyasa.</i>

The second series has been used in connection with mutilated descriptions of the temples in Sanskrit verse ; so that this is evidently the one which was formerly in vogue,

LXXXVIII. A note on the subsequent measurements

In course of the following chapter, we shall come across certain usages peculiar to the *silpasastras*. Thus in the *nabararha* Kshetra-bhusana temple (p. 132), it has been that it should consist of 22 *bhagas* or divisions. In the accompanying drawing, we find, two sets of figures beside the *pagas*. Of these, the figures inside represent the relative proportion of the *pagas*. Thus the *raha* is given as $2\frac{1}{2}$, the *anuraha* as 2, the *anurafha* as $1\frac{1}{2}$, the *parirafha* as 2 and the *kanika* as 3. These altogether make 11; twice that is 22, the number of *bhagas* ascribed to the temple. When building the temple, therefore, we should measure the outside length from *kanika* to *kanika*, divide it into 22 parts and assign to each *paga*, the required number of parts.

The figures given above the *pagas* in the same drawing, which is that of half the ground-plan, indicate, in angulas,

Projection on frontal *raha paga*
Markandyeswara Temple, Bhubaneswar

the amount of projection of each *paga* from the one immediately behind it. Thus, in the present instance, the *raha* projects $1\frac{1}{2}$ an. from the *anuraha*, which projects 1 an. from the *anarafha*, which projects $\frac{1}{2}$ an. from the *parirafha*, which finally projects $\frac{1}{4}$ an. from the *kanika paga*.

LXXXIX. A note on the distribution of *sikharas*

In many *pancharafha* temples in Orissa, we find three *sikharas* in each *anurafha paga*, and one *sikhara* of considerable size just above the junction of the Rekha and the Bhadra, set upon the face of the *raha paga*. This makes a total of 24 and 1 *sikharas*. In such temples, the number of *sikharas* is given in the *silpasasfras* as 24, so that the one at the junction is generally left out of account.

In the succeeding specifications, the number of *sikharas* which should adorn each particular temple is frequently given ; but as their distribution has not always been indicated, it has not been possible to arrive at a satisfactory reconstruction of all the temples described herein. The meaning of the terms *pusangkara* or *pungsakara* and *kufa*, which have been used in this connection, are also obscure.

XV. The Rekha temple :

Specifications of different examples

XC. The thirty-six examples

(ख) छतीस प्रसाद नाम । महामेकमन्दरे चैव । कैलासभद्रकोप्यसौ ।
दिविदान केसरि चैव । श्रीवछनन्दीवर्धनं । गतकुट शुवर्णकुटस्य । दपुसिलं
(पद्मसिलं ?) कितिदुसणं । रत्नशुन्दर बीहर्षइन्द्रे । छत्रीसभूसण सदीकं । २।
सर्वाङ्गशुन्दरे चैव । मेदनीवीजए तथा । शीतकृ नीचसामेवत । वतव मूलश्री
श्रीवछ । हंसद्रीवीदान्यक्षाता । गम्भृङ्गलघुविमानकं । अष्टश्रीपद्मकार । कृपतमृ
लणालए । १। कैलास नामना जन्त्रं । रत्नसार नघुसेक । माधवी नागरी चैव ।
कोसोली बी विराटी तथा । १। प्रदक्षत्रि समाख्याता । वसन्त शुगलयः । ५। छतीस
श्लोकः । (२०-२ पृः)

90. Names of the thirty-six temples—Maha Meru, Mandara, Kailasa, Bhadra, Dibidana, Kesari, Srivatsa, N~ndivardhana, Chitrakuta, Subarnakuta, Padmasila (?), Kritidushana, Ratnasundara, Bihasta-indra, Kshetra-bhusana (?), Sarbangasundara, Sritaru, Nichasa, Mulasri, Hangsa, Dribidana, Garura, Laghubimana, Astasri, Padmakara, Kalpataru, Ratnasara, Laghuseka, Madhabl, Nagari, Kosoli, Birati, Basanta and Suralaya.

It is interesting to note that some of the names have a geographical significance. Thus Kosoli and Birati are evidently connected with the countries of Kosala and Virat ; while Nagari probably refers to Nagara, which is supposed by some scholars to mean Pataliputra, the chief city of the Magadha Empire,

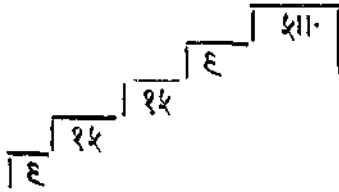
Although the number of temples has been given here as thirty-six, we shall find that the number of temples actually described in the *silpasasfras* far exceeds the specified number.

Nabaratha temples

1. ASTASRI :

(क) अष्टश्रीभाग १० रथक ६ भूमि २० सिखर ६४ पुंसकर २५६ कुटवार रेखगुणा २ खुरपिष्ट (१०७ पृः)

(छ) अष्टश्री भाग ११ रथक ६ सिखर नास्ति

(१८३ पृः)

The Astasri consists of 10 *bhagas*, 9 *rafhakas*, 20 *bhumis*, the *rekhagunagfiafa* is 2 an., the number of *pusangkata* 256 *kufabara*. (It should be set upon the) *Khura pisfa*.

According to another version, the numbers of *bhagas* should be 11, and the temple should be without any *sikharas*.

Two figures are given ; in one, the ratio of the *tafhakas* is shown as 16-5-8-5-16, in another as 5½-9-15-15-9. But these do not agree with the given number of divisions or *bhagas* of the temple.

2. BAHANTISARA :

(ग) बहन्तिसर भाग ५६ रथक ६ सिखर च ६५ भूमिरे मुण्डि १६०
१० (रथक) १०-८-६-४-४ (मेलाण) २-१॥०-१-॥० रेखगुणाघाठ १३
(६० पृः)

The number of *bhagas* in the Bahantisara is 56, *tafhakas* 9, *sikharas* 65 (*cha* probably stands for *chausafhi*, 64 ; the additional one being the *sikhara* placed in theraha). The total number of *mundis* in the *bhumis* is 160.

In the accompanying illustration of the ground-plan, the proportion of the *rathakas* is given as 10-8-6-4-4 ; their projection being $2-1\frac{1}{2}\sim 1\sim\frac{1}{2}$ an. The *rekhangunaghata* is given as 13, which is doubtful.

3. BAHARGAMASARA (this may be a corruption of the preceding name) :

(ख) वहर्गमसर भा ५६ रथक भा ६ सिखर भा ६४ भूमिरे मुण्डि १०० गण्डि भूर्भाग १० (रथक) १०-५-५-४-४ (मेलण) २-१-१०-१० (१८३ पृः)

In the Bahargamasara, the number of *bhagas* is 56, *rafhakas* 9, *sikharas* 64, and the number of *bhumis* in the *gandi* is 10. In the ground-plan, the *rafhakas* have been shown in the ratio of 10-5-5-4-4, with the following projections, $2-1\frac{1}{2}-\frac{1}{4}$ an.

4. BARABHI :

(ख) बड़भी भा २८ रथक भा ६ सिखर नास्ति रेखागुणिघाट ४ (रथक) १०-५-८-४-४ (१८४ पृः)

The number of *bhagas* in the Bayabhi is 28, *rafhakas* 9 ; there should be no *sikharas*. The *rekhangunaghafa* is 4 an. In the plan, the *rafhakas* have been shown in the ratio of 10-5-8-4-4,

5. BIHARASARA :

(क) बिहर्गमसर भाग ६४ रथक ६ सिखर ६४ अनुसथे चारि सिखर नेखाए ३२ कनिकरे तिनि सिखर लेखाए २४ राहारे दुइ सिखर लेखाए ८ गाए चच्छठि सि

६४ । कुम्भपिष्ट रेखाघाट २ विहग्यसर भाग समापत । (रथक) ८-३-६-३-१२
(मेलण) २-१-१०-१० (१६० पृः)

विहारासर भाग ६४ रथक ६ सिखर ६४ भूमि २० कुम्भपिष्ट रेखागुणाघाट २
(रथक) ८-३-६-३-१२ (मेलण) २-१-१०-१० (१४७ पृः)

The Biharasara consists of 64 *bhagas*, 9 *rathakas*, 64 *sikharas*, 20 *bhumis*, and is set upon the *Kumbha pisfa*. Its *tekhagunaghata* is 2 an. The ratio of the *rafhakas* is 8-3-6-3-12 and the projections are $2-1-\frac{3}{4}-\frac{1}{2}$ or $2-1-\frac{1}{2}-\frac{1}{4}$ an.

In the *anurafha*, there should be 32 *sikharas*, at the rate of 4 in each ; in the *kanika*, there should be 24 at the rate of 3 in each ; in the *raha*, there should be 8 at the rate of 2 in each ; thus making the total number of *sikharas* 64.

6. BISWAKAUMA :

(ख) चतुर्गस्ते तृतीयेते । इन्द्रभय विवर्जिते । वतीस भाग आसन ।
नकरथेक भासीता । कनिक कनिक भागो १ वतिस अंस कारयेत् । ३२ । कैन्यास
नेत्रभागेन । ३ । अनुरथो नेत्र भागेन । २ । परिरथ वाणसते । ५ । उपररथ भाग
अर्द्धक्षं । १॥० । मध्यरथ प्रहअन्यसनं । ६ । उपरित मुनीपत । वदन्ति सप्तमुनी ।
विस्वकर्मा प्रसाद । (६५ पृः)

The *asana* or ground-plan should consist of 32 *bhligas**. From *kanika* to *kanika*, (the length) should be divided into 32 parts. The *kanyasa* should be 3 ; the *anurafha* 3, the *parirofha* 5, the *uparafha* $1\frac{1}{2}$, the *madhyarafha* 9. (Here, the total length of the *raha paga* is given, instead of that of its half as in the previous examples.)

7. CHITRAKUTA :

(क) चित्रकुट भाग १६ रथक ६ सिखर ६४ भूमि २० रेखागुणा २
(१४८ पृः)

चित्रकुट भाग १६ रथक ६ सिखर ६४ भूमि २० रेखघाट २ कनिकरे सिखर वसिब ३२ चारि सिखर लेखाए ३२ अनुरथे तिनि सिखर लेखाए चबिसि सिखर २४ राहारे दुइ सिखर लेखाए आठ सिखर ८ (१५६-६० पृ:)

The Chitrakuta should consist of 19 *bhagas*, 9 *rafhakas*, 20 *bhumis*. It should have 64 *sikhatas* and *itsrekhangunaghafa* should be 2 an. In the *kanika paga*, there should be 32 *sikharas*, at the rate of 4 in each. In the *anurafha*, there should be 24, at the rate of 3 in each ; while in the *taha* there should be 8, at the rate of 2 in each (half).

8. DRABIBANA :

(ख) द्रवीबान भा ३२ रथक भा ६ सिखर २४ रेख उआघाट ३ (रथक) ४१०-११०-५-२-३ (१८१ पृ:)

(ग) प्रविबान ३२ रथक ६ सिखर २४ रेखउआघाट ३ (रथक) ४१०-११०-५-६-३ (मेलाण) २-१-१०-१० (?) (६४,१८५ पृ:)

The Drabibana consists of 32 *bhagas*, 9 *ralhakas*, 24 *sikfiaras*. Its *rekhangunaghafa* is 3 an. The *pagas* should be in the ratio of $4\frac{1}{2} \sim 1\frac{1}{2} \sim 5 \sim 6 \sim 3$, their projection being $2 \sim 1 \sim \frac{1}{2} \sim \frac{1}{4}$ (?) an.

8. GARORA :

(क) गरुड़ भाग ३६ रथक ६ सिखर ६४ भूमि २० रेखगुणाघाट ३ पद्म-पिष्ट (रथक) ५-११०-५-११०-५ मेलाण १०-१०-X-११० (११२ पृ:)

गरुड़ भाग ३६ रथक न ६ सिखर चउसठि ६४ भूमि २० रेखगुणाघाट अढ़ाइ आंगुल २१० (१३३ पृ:)

गरुड़ भाग ३६ रथक न ६ सिखर चउ २४ (६४ ?) भूमि २० रेखगुणाघाट २१० (पद्म) पिष्ट ॥ राहाजाक भाग १० दुइ अनुराहाजाक भाग ३ दुइ अनुरथजाक भाग १० दुइ परिरथजाक भाग ३ दुइ कणिकजाक भाग १० अनुरथरे तिनि सिखर

लेखाए चबिसि २४ छतिसि कणरे सिखर । छतिसि सिखर ३६ चारि राहा मध्यरे
चारि सिखर ४ गाए सिखर चउसठि ६४ गरुड भाग समापत (रथक) ५-११०-
५-११०-५ (मेलाण) $\times$ -१-१-११० (१७०-१ पृः)

(रथक) ५-११०-५-११०-५ (मेलाण) ११०-१-११०-११० गरुड भाग ३२
रथक न ६ सिखर चउसठि ६४ । भूमि कोड़िए २० रेखगुणाघाट ३ पद्मपिष्ठ राहा-
जाक भाग १० दुइ अनुराहा भाग ३ दुइ अनुरथ भाग १० दुइ परिरथ भाग ३
दुइ कनिक भाग १० सिखर जहि वसिब जानिमा कनिकरे मुण्डि पा ५ आठ
पासकु मुण्डी चारिसि ४० अनुरथरे सिखर ३ आठ पासकु चबिसि २४ गाए सिखर
मुण्डि ६४ (१७४-५ पृः)

The Garura consists of 36 *bhagas*, 9 *rafhakas*, 64 *sikharas*, 20 *bhumis*. It is set upon the Padma *pisfa* and its *rekhagunaghafa* is 3 or $2\frac{1}{2}$ an.

The *rafhakas* are in the ratio of $5 \sim 1\frac{1}{2}$ - $5 \sim 1\frac{1}{2} \sim 5$, the projections being $\frac{3}{4} \sim \frac{3}{4}$ - x - $V2$ or x - 1 - $1\frac{1}{2}$ or $1\frac{1}{2}$ - $1\frac{3}{4}$ - $\frac{1}{2}$ an.

At the corners, there should be 36 *sikharas*. In the *anuraffia*, there should be 24, at the rate of 8 in each, and in the *raha* there should be 4 ; thus making a total of 64 *sikharas*.

9. INDRA :

(ख) ईन्द्र भा २० रथक भा ६ सिखर भा २४ रेखगुणिघाट भा २१०
(रथक) ३-११०-१११-२-२ (मेलाण) १-११०-१०- $\times$ (१८३ पृः)

(छ) इत्यलाग भाग २० रथक ६ सिखर २४ रेखगुणाघट ० २१० (६२ पृः)
(रथक) ३-११०-२-२ (मेलाण) २-११०-११०-११० (वा २-२-११०- $\times$)

The Indra consists of 20 *bhagas*, 9 *rafhakas*, 24 *sikharas*. Its *rekhagunaghafa* is $2\frac{1}{2}$ an. The ratio of

the *rafhakas* is $3\sim1\frac{1}{2}\text{-}1\frac{1}{2}\text{-}2\text{-}2$ and their projections $2\text{-}1\frac{1}{2}\text{-}1\frac{1}{2}\sim1\frac{1}{2}$ or $2\sim2\text{-}1\frac{1}{2}\sim x$ an.

10. KAILASA :

(क) कैलास भाग ३६ रथक ६ सिखर ६४ भूमि २० रेखगुणाघाट ३ कुम्भ-पिष्ठ (रथक) ४-३-४-३-४ (११६, १७५ पृः)

कैलास भाग ३६ रथक न ६ सिखर चउसठि ६४ भूमि कोड़ि २० रेखगुणा-घाट ३ कुम्भपिष्ठ—(रथक) ४-३-४-३-४ (मेलण) २-१॥०-१-॥ राहा-जाक भाग ८ दुइ अनुराहाजाक भाग ६ दुइ अनुरथजाक भाग ८ दुइ परिथजाक भाग ६ दुइ कणिकजाक भाग ८ अहि सिखर बहिष ताहा जानिमा ॥ तिनि सिखर अनुरथरे बसइ आठ पासकु सिखर २४ कनिक पासे चारि सिखर ४ लेखाए आठ पासकु बतिसि ३२ दुइ सिखर राहाके २ चारि राहारे सिखर ८ गाए चउसठि सिखर ६४ कैलास भाग समापत (रथक) ५-१॥०-५-१॥०-५ (मेलण) २ (१) १॥०-१-॥० (१७१, १७५ पृः)

(रथक) ४-३-४-३-४ रेखगुणा २ पद्मपिष्ठ (१११ पृः)

The Kailasa consists of 36 *bhagas*, 9 *rafhakas*, 64 *sikharas*, 20 *bhumis*, and is set upon the Kumbha *pisfa*. The *rekha-gunaghafa* is 3 an. The ratio of the *rafhakas* is 4-3-4-3-4 and the projections, $2\text{-}1\frac{1}{2}\text{-}1\text{-}\frac{3}{4}$ an. According to another version, the ratio of the *rafhakas* is $5\text{-}1\frac{1}{2}\text{-}1\frac{1}{2}\text{-}5$.

There should be three *sikharas* in each *anurafha* making a total of 24. Beside the *kanika*, there should be 32, at the rate of 4 in each. In the *rafia*, there should be 8 ; thus making the total number of *sikharas* 64.

(क) कैलास भाग १०४ ॥ रथक ६ ॥ सिखर ६४ ॥ भूमि २० ॥ रेख-आघाटगुणाघाट २॥० । एहाकु भद्रपीठ ॥ (३८ पृः)

भद्रपिष्ठ कैलास भाग १०४ ॥ सिखर चउसठि ६४ रथक ६ भूमि कोड़ि २० रेखगुणाघाट २ (रथक) १२-१०-२५-१०-४ (२४ १) (मेलण) २-१-॥०-॥०

कनिकरे वह्निव सिखर २४ अनुरथरे वसिख २४ राहा काखे सिखरे लेखाए
आठ सिखर । राहा मध्येरे चारि सिखर बसइ वरण्डी अधरु सिखर बहइ ।
(१५६ पृः)

कैलास भाग १४८ रथक ६ सिखर ६४ रेखगुणा २॥० भूमि २० (रथक)
१२-१०-२५-१०-३५ (मेलण) २-१-॥०-१० (१४८ पृः)

The Kailasa consists of 104 *bhagas*, 9 *rafhakas*, 64 *sikharas*, 20 *bhutnis*, and is set upon the Bhadra *pisfa*. The *rekhagunaghafa* is $2\frac{1}{2}$ or 2 an. The ratio of the *rafhakas* is 12-10-25-10-35 or 12-10-25-10-4(24?). Their projections are $2\sim 1\frac{1}{2}-\frac{1}{4}$ or $2\sim 1\frac{3}{4}-\frac{1}{2}$ an.

It shall bear 24 *sikharas* in the *kanika*, 24 in the *anurafha*, 8 at the sides of the *raha*, 4 in the middle of the *raha*. The last 4 should start from the middle of the *baranda* (i. e. from a point below the commencement of the *gandi*.)

There is another incomplete specification for the Kailasa, as given below.

(ख) अथ कैलास भाग ४६ रथक भाग ६ सिखर भाग ४० रेख उ घाट
भाग ३॥० (७८ पृः)

Now, the Kailasa consists of 49 *bhagas*, 9 *ratfiakas*, 40 *sikharas*, and its *rekhagunaghafa* is $3\frac{1}{2}$ an.

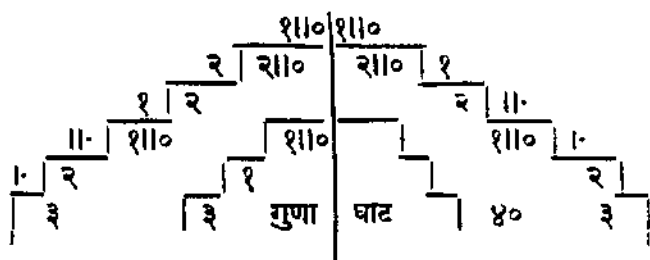
कैलास भाग ४८ । कैलास भाग अष्टिदुक्ष्विसति । कोणे कोणे वर्षकारयेत ।
कैलास वसुभागेन । अनुरथ तदर्ध ॥४॥ परिरथ नेत्र आसन ॥३॥ उपररथो
वाणभागेन ॥५॥ कुटकि चुल खिहन्ति । मध्ये रथ वाणद्वयं ॥५॥ कैलासभाग
स्थापन । (६२ पृः)

The Kailasa consists of 48 *bhagas*....the *kanyasa* is equal to 8, the *anuratha* half of that, the *pariratha* equal

to 3, the *uparafha* 5 the *madhyarafha* 19 (This however makes the total 50 instead of 48).

11. KSHETRABHUSANA :

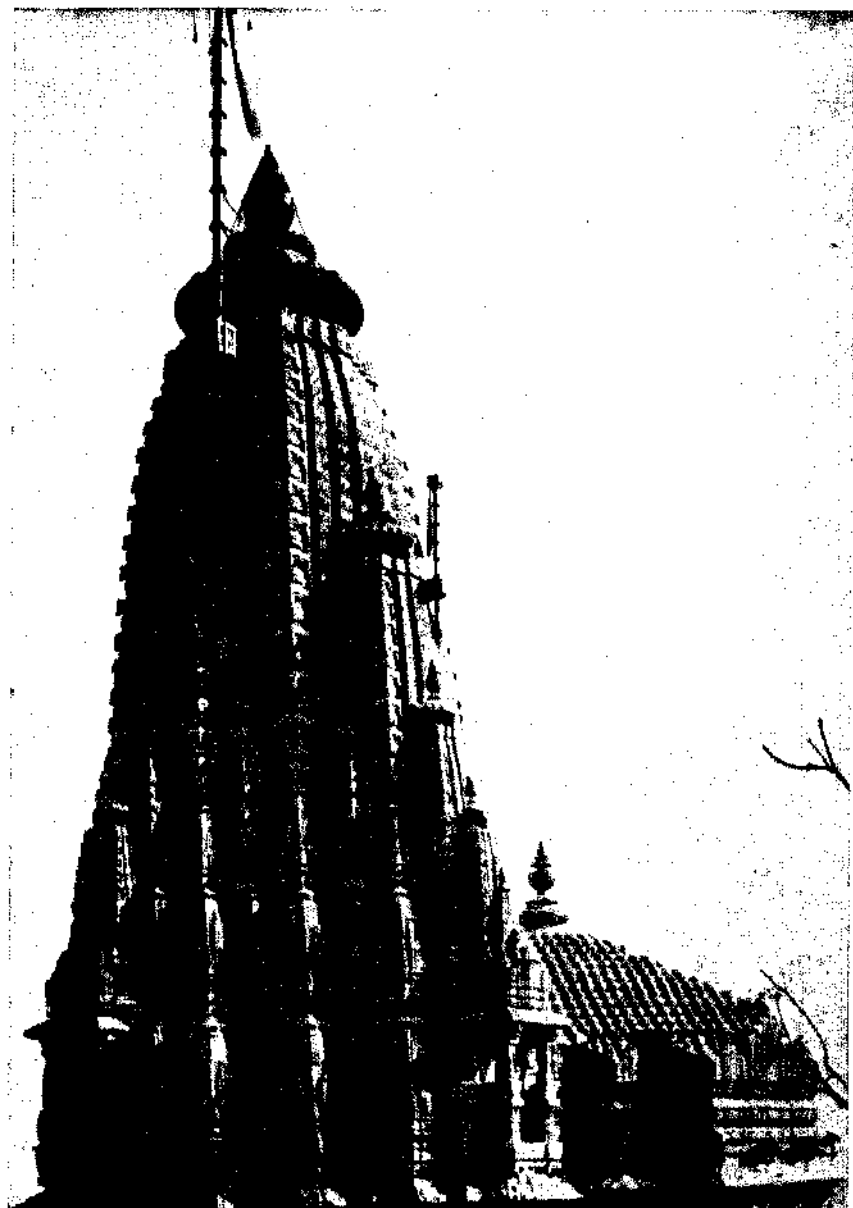
(छ) क्षन्तभूसण भाग २२ रथक सिखर ३२ कुम्भ कनिक कणरे दस भाग
१० भूँइ १० चारि कणे ४० रथक ६

The Kshefrabhusana consists of 22 *bhagas*, 9 *rafhakas*, 32 *sikhatas*. At the corner of the *kanika*, there should be *kumbhas*. In ten *bhumis*, therefore, there should altogether be 40 *kumbhas*.

From the accompanying figure we find that the proportion of the *rathakas* should be $2\frac{1}{2} \sim 2-1\frac{1}{2} \sim 2-3$ and their projections $1\frac{1}{2}-1-\frac{1}{2}-\frac{1}{4}$ an.

This temple presents a very interesting feature. It will be noticed from the ground-plan that the side of the *garbha* has also been indented, instead of being kept plain. Moreover, *kumbhas* have been set at the corner of each *bhumi* in the *kanika paga*. Now, we do not find a single instance of this type in Orissa itself. But the temples of Udaipur, Jaipur (Amber), Ujjain and other places in Western and North-western India have this feature as one of their prevailing characteristics.

Jagadīs Temple, Udaipur, Rajputana
cf. The Kṣhetrabhūṣaṇa Temple

12. MAHA MEUU :

(क) माहामेरु भाग शये वार भाग ११२ । रथक ६ । ५ कोण होइव छतिश कोण ३६ । शिखर चउसठि ६४ । शिखर वहिब ॥ कणकुट अनुरथ-कुट राहाकुट अनुराहाकुट ३६ । ३६ कुट ३६ । ३६ शिखर वहिब । अनुरथरे तिनि शिखर नेखाए वहिब । चारि राहारे चारि शिखर होइव । गभि हाथकु उच्च होइव ५ हाथ (३४ पृः)

माहामेरु भाग ११२ रथक ६ सिखर १०८ भूमि को २० रेखआघाटगुणाघाट १ (रथक) २४-३-७-६-२५ (मेलण) २-१-१०-१० (१४८ पृः)

माहामेरु भाग स ११२ रथक न ६ सिखर चउसठि ६४ भूमि कोडिए २० रेखघाट १ पद्मपिष्ठ (रथक) २४-३-७-६-२५ (मेलण) २-१-१०-१-१० राहा करिव भाग ४८ दुइ अनुराहा भा ६ दुइ अनुरथ भा १८ दुइ परिरथ करिव भाग ५० गाए सएवार भाग ११२ । सिखरमान जहि वसिब ता जानिमा । कनक आठ पासे चारि मुण्डी लेखाए वतिसि मुण्डी ३२ अनुरथ आठ पासे तिनि मुण्डी नेखाए चबिसि २४ बाङ्ग वरण सरिकि सिखर होइव छतिसि कोणकु छतिसिटी सिखर ३६ । राहारे दुइ सिखर नेखाए आठ सिखर ८ छतिसि सिखर छाडि गण्डिरे सिखर बसइ चउसठि सिखर ६४ (१५७-८ पृः)

The Maha Meru consists of 112 *bhagas*, 9 *rafhakas*, 64 *sikharas*. The ratio of the *pagas* is 24-3-7-9-25, and their projections are $2\sim 1\frac{1}{2}-\frac{1}{4}$ or $2-1\frac{1}{2}-1\frac{3}{4}$ an. The *rekhagunaghafa* should be 1 an. and the temple should be placed upon the Padma *pista*.

At the sides of the *kanika*, there should be 32 *sikharas* at the rate of 4 *sikharas* in each (here the term *mundi* has been used in the sense of *sikharas*). In the *anurafha*, there should be 24, at the rate of 3 in each ; these should start from the level of the *baranda* in the *bara*. In the *raha*, there should be 8 *sikharas*, at the rate of 2 in each.

माहामेरु भाग १०८ रथक न सिखर ६४ खजुरिआ कुट छ ३६ गा मुण्डि
सिखर १०० (मेलान) २-१११-१-४ (१७८ पृ:)

(ख) माहामेरु ११२ सिखर गण्डीरे बहल ४२ गुणाघाट ४ रथक ६ (रथक)
१२-१२-१०-१०-१२ (७५-६ पृ:)

माहामेरु भा ११२ रथक न आ भा ६ सिखर सत भा १०० (रथक) १२-१०-
१२-१०-१२ (१८० पृ:)

माहामेरु भा १-२ सिखर गण्डीरे बहई ४० उभाघाट ४ रथक ६ (८५ पृ:)

माहामेरु श्लोकः । पृथग्न्या मेरुप्रसादन्या सवश्रंग कारणत (८७ पृ:)

(छ) माहामेरु भाग स ११२ सिखर गण्डीरे बहक ४० रेखवभाघाट ४
रथक ६ (२७ पृ:)

(रथक) १२-१२-१४-१०-४ (मेलान) ११०-१-११०-११० (३७ पृ:)

माहामेरु भाग ११२ सिखर गण्डीरे बहइ ४० रेखवभाघाट ४ रथक ६
(२२४ पृ:)

According to another version, the Maha Meru consists of 112 *bhagas*, 9 *rafhakas*, 64 *sikharas* and 36 *khajuriya kufas*, making a total of 100 *mandis* and *sikharas*. The ratio of the *rafhakas* is 12-12-10-10-12, while the projections are $1\frac{1}{2} \sim 1\frac{3}{4} \sim 1\frac{1}{2}$ an. The *rekha-gunaghafa* is 4 an. (ख and छ give the number of *stikharas* as 40.)

13. MANDARA :

(क) मन्दर भाग ६४ रथक ६ सिखर ६४ भूमि २० रेखगुणाघाट २१० सिंघ-
पिष्ठ (रथक) १२-३-५-३-६ (मेलान) २-१-११०-१० (१४६ पृ:)

मन्दर भाग चउसठि सिखर चउसठि ६४ भूमि को २० रेखभाघाट गुणाघाट २
रथक ६ सिंघपिष्ठ आठ कणरे सिखर वसिन्न चबिसि २४ अनुरथे सिखर वसिन्न
तिनि सिखर लेखाए चबिसि २४ अनुगाहारे सिखरे लेखाए आठ सिखर ८ राहा
सिखरे लेखाए चारि सिखर गाए चउसठि ६४ ॥ (रथक) १२-३-५-३-६
(मेलान) २-११०-१-११० (१५८ पृ:)

मन्दर भाग छयालिसि ४६ । रथक ६ । शिखर ६४ । भूमि २० । रेख
आघाट दुइ दुइ पा २॥० । प्रथम शिखर उच्च पाञ्च भुइकि १५ आङ्गुल । दुतिय
शिखर उच्च चारि भुइकि १२ आङ्गुल । तृतिय शिखर उच्च तिनि भुइकि न
आङ्गुल । गाए ३६ आङ्गुल । (३५-७ पृः)

The number of *bhagas* in the Mandara is 64 and of *rafhakas* 9. In one drawing of the ground-plan, the ratio of the *rafhakas* has been given as 12-3-5-3-6, their projections being $2-1\frac{1}{2}-1\frac{1}{4}$ an. ; while in another, it is 12-3-5-3-4, the projections being $2-1\frac{1}{2}-1\frac{3}{4}$ an. The *rekha-gunaghafa* is $2\frac{1}{2}$ an. or 2 an. There should be 20 *bhumis*, i. e. 10 in the *gandi*. The temple should be set upon the *Singha pisfa*.

The number of *sikharas* is 64. At the 8 corners, there should be 24 *sikharas* ; in the *anurafha*, at the rate of 3, there should be 24 ; in the *anuraha*, at the rate of 1, there should be 8 ; in the *rafia* there should be 4 ; the total number of *sikharas* thus being 64.

(In the *gandi*), the lowermost *sikhara*, being equal to 5 *bhumis* in height, should be 15 an. high. The second one, being equal to 4 *bhumis*, should be 12 an. high. The third *sikharas*, being equal to 3 *bhumis*, should be 9 an. high ; thus making the total height of the three *sikharas* equal to 36, which is the same as the height of the *gandi*.

14. MERU :

(क) मेरुभाग १०८ रथक ६ शिखर ६४ घरसअअ १२८ भूमि २० डेर
कोड़िए २० रेखगुणाघाट ३ अनुरथे शिखर ३ आठ पासकु चडबिसि शिखर २४
चारि राहारे चारि शिखर ४ कनिकरे तिनि शिखर लेखाए चडबिसि शिखर २४

अनुराहारे सिखरे लेखाए आठ ८ गाए सिखर ६४ मुण्डि जळन्तरे धडिमुण्डि वसिब
४ चारि मुण्डि वसिसि जळन्तरे सएअठाइसि मुण्डि १२८ पद्यपिष्ठ आ १ कुल
(रथक) ४-५-६-५-१६ (१७६ पृ:)

The Meru consists of 108 *bhagas*, 9 *raffiakas*, 64 *sikharas*, 20 *bhumis*. . . . The *rekhagunaghafa* should be 3 an. The ratio of the *rafhakas* is 4-5-9-5-19. It should be set upon the *Padma pisfa*.

In the *raha*, there should be 4 *sikhahas* ; one in each *anuraha*, making a total of 8 ; 3 in each *kanika*, making a total of 24. In the *jalanfaras*, in the *bara*, there should be placed 128 *mtndis*, at the rate of 4 *mundis* in each.

15. NAGARI :

(क) नागेरि भाग ५२ रथक ६ सिखर ४० रेखगुणाघाट ३ (शेष पृष्ठा)

(ख) नागेरि भा ५२ रथक ६ सिखर भा ४० रेखगुणिघाट ३ (रथक)
५-५-४-६-६ (मेलाण) २-११०-११०-१२० (२०३ पृ:)

(छ) नागेरि भाग ५२ रथक ६ सिखर ४० रेखगुणाघाट ३ (रथक)
५-५-४-६-६ (मेलाण) २-११०-११०-१० (६८ पृ:)

The Nagari consists of 52 *bhagas*, 9 *rafhakas*, 40 *sikhatas*. Its *rekhagunaghata* is 3 an. The ratio of the *rathakas* is 5-5-4-6-6, and their projections are $2-1\frac{1}{2}-\frac{3}{4}-\frac{3}{8}$ or $2-1\frac{1}{2}-\frac{3}{4}-\frac{1}{4}$ an.

16. NISARA :

(क) निसड़ भाग ३४ रथक ६ सिखर ६४ भूमि २० रेखगुणा २ खुरपिष्ठ
(१४६ पृ:)

निसभस भा ३४ रथक न ६ सिखर षडसठि ६४ भूमि को २० रेखघाट २ ।
सिखर जडि वसिब ताहा जानिमा ॥ कनिकरे मुण्डि वसिब ४० अनुरथरे तिनि

सिखर लेखाए ८ २४ गाए सिखर ६४ राहाजाक भाग १२ दुइ अनुराहाजाक भाग ५ दुइ अनुरथजाक भाग ७ दुइ परिरथजाक चारिभाग ४ दुइ कनिकजाक चारि भा ४ गाए भाग ३४ सुरपिष्ट (रथक) ६-२॥०-३॥०-२-३ (मेलण) २-३॥०-१॥०-३॥० । (१६१ पृः)

चत्रुस्रो कृतक्षेत्रे प्रसादम्न वेवन्तना । गोरगमेकअर्द्ध उपरथोवाणभागक । परोयो रूपमोतथा । गोरथ ऋतुभागेन प्रसाद नवरथेन । निसङ्गभाग समापत ॥ (६० पृः)

The Nisara consists of 34 *bhagas*, 9 *ratfiakas*, 64 *sikharas*, 20 *bhumis* and is set upon the Khura *pisfa*. Its *rekha* *gunaghata* is 2 an. In the *kanika*, there should be 40 *sikharas* ; in the *anaratha* 24, at the rate of 3 in each ; the total is thus 64. The ratio of *rafhakas* is $6 \sim 2\frac{1}{2} \sim 3\frac{1}{2} - 2 \sim 3$ and their projections are $2 - \frac{3}{4} - 1\frac{1}{2} - \frac{3}{4}$ an.

Or, the *goratha* should be $1\frac{1}{2}$, the *uparatha* 5, the *pariratha* 1, (the *goratha* 6). Thus ends the specifications of the Nisara temple, which is *nabaratha*.

17. RATNASARA :

(क) रत्नसार भाग ३४ रथक न ६ भूमि १५ रेखगुणाघाट २ सिखर नास्ति राहाजाक भाग ६ दुइ अनुराहा ६ दुइ अनुरथ ८ दुइ परिरथ भा ४ दुइ कनिक भाग १० जातिरे वस रत्नसार भाग समापत सिंचपिष्ट (रथक) ३-३-४-२-५ (मेलण) २-१॥०-१-॥० (१७२, ११७ पृः)

(ख) रत्नसार भाग २८ रथक ६ सिखर ८० रेखगुणाघाट ४ (६६, १८४ पृः)

The Ratnasara consists of 34 *bhagas*, 9 : *rafhakas*, 15 *bhumis*, and it has no *sikharas*. The ratio of the *rafhakas* is 3-3-4-2-5. (But the caste of the temple is wrongly given as Vaisya.) The projection of the *pagas* is $2 - 1\frac{1}{2} - 1 - \frac{3}{4}$ an. It should be set upon the Singha *pisfa*.

According to another version, the Ratnasara consists of 28 *bhagas*, 9 *rathakas* and 80 *sikharas*, the *rekhagunaghafa* being 4 an.

18. SARBANGASUNDARA :

(क) स्त्रवांगसुन्दर प्रसाद भाग २८ रथक ६ सिखर चउसठि ६४ भूमि कोड़ि २० रेखगुणाघाठ २ जहि सिखर वसिब ताहा जानिमा । कुदुमानके बहइ छतिस सि कणेरे छतिस सिख ३६ अनुगथे तिनि सिखर लेखाए २४ चारि राहा चारिसि ४ गाए चउसठि सिखर ६४ राहाजाक करिब ८ अनुराहा करिब भा १ अनुरथ करिब भाग ४ परिरथ करिब भा १ कनिक करिब चारि भा ४ कुम्भपिष्ट सुन्दरपिष्ट (रथक) ४-१-५-१-५ (मेलण) २-११०-११०-X (१६१ पृः)

श्रीवाग्यसुद्रे भाग २८ रथक ६ सिखर ६४ भूमि २० रेखगुणा २ सुन्दरपिष्ट (रथक) ४-१-४-१-४ (मेलण) २-११०-१० (१४७ पृः)

The Sarbangasundara consists of 28 *bhagas*, 9 *rathakas*, 64 *sikharas* and 20 *bhumis*. The *rekhagunaghata* is 2 an. The ratio of the *rathakas* is 4-1-4-1-4, and their projections are $2-1\frac{1}{2}\sim\frac{1}{4}$ or $2-1\frac{1}{2}\sim\frac{3}{4}-X$ an. It should be set upon the *Suthira pista* (or according to another reading *Kumbhapista*).

At the 36 corners, there should be 36 *kufas*. There should be 3 *sikharas* in each *anutafha paga* making a total of 24, and 1 in each *raha* making 4. The total number of *sikharas* is thus 64.

19. SREETARU :

(क) श्रीतरु भाग ३२ रथक ६ भूमि २० सिखर चउसठि ६४ रेखगुणा-घाठ २ राहाजाक आठ ८ दुइ अनुराहा १ दुइ अनुरथ द १० दुइ परिरथ भाग ५ दुइ कनिक भाग ८ गाए भाग वतिसि ३२ जहि सिखर वसिब ताहा जानिमा चारि राहारे चारि सिखर ४ अनुरथरे तिनि सिखर लेखाए चविसि २४ कुटरे छतिसि

सिखर ३६ गाए सिखर चउसठि ६४ भीतरु भाग समापत सिंघपिष्ट (रथक)
४-११०-५-२११०-४ (मेलाण) २-११०-१-१११० (१६६ पृः)

भीतरु भाग ३२ रथक ६ सिखर ६४ भूमि २० रेखगुणा २ (रथक)
४-११०-५-२११०-४ (मेलाण) २-१-११०-१० (१४१ पृः)

The Sreefaru consists of 32 *bhagas*, 9 *rafhakas*, 20 *bhumis*, and 64 *sikharas*. The *rekagunaghafa* is 2 an. It should be set upon the Singha *pisfa*. The ratio of the *rafhakas* is $4\frac{1}{2}$ -5~ $2\frac{1}{2}$ -4, their projections being $2\sim 1\frac{1}{2}\sim \frac{1}{4}$ or $2\frac{1}{2}$ -1~ $\frac{3}{4}$ an. Of *sikharas*, there should be 4 in the *raha*, 24 in the *anurafha*, at the rate of 3 in each ; 36 at the *kufas*. Thus ends the specification of the Sreetaru temple.

Saptaratha Temples

20. ASTASRI :

(ख) अष्टश्री भाग २७ रथक भा ७ सिखर भा ३४ रेखगुणिघाठ ३ (रथक)
३-३१०-२-५ (मेलाण) २-१-× (१८५ पृः)

(ङ) अर्जुनश्री भाग २७ रथक ७ सिखर ६४ रेखगुणाघाठ ३ (रथक)
३-×-२-३ (मेलाण) २-१-११० (७१ पृः)

अष्टश्री भाग २७ रथक ७ सिखर × रेखगुणाघाठ ३ (रथक) ३-३-२-३
(मेलाण) २-१-११० (१८१ पृः)

The Astasri consists of 27 *bhagas*, 7 *rafhakas*, 64 (?) *sikharas*. The *rekagunaghafa* is 3 an. The ratio of the *rafhakas* is $3\frac{3}{2}$ -2-5, their projections being $2\frac{1}{2}$ an.

21. BIRATI :

(क) विराटि भाग २२ रथक ७ सिखर नास्ति (रथक) ३-३-२-३ (मेलाण)
२-१-११० (शेष पृष्ठा)

(ख) बिराटि भा २२ रथक ७ सिखर नास्ति (२०४ पृः)

(छ) बैराटि भाग २२ रथक ७ सिखर नास्ति (६८, १८२, १८३ पृः)

The Birati consists of 22 *bhagas*, 7 *rafhakas*. It has no *sikharas*. The *rafhakas* are in the following ratio 3-3-2-3, and their projections are 2-1½ an.

22. CHITRAKUTA :

(छ) चित्रकूट भाग १८ रथक ३ ३ गण्डीरे सिखर नती (रथक) २-२-१-४
(मेलण) १-X-110 (?) रेखगुणाघाठ ३110 (४५ पृः)

(क) चत्रुखे शुद्धक्षेत्रे ॥ ११ ॥ वसुरामे विभर्जिते । कोणसेव रसासेन । ६।
धम्मभातमेकभागेन । देवर्षसे कणिका भवेत् । प्रसाद चित्रकूट । प्रासाद सप्तभि-
रथ चित्रकूट भाग समापत । श्री । श्री (६६ पृः)

The Chitrakuta temple consists of 18 *bhagas*. It has no *sikharas* in the *gandi*. The *tekhaḡuṇaḡhaḡa* is 3½ an, The ratio of *rafhakas* is 2-2-1-4, their projections being (2)-1½ an.

23. CHHATTRIBHUSANA : (KSHETRABHUSANA ?)

(ख) छत्रीभूषण भा २ रथक भा ७ सिखर भा ३२ कलतरे पुस्कर कनीक-
पासे कुम्भ जलत्रेणी पुस्कर ४० आठ पासे सिखर १६० (रथक) १110-१110-
१-१110 (मेलण) १-110-X (१८३ पृः)

The Chhatribhusana consists of (11) *bhagas*, 7 *rafhakas*, 52 *sikharas*. At the edge of the *kanika paga*, there should be *kumbhas*. The ratio of *rafhakas* is 1½-1½-1-1½ and their projections are 1-½-X an. (The fact that this temple has *kumbhas* in the *kanika paga* like the *nabataḡha* Kshetrabhusana temple leads us to suppose that the name Chhatribhusana is a corruption of the word Kshetrabhusana.)

24. DUIPADMA :

(क) दुइ पद्म भाग ८ रथक सा ७ सिखर ३२ भूमि १५ रेखगुणाघाट २ पद्मपिठ (रथक) १-॥०-१-१॥० (मेलाण) २-१-॥० (१३८ पृः)

The Duipadma temple consists of 8 *bhagas*, 1 *tafhakas*, 32 *sikharas* and 15 *bhumis*. It should be set upon the *Padma pisfa*. Its *tekhagunaghafa* is 2 an. The ratio of *tafhakas* is $1\frac{3}{4}$ -1- $1\frac{1}{4}$, their projections being 2-1- $\frac{1}{2}$ an.

25. GARURA :

(ख) गरुड भा भाग ३४ रथक सिखर ८० रेखगुणिघाट ३ (रथक) ५-५-३-४ (मेलाण) २-१-॥० (१८५ पृः)

The Garura consists of 34 *bhagas*, 80 *sikharas* and (7) *rafhakas*. The *tekhagunaghafa* is 3 an. The ratio of *tafhakas* is 5-5-3-4 and their projections are 2-1- $\frac{1}{2}$ an.

26. KAILASA :

(ख) कैलास भा ४८ रथक भा ७ सिखर भा १०० रेखगुणिघाट ४ (१८५ पृः)

(छ) कइलास भाग ४८ रथक ७ सिखर १०० रेखगुणाघाट ४ (रथक) ५-३-६-१० (मेलाण) २-५ (६६ पृः)

कैलास भाग ४८ रथक ७ सिखर १३ रेखगुणाघाट ४ (रथक) ५-३-६-१० (१८४ पृः)

The Kailasa temple consists of 48 *bhagas*, 7 *tafhakas* and 100 *sikharas*. The *rekhaḡunaghafa* is 4 an. The ratio of the *rafhakas* is 5-3-6-10, their projections being 2-x-x an.

27. KALPATARU :

(ख) कल्पतरु भा ६० रथक भा ७ सिखर भा ३२ रेखगुणिघाट ३ (रथक) १०-५-५-१० (१८५ पृः)

(छ) कल्पतरु भाग ६० रथक ७ सिखर ३२ रेखगुणाघाठ ३० (१) (रथक) १०-५-५-१० (१८४ पृः)

कल्पतरु भा ६० रथक ७ सिखर ३२ रेखगुणाघाठ ३ (रथक) १०-५-५-१० (१८४ पृः)

The Kalpataru consists of 60 *bhagas*, 7 *rafhakas*, 32 *sikharas*. The *rekhaḡunaghafa* is 3 an. The ratio of the *rafhakas* is 10-5-5-10.

28. KANIHAṢṬHA :

(छ) कनिहष्ट भाग २८ रथक ७ णरे कुट करिव सिखर अठ २८ (रथक) ३-४-३-४ (मेलण) २-१-१० रेखगुणाघाठ ४ (५६ पृः)

The Kanihaṣṭha consists of 28 *bhagas* and 7 *rafhakas*. The number of *sikharas* is 28, the *rekhaḡunaghafa*, 4 an. The *rafhakas* are in the following ratio 3-4-3-4, their projections being 2-1½ an.

29. KSHETRAḢHUSANA (See also CHHATRIḢHUSANA) :

(क) चतुस्त्रे कृतक्षेत्रे । पञ्चदश भाग कारियेत । गोरथ द्विभागेण । अक्रासे उपरथो स्तित । अनुरथ पञ्चदशभागन्तु ।

अष्टादश कोणपिण्डका । क्रमाधिघट कारियेत ॥४॥ भूमिका क्रमात् सव ॥ कामन अनुरथसैव ॥ चतुर्भिकोणानि शोभित । प्रसाद क्षेत्रिभूषणनाम ॥ सप्त-भिरथ संयुत । क्षत्रीभूषण प्रसाद समापत् ॥ श्री ॥ श्री ॥ ५४ ॥ (८६-८७ पृः)

प्रसादसप्तभि रथो शिखराधि सवोसित ॥ भूमिकाक्रमात्ति ॥ तैतुम्भो पुसंक्रणि ॥ करत्त वैषम्बधन ॥ क्षत्रिभूषणप्रसाद समापत् ॥ श्री ॥ (६३-४ पृः)

(ख) प्रसाद क्षेत्रेभूषण भाग २२ रथ ७ ऋतुविधि १६ कृतक्षेत्रे गोरथ ऋतु ६ भागेन अनुरथो मेक अर्ध च ॥ परिरथो तत्तचैव । कोणवन्ध वितीक्षतो । (१६२ पृः)

The Kshefrabhusana consists of 22 *bhagas*, 7 *rafhakas*. The *goraffia*s formed by 6 *bhagas*, the *anurafha* by $1\frac{1}{2}$, the *patirafha* is (equal to it), ...

30. KRITIDUSHANA :

(क) कृतिदुषणभाग २५ रथक ७ सिखर ३२ भूमि ६ रेखगुणाघाट २ खुरपिष्ट (रथक) ३-३॥०-२॥०-३ (मेलण) १-१॥०-१० (१४२ पृः)

क्रितिदुषण भाग २५ रथक ७ सिखर व ३२ भूमि १६ रेखगुणाघाट २ खुर-
पिष्ट (रथक) २७ (?) ३॥०-२॥०-३ (मेलण) १॥०-१-१॥० । राहाजाक भाग
सा ७ दुइ अनुराहा भाग ७ दुइ अनुरथ भा ५ दुइ कणिक ६ जहि सिखर
वसिव ताहा जानिमा अनुरथरे तिनि सिखर लेखाए चउविसि २४ चारि राहारे
चारि सिखर ४ (१६५ पृः)

The Kritidushana consists of 25 *bhagas*, 7 *rafhakas*, 32 *sikharas*, 19 *bhumis* and is set upon the Khura *pisfa*. The *rekha-guṇaghafa* is 2 an. The ratio of the *rafhakas* is $3\frac{1}{2}$ - $3\frac{1}{2}$ - $2\frac{1}{2}$ -3, their projections being $1\frac{1}{2}$ - $\frac{1}{4}$ or $1\frac{1}{2}$ - $1\frac{1}{2}$ an. There should be 24 *sikharas* in the *anuratha paga* and 4 (8 ?) in the raha.

31. LAGHUMANDARA :

(छ) लघुमन्दर भाग २६ रथक ७ सिखर १६ (रथक) ३-३-३-४
(६६, १८४ पृः)

The Laghumandara consists of 26 *bhagas*, 7 *rafhakas*, the ratio of its *rafhakas* being 3-3-3-4.

32. MANDARA :

(ख) मन्दर भा २६ रथक भा ७ सिखर १६ रेखउआघाठ ४ (रथक)
१-३-३-४ (७६ पृः)

मन्दर २६ रथक ७ सिखर सो १६ ल रेखडआघाट ४ (रथक) ३-३-३-४
(८५ पृः)

मन्दरभाग षष्ठविंशती । कैलास चतुर्चहारि ।४। क्षेत्र परिरथो भवे ।३।
अनुरथ तत् सामान्य ।३। मध्यरथो परिमाणे । रसभागेन कारये ।६। रथमध्ये
कुटआसनि । सप्तरथ कारयेत । (६२, १८० पृः)

(७) मन्दर भाग ३६ रथक ७ सिखर १६ रेखडआघाट ४ (२२४ पृः)

The Mandara consists of 26 *bhagas*, 7 *rafhakas* and 16 *sikharas*. The *rekhaḡaṇaḡhaḡa* is 4 an. The ratio of the *rafhakas* is 3-3-3-4.

33. MAHADRAVIRA :

(क) महाद्रविडा भाग २८ रथक सा ७ सिखर वतिसि ३२ भूमि ओणिसि
१६ रेखगुणाघाट २ परिजंघपिष्ठ (रथक) ४-३-३-४ (मेलाण) १-१०-१०
राहा (जाक आ) ठ भाग ८ दुइ अनुरथ भाग ६ दुइ अनुराहा भाग ६ दुइ
कनिक भाग ८ कण खजुरिया कुटरे वरण उपरे सिखरे लेखाए आठा २८ चारि
राहारे चारि सिखर ४ गाए वतिसि ३२ (१६८ पृः)

The Mahadravira consists of 28 *bhagas*, 7 *rafhakas*, 32 *sikharas* and 19 *bhumis*. It should be set upon the *Parijāṅgha pisfa*. Its *rekhaḡaṇaḡhaḡa* is 2 an. The *rafhakas* are in the ratio of 4-3-3-4, their projections being $1\frac{3}{4}$ - $1\frac{1}{2}$ an. At the corners, on the *khajuriya kufas*, set upon the *baranda*, there should be 28 *sikharas*. There should also be 4 on the *rafta*, thus making a total of 32 *sikharas*.

34. MULASREEBACHHA :

(क) मूलश्रीवळ भाग २४ रथक सा ७ सिखर ३२ रेखगुणाघाट २ सिंघपिष्ठ
(रथक) ३१०-३१०-१-४ (मेलाण) २-१-१० (१४५ पृः)

मूलश्रवण भाग २४ रथक ७ सिखर वतिसि ३२ रेखगुणाघाट २ राहाजाक भाग ७ दुइ अनुरथ ७ दुइ अनुराहा २ दुइ कणिक भाग ८ गा भाग चविसि २४ सिहपिष्ट (रथक) ३॥०-३॥०-१-४ (मेलण) २-१-१ अनुरथरे चारि सिखर ४ आठ चडक वतिसि ३२ मूलश्रीवक्ष समाप्त (१६३ पृः)

(ख) मूलश्रीवक्ष ३४ रथक सर्वदा ७ सिखरे पुणीघाट ३॥० (८४ पृः)

The Mulasreebachha consists of 24 *bhagas*, 7 *rafhakas* and 32 *sikharas*. Its *rekhagunaghafa* is 2 an. It should be set upon the Singha *pisfa*. There should be 4 *sikharas* in each *anarafa*, making a total of 32 *sikharas*. The *rafhakas* are in the following ratio $3\frac{1}{2} \sim 3\frac{1}{2} - 1 \sim 4$, their projections being 2-1-1 or 2-1- $\frac{1}{2}$ an.

35. NANDIBARDHANA :

(छ) नन्दिबर्धन भाग १७ रथक ७ ५ सिखर सु (१) मि १०७ (१०० १) सिखर ३६ (रथक) ३-३॥०-२-५ (मेलण) २-१-१ (१८१ पृः)

नन्दिबिर्धन भाग १० रथक ७ सिखर सुमी (१) १०० सिखर ३२ (रथक) ३-३॥०-२-५ (१६ पृः)

नविबर्धन भाग १० रथक ५ सिखर मुण्डि १०० सिखर ३२ (रथक) ३-३॥०-२-५ (मेलण) $\times - १ - १॥०$ (७० पृः)

The Nandibardhana consists of 17 *bhagas*, 7 *rafhakas*, 32 *sikharas*, 100 *munḍis*. Its *rafhakas* are in the ratio of $3-3\frac{1}{2}-2-5$, their projections being 2-1- $\frac{1}{2}$ an,

36. PURNASALA :

(क) पुर्णसाल भाग १६ रथक ७ सिखर ३२ भूमि १८ रेखगुणा २ (रथक) ३-१॥०-१॥०-२ (मेलण) २-१-१॥० वेदिपिष्ट (१४६-७ पृः)

पुर्णसाला (नष्ट) रथक सात ७ सिखर वतिसि ३२ भूमि अठर १८ रेखगुणा-घाट २ वेदिपिष्ट (रथक) ३-१॥०-१॥०-२ (मेलण) १॥०-१- $\times$ अनुरथे सिखर

वसिष्ठ त्रिभिः सिखरैः लेखाप २४ राहारे सिखरैः लेखाप चारि राहारे आठ सिखर ८ राहाजाक करिव भाग ६ दुइ अनुराहा जाक हेव ३ दुइ अनुरथ भाग ३ दुइ कनिक भा ४ गाप भा १६ (१६२ पृः)

श्रुतविधि कृते क्षेत्रे । नेत्रा असे गोस्थ ३। रा । भाग साबरधोनो १॥० ॥ उपर अनुरथ तथ भवे तत्र भाकोण वन्ध । सात प्रसादसम्बेवन्तना । पूर्णसाल स्रविकाम विजप्रद । यज्ञश्री वैश्य विवर्द्धन । क्रयाविष्ट पुरेस्ति । श्री । (६४ पृः)

(छ) पूर्णसाला भाग १६ रथक ७ रेखगुणाघाट ३॥० गण्डिरे सिखर ८० अनुरथरे भूईँ...न मसिरे १० (रथक) ३-१॥०-१॥०-२ न भागे कटाइव । (६५, १६५ पृः)

The Purnasala consists of 16 *bhagas*, 7 *rafhakas*, 18 *bhumis* and 32 *sikharas*. It should be set upon the *Bedi pista*. Its *rekhagunaghafa* is 2 or 3½ an. There should be 24 *sikharas* in the *anurafha* and 8 in the *tafia pagas*.

37. RATNASARA :

(क) रत्नसार भाग २८ रथक सात ७ सिखर नास्ति भूमि २० गुणाघाट २ ए प्रसाद नपुंसक राहाजाक भाग ८ दुइ अनुराहा भाग ६ दुइ अनुरथ ८ दुइ कनिक भाग ६ गाप भाग अ २८ रत्नसार भाग समापत (रथक) ४-३-४-३ (मेलण) २-१-१॥० (१४३, १६४ पृः)

The Ratnasara consists of 28 *bhagas*, 7 *rafhakas*, 20 *bhumis*. It has no *sikharas* and, as such, is a hermaphrodite. The *tafhakas* are in the ratio of 4-3-4-3, their projections being 2-1½ an.

38. SARBANGASUNDARA :

(छ) सर्वाङ्गसुन्दर भाग ५४ रथक ७ सिखर ६४ (६५, १८५ पृः)

The Sarbangasundara consists of 54 *bhagas*, 7 *rafhakas* and has 64 *sikharas*.

39. SUBARNAKUTA :

(छ) सुवर्णकुट भाग २२ रथक ७ (४७, २१५ पृ:)

सुवर्णकुट भाग २० रथक ७ (रथक) २१० (?) - २१० - २ - ३ (मेलण)
२ - १ - ११० (?) (५७ पृ:)

सुवन्तुकुट भाग २० रथक स ७ (रथक) २१० - २१० - २ - ३ (मेलण)
१ - १ - ११० अथवा २ - १ - ११० (६१ पृ:)

सुवर्णकुट भाग २७ रथक स ७ (रथक) २१० - २१० - २ - ३ कुट आघाट ३१०
सिखर ३२ (१६३ पृ:)

The Subarnakuta consists of 20 *bhagas*, 7 *rafhakas* and 32 *sikharas*. The *rekhaṅaḡhafa* is $3\frac{1}{2}$ an. The *rafhakas* are in the ratio of $2\frac{1}{2} \sim 2\frac{1}{2} \sim 2-3$, their projections being $2-1\frac{1}{2}$ an.

40. SRIBATSA :

(छ) श्रीवक्षभाग २४ रथक ७ रेखगुणाघट ०३ (मेलण) २ - १ - ११० - ११
(६४, ८५ पृ:)

The Sribatsa consists of 24 *bhagas* and 7 *rafhakas*. The *rekhaṅaḡhafa* is 3 an.

41. SREETARU :

(छ) अन्तमृ भाग २६ रथक ६ सिखर नास्ति (रथक) ३ - ४ - १ - ४ (६५ पृ:)

श्रीतमृ भाग २६ रथक ६ सिखर मुण्डि (रथक) ३ - ३ - ३ - ४ (१८५ पृ:)

The Sreetaru consists of 26 *bhagas*, 9 (?) *rafhakas*. It has no *sikharas*. The *rafhakas* are in the ratio of 3-3-3-4.

42. TRIPATI :

(ख) तीपाटी भा १८ रथक भा ७ सिखर भा २० खयुरिआ कुट (१८२ पृ:)

The Tripaṭi consists of 18 *bhagas*, 7 *rafhakas*, and has 20 *sikharas*.

Pancharatha Temples

43. BARABHI :

(क) बड़भि भाग १० रथक पा ५ सिखर २४ मुण्डी आठ ८ राहाके दुइमुण्डी नेखाए चारि राहाकु आठ मुण्डी ८ अनुरथरे ति—३ सिखर गाए चबिसि सिखर अलाभद्र ४ ए वरण वपरे बहइ ॥ मुण्डि चारिटा ४ राहाजाक भाग ४ दुइ अनुरथ ३ दुइ कनिक ति ३ गाए भाग १० (रथक) २-१॥०-१॥० (मेलाण) १-॥० (१६६ पृः)

बड़भि भाग १० रथक पाञ्च ५ सिखर ३२ अनला भेद ४ भूमि पा ५ परिजंघपिष्ट (रथक) २-१॥०-१॥० पिडा करिब सिखर वसिब (१०८ पृः)

(रथक) २-१॥०-१॥० (मेलाण) १॥०-॥० परिजङ्घपिष्ट (१३५ पृः)

बड़भि भाग १० रथक पा ५ सिखर मुण्डि ३२ अनलाभोदो ४ भूमि पा ५ परिजंघपिष्ट (रथक) २-१॥०-१॥० अनुरथ सिखर ३ राहापासे सिखर दुइ सिखर नेख ८ (१७७ पृः)

The Bapabhi consists of 10 *bhagas*, 5 *rafhakas*, 24 *sikharas*, 8 *mundis*, (evidently on the *bara*). It should be set upon the *Parijanga* *pista*. There should be 5 *bhutnis* (in the *gandi*). The *rafhakas* should be in the ratio of 2-1½-1½, their projections being 1½-¾ an.....

44. BIMANA :

(क) विमान भाग १० रथक प ५ भूमि १८ सिखर २४ रेखगुणा ३ कूर्मपिष्ट (रथक) ३-१॥०-२ (मेलाण) २-१ (१४० पृः)

विमान भाग १० रथक पाञ्च ५ भूमि अठर १८ सिखर चबिसि २४ रेख आघाट गुणाघाट ३ क्रमपिष्ट ॥ पिडा पोटल काण्ठ कणरे कोड़िए सिखर २० राहारे चारि सिखर ४ गाए सिखर २४ राहाजाक तिनि भाग ३ अनुयजाक देदभाग नेखाए तिनि भाग ३ दुइ कनिक दुइ भागे ४ विमान भाग समापत ॥ (रथक) ३-१॥०-२ (मेलाण) १॥-१ (१५५ पृः)

(From the text it is not possible to determine with certainty if the present temple is of the Rekha or Bhadra type. In support of the former, we get the mention of *rekhagunaghafa* as a distinctive proof. But when it is said in connection with the disposition of the *sikharas*, that 20 *sikharas* should be placed at the "corners of the *kanfi* between the *poḥalas*, which consist of *pirhas*," our position becomes doubtful, as this might be taken as an equally conclusive proof of the temple being of the Bhadra type. We have therefore translated the text just as it stands).

The Bimana consists of 10 *bhagas*, 5 *raḥhakas*, 18 *bhumis*, 24 *sikharas*. It should be set upon the Kurma *pisfa*. Its *rekhagunaghafa* is 3 an. 20 *sikharas* should be set at the corners of the *kanfi* separating the *poḥatas*, which consist of *pirhas*. In the *raha* there should be 4 *sikharas*, making the total number of *sikharas* 24. The *raḥhakas* are in the following ratio 3-1½-2, their projections being 2-1 an.

45. BRISHAVA :

(क) वृषभ भाग १२ रथक पा ५ भूमि १४ सिखर चबिसि २४ रेखगुणाघाट २ (१४० पृः)

वृषभ भाग १२ रथक पा ५ भूमि चउद १४ सिखर चउबिसि २४ रेखगुणाघाट दु २ अनुस्थरे तिनि सिखर लेखाए चउबिसि सिखर २४ प्रभहाथकु उच पाञ्च हाथ ५...वाङ्ग का जांघे कलस नास्ति वृषभ भाग समापत सुन्दरपिष्ठ (रथक) २-२-२ (मेलाण) १॥१०-१॥१० (१५५ पृः)

चतुस्त्रे कृतिक्षेत्रे आदित भाग विभर्जिते पञ्चभिन्ध सयुक्त ॥ समभागेन कृषितम् । वृषभ प्रसादसमापत ।०। श्री ।०। (६७ पृः)

(ख) वृषभ भा १२ रथक ५ सिखर ३२ रेखगुणिघाट भा ४ (रथक) २-२-२ (मेलाण) २-१ (१८० पृः)

वृषभ भा ५ । चतुरस्ते कृत क्षेत्रे अकृभागे विवतिनि । १२ । कैन्यास वेनि भागेन ॥ अनुरथो पुष्टभागस्तथा । तदगुण मध्यरथो । किलात वेदभागेन । ४ । वृषभ वक्षभासनय ५ । (६३ पृः)

The Brishava consists of 12 *bhagas*, 5 *tafhakas*, 24 (or 32) *sikhatas*. Its *rekhaganaghafa* is 2 (or 4) an. It should be set upon the *Sundara pisfa*. The *tafhakas* are in the ratio of 2-2-2, their projections are 2-1 or $1\frac{3}{4}\sim\frac{3}{4}$ an. If the length of the *garbha* be 1 cubit, the height of the temple should be 5 cubits.

46. DRABIBANA :

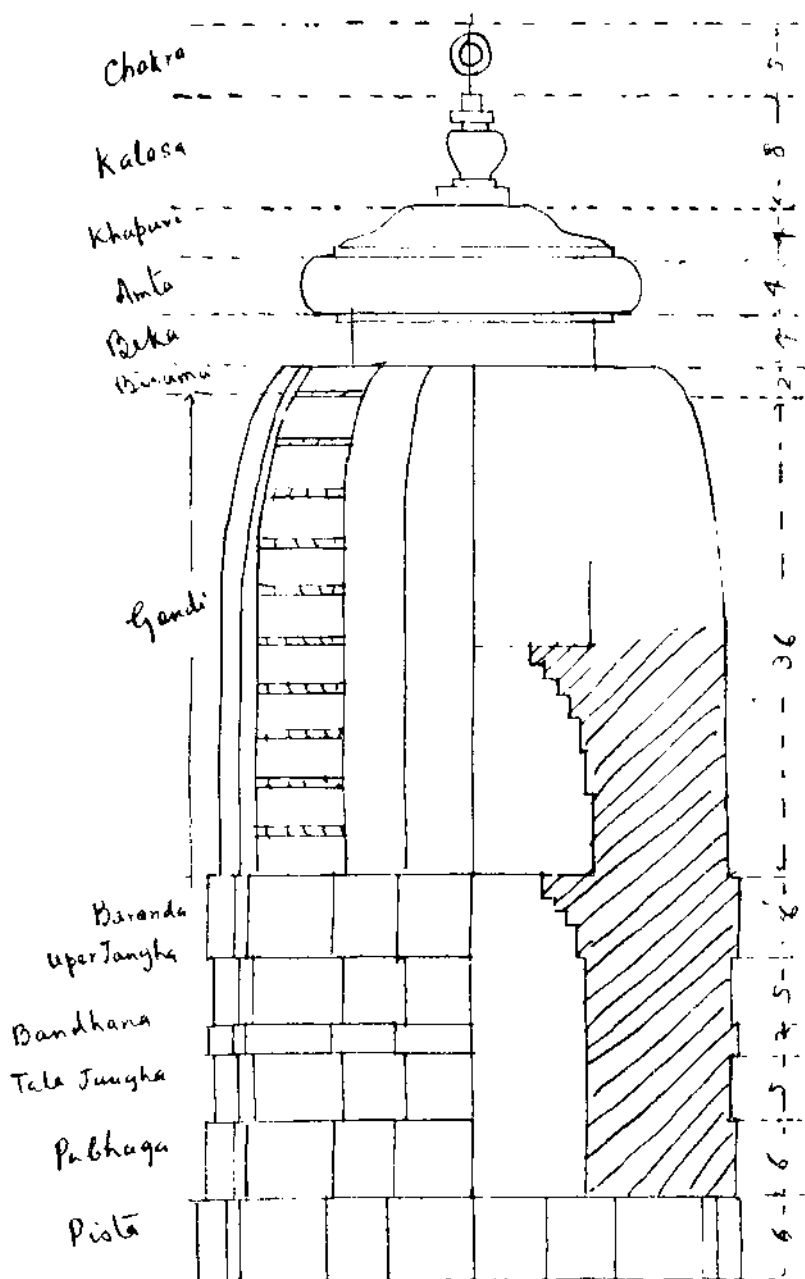
(क) द्रविवान भाग २४ रथक पा ५ सिखर च२४उसि भूमि १६ रेखगुणाघाट २ (रथक) ४-४-४ (मेलान) २-२ सुथिर पिष्ट (१३६ पृः)

द्रविवान भाग २४ रथक पा ५ सिखर २४ भूमि १६ रेखगुणाघाट ३ कणिपिष्ट जाति स्वेस ॥ राहाजाक भाग ८ दुइ अनुरथ भाग ८ दुइ कनिक दस आङ्गुल चउद सुथा ॥ ८ ॥ अनुरथे तिनि सिखर नेखाए चबिसि सिखर २४ (रथक) ४-४-४ (मेलान) १-१० (१५६ पृः)

The Drabibana consists of 24 *bhagas*, 5 *rafhakas*, 24 *sikharas* and 16 *bhumis*. It should be set upon the *Kani pisfa*. It is Vaisya by caste. The *rafhakas* are in the ratio of 4-4-4, their projections being $1\sim\frac{3}{4}$ an. There should be 3 *sikharas* in each *anurafha* making a total of 24 *sikharas*.

47. DUIPADMA :

(क) चत्रुस्ते कृति क्षेत्रे ॥ वसुभागे विभर्जिन । गोरथमेकभागेन । मेकअर्द्ध अनुरथ भवेत् । कणिक मेक अर्द्धस्यात् । प्रसाद दुपद्य कारिएत् । दुइपद्य प्रसाद समापत् । (६७ पृः)

Elevation of the *pancharathu* Kailāsa Temple, Puri

दुइ पद्म भाग ८ रथक पा ५ सिखर २४ भूमि १८ रेखगुणा ३ (रथक)
१-१॥०-१॥० (११० पृः)

दुइ पद्म भाग आठ ८ रथक पा ५ सिखर २४ भूमि अ १८ रेखगुणा ३
अनुग्रहरे तिनि सिखर लेखाए चबिसि सिखर । २४ । (रथक) १-१॥०-१॥० (मेलाण)
२-१ (१७६ पृः)

The Duipadma consists of 8 *bhagas*, 5 *rafhakas*, 24 *sikharas*, 18 *bhumis*. Its *rekhaḡunaghafa* is 3 an. The *rafhakas* are in the ratio of 1-1½-1½, their projections being 2-1 an.

48. KAILASA :

(छ) कलषा भाग १॥० रथक ५ सिखर गण्डिरे ४० रेखगुणाघाट ४ अरथ
पाहो सिखर । (रथक) १॥०-१॥०-२ (मेलाण) २-१ (५८ पृः)

The Kailasa consists of (10) *bhagas*, 5 *rafhakas* and 40 *sikharas* in the *gandi*. Its *rekhaḡunagtiāfa* is 4 an. The *rafhakas* are in the ratio of 1½-1½-2 and their projections are 2-1 an.

48. KHANDASALA

(ख) खण्डसाल भा ११ रथक भा ५ सिखर भा २४ रेखगुणिघाट ४ (रथक)
३-२२-४ (१) (मेलाण) २-१ (२०३ पृः)

(छ) खण्डसाल भाग ११ रथक ५ सिखर २४ रेखगुणाघाट ३॥० (१६ पृः)

खण्डसाल भाग ११ प्रिट २ रथक ५ सिखर २४ रेखगुणाघाठ ४ वा ३॥०
(रथक) १॥०-१॥०-२ (मेलाण) २-१ (७०,१८१ पृः)

The Khandasala consists of 11 *bhagas*, 5 *rafhakas*, 24 *sikharas*. Its *rekhaḡannaghafa* is 3½ or 4 an. The *rafhakas* are in the ratio of 1½-1½-2, their projections being 2-1 an.

50. MADHYA :

- (क) मध्यविभाग ११ रथक ६ सिखर नास्ति (रथक) १॥०-२-२ (शेष पृष्ठा)
 (छ) माठयनि भाग ए ११ रथक ६ सिखर नास्ति (रथक) १॥०-२-२ (६६ पृः)
 माधे विभाग ११ रथक ६ सिखर नास्ति (१८२ पृः)

The Madhya (Madhabi ?) consists of 11 *bhagas*, 9 (?) *rafhakas*. It has no *sikharas*. The *rafhakas* are in the ratio of 1½-2-2.

51. MAHABARABHI :

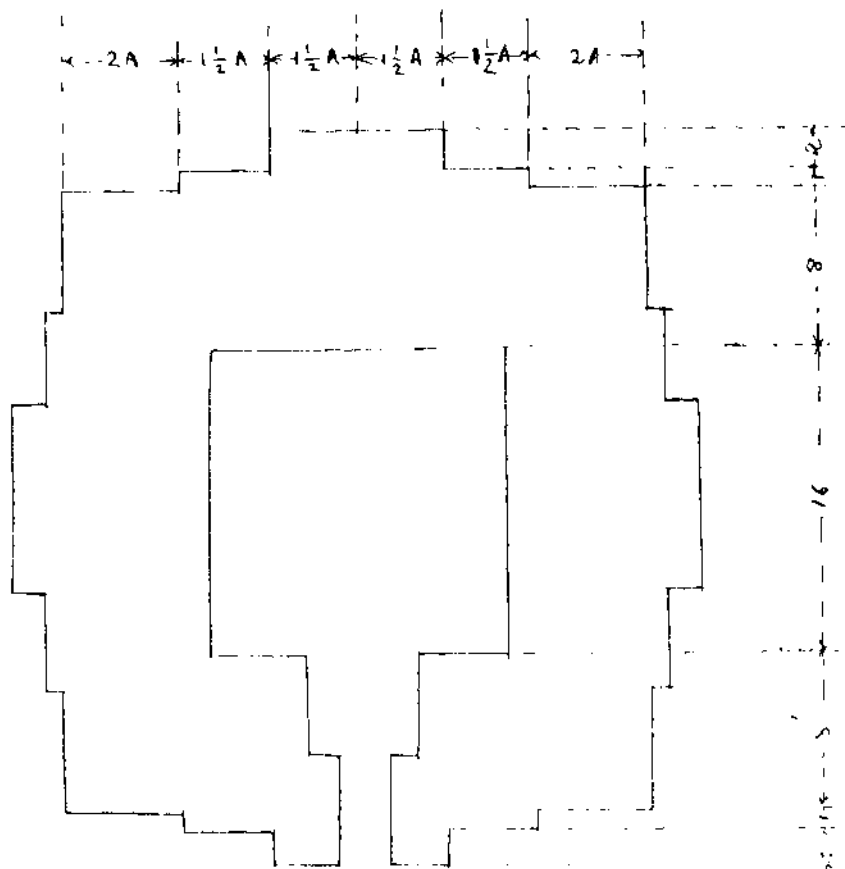
- (क) माहाबड़भि भाग २८ रथक पा ५ मुण्डो ३२ भूमि ५ परिजंघपिष्ट
 (रथक) ५-४-५ (मेलण) २-१ (१३६ पृः)

माहाबड़भि भाग २८ रथक पा ५ भूमि पा ५ मुण्डो वतिसि ३२ चउरस करिव अठा २८ चउरस राहा अनुरथ बाहार करि पकाइव अढ़ाइ आंगुल २॥० अढ़ाइ भाग उत्तारे अठाइ भाग २८ राहाजाक भाग १० दुइ अनुरथ भाग ८ दुइ कनिक भाग १० एहा ग्रभहायकु उच पाञ्च हाथ ५ कनिकरे चारि मुण्डी ४ नेखाए वतिसि मुण्डि वसिव ३२ अठपासे वतिसि मुण्डि ३२ गाए वतिसि मुण्डि ३४ (रथक) ५-४-५ (मेलण) १॥०-३० (१६८ पृः)

The Mahabarabhi consists of 28 *bhagas*, 5 *rafhakas*, 32 *mundis* and 5 *bhumis* (in the *gandi*). It should be set upon the *Parijanga pisfa*. The ratio of the *rafhakas* should be 5-4-5, their projections being 2-1 an. If the *garbha* be 1 cubit long, the height of the temple should be 5 cubits. In the *kanika*, there should be 32 *mundis* at the rate of 4 *mundis* in each.

52. MULA SREEBACHHA :

- (ख) मूलश्रीवच्छ भा ११ रथक भा ५ सिखर भाग ३२ रेखगुणिघाठ ४
 (रथक) १॥०-२-२ (१८४ पृः)

Ground-plan of the *pancharatha* Kailas Temple

The Mula Sreebacha consists of 11 *bhagas*, 5 *rafhakas* and 32 *sikharas*. The *rekhagunaghafa* is 4 an. The ratio between the different *rafhakas* is $1\frac{1}{2}$ -2-2.

53. NANDA SREEBACHHA :

(छ) नन्दश्रोवछ भाग १० रथक ५ मुण्डी १०० सिखर ३६ (रथक)
१॥०-१॥०-२ (मेलण) २-१ (४३ पृ:)

The Nanda Sreebacha consists of 10 *bhagas*, 5 *rafhakas*, 100 *mundis* and 36 *sikharas*. The ratio between the *rafhakas* is $1\frac{1}{2}$ - $1\frac{1}{2}$ -2 and their projections are 2~(1) an.

54. RATNASARA :

(छ) रत्नसार भाग रथक ५ सिखर गण्डिरे ४० रेखगुणाघाट ४ अनुरथ पाशे
वहइ ५ लेखाए ४० (१६१ पृ:)

रत्नसार दश रथक पाञ्च ५ सिखर गण्डीरे ४० रेखगुणाघाट ४ अनुरथरे
सिखर वहइ ५ लेखाए ४० (२०३ पृ:)

The Ratnasara consists of 10 *bhagas*, 5 *rathakas*, 40 *sikharas* in the *anurafha*. The *rekhagunaghafa* is 4 an.

55. SREEBACHHA KHANDASALA :

(क) श्रोवछखण्डमाल भाग ११ रथक पा ५ सिखर चउत्रिसि २४ गुणा-
घाट ३ राहाजाक भाग ३ दुइ अनुरथ भाग ४ दुइ कनिक भाग ४ गाए भाग चउत्रिसि
२४ जहि सिखर वमिव ताहा जानिमा । अनुरथे तिनि सिखर लेखाए चउत्रिसि सिखर
२४ खुरपिष्ट (रथक) १॥०-२-२ (मेलण) २-१०-१ (?) (१६७ पृ:)

श्रोवछखण्डमाल भाग ११ रथक पा ५ सिखर २४ रेखगुणाघाट ३ खुरपिष्ट
(रथक) १॥०-२-२ (मेलण) २-१ (१४१ पृ:)

The Sreebachha Khandasala consistis of 11 *bhagas*, 5 *rafhakas*, 24 *sikharas*. It should be placed upon a *Khura pisa*. The *rekhagunaghafa* Is 3 an. The ratio between the different *rafhakas* is $1\frac{1}{2}$ -2-2, their projections being 2-1 an.

XVI. The Bhadra Temple: General Considerations.

XCI. Other names of the Bhadra temple

The Bhadra is also called the Mukhasala (lit the building which is placed to wards the face or front of the Rekha), or Pirha temple on account of its *gandi* being composed of *pithas*.

(क) देउल गोदिए करिब । मुकुसालि जोड़िए करिब । तँहि कि पाचिरिए करिब । कले कि होइ ताहा जाणिमा । कोटिए कुल पर्यन्त स्वर्गारोहण हुअन्ति ।
(७६ पृ:)

91, Build one (Rekha) temple. Buke two *mukhasalas* (in front of it). Erect a wall round the whole. One should know what follows from such works. One's descendants up to the ten-millionth remove will ascend to heaven.

XCII. Gainthiala

The Rekha and Bhadra are joined to each other in a very intimate manner. The junction between the two is called the *gainfhiala*, which literally means a ceremonial knot tied between the garments of the bride and the bridegroom during the marriage ceremony. According to the traditional view, the Rekha being male and the Bhadra female, they should be joined to each other like man and wife in a state of sexual union. There is nothing in the *sitpasasfras* however to support the above view.

The following passage occurs in the *silpasasfras* with reference to the *gainfhiata*.

Rajarani Temple, Bhubaneswar

Bhadra *devi* at Konarak, Puri

(छ) गइठिआल ६ आङ्गुल दुइ पा १० पछ । (१४६ पृः)

The *gainfhiala* is 9½ an. set back.

XCIII. Relation between the Rekha and the Bhadra

(क) रेखर पिष्ट द्विष ३६ आंगुल ॥ प्रति चालिसि आंगुल ४० ॥ तहि आगे भद्रपिष्ट द्विष बइआलिसि आंगुल ४२ ॥ प्रति चउरालिसि आङ्गुल ४४ ॥ गाए दुइ दउलर पिष्ट समुचा होई द्वीष अठत्तरि आङ्गुल ७८ ॥ (१२५-६)

a. The *pisfa* of the Rekha is 36 an. long and 40 broad. In front of that, the *pisfa* of the Bhadra is 42 an. long and 44 broad. The total length of the *pisfas* of the two temples is therefore 78 an.

(क) रेखगर्भकु ॥ भद्रगर्भ कोडि २० (१३८ पृः)

रेखमभ आंगुल १६ भद्रमभ होइव कोडिए आंगुल २० (१५१, १५५ पृः)

(ख) रेखगर्भ ६ (१६ ?) । आंगुलकु भद्र स गर्भ २० आंगुल । (२६ पृः)

(छ) रेखगभिकु भद्र गभि काटिए आ ४ करि (१५४ पृः)

b. If the *gatbha* of the Rekha be 16 an. long, that of the Bhadra should be 20 an. long.

(क) रेखर बाइ तिनि भागकु मुखशालि पीडा होइव ॥ (५२ पृः)

रेखर तिनि भाग उच्च भद्र करिव । (१६७ पृः)

c. The *pirha* of the *mukhasati* should start from a level which is three-fourths of the *baṭa* of the Rekha in height.

Another specification is given about the relation of the two temples in the following passages ; but it has not yet been possible to find out their correct meaning.

(ख) रेखमभालकु भद्रमभालकु दोली (बोली ?) सपचउदन १५४ भाग करिव । रेखगर्भरे करिव वतिस भाग ३२ कवाट परिछा तेईसि २३ भाग भखि-

ରେନ୍ଦେବ ୩୪ ଭାଗ । ନବମହ ଆଠ ୮ ଭାଗ କରିବ । ଶିଖର ସତାଈସି ୨୭ ଭାଗ କରିବ । ଭଦ୍ରମଧ୍ୟରେ କରିବ ୪୦ ଭାଗ । ଗାଈ ୧୫୪ ସଂସ୍କରଣ ଭାଗ । ରେଖ-ମମ୍ମାଳକୁ । ଭଦ୍ରମମ୍ମାଳକୁ ବୋଲି ଦୁଇ କାଠି ୬ ଆଂଗୁଳ । (୨୧୨ ପୃ:)

(ଛ) ବଡ଼ ଦେଉଳ ମଠାଳମ୍ମୁ ସାନ ଦେଉଳ ୩୬ ୧ ॥ ୨॥ ୧୫ (୧ ପୃ:)

ବଡ଼ ଦେଉଳ ଓଷ୍ଠ ମମ୍ମାଳରୁ ସାନ ଦେଉଳ ଛତିସି ଆଂଗୁଳ ୩୬ ୧ ॥ ୨॥ ୧୫ ଦଶ ଶାରି । (୧୨୧ ପୃ:)

XCIV. Meaning of term 'gama'

The term *gama* has been used in connection with the junction between the Rekha and the Bhadra, but the meaning of it is still obscure. The *sitpins* of Lalitgiri however use the term to refer to the corbelled arch placed over the lintel ; but that seems to be a wrong use of the term *gama*.

(କ) ରେଖମଧ୍ୟରୁ ଭଦ୍ରମଧ୍ୟରୁ ଗମାମୁଖ୍ୟ ହୋଇଁ ହୋଇବ ୩୬ ୧ ଆଂଗୁଳ । ହାତକୁ ଦୋଇ ଆଂଗୁଳ ଗମା ॥ (ପୃ: ୩୫)

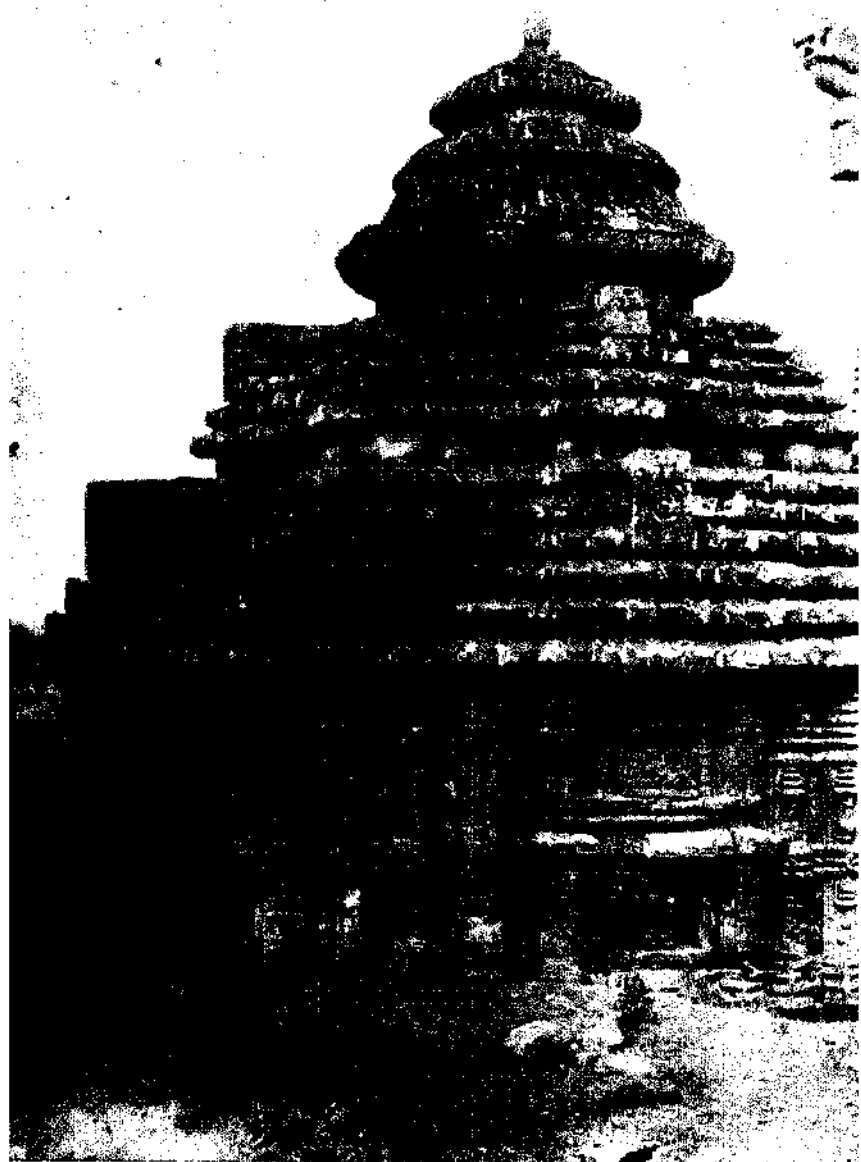
ମୁଖସାଲି ମଧ୍ୟରୁ ୧ ଆଂଗୁଳ ଲେଖାଏ ୧୮ ଆଂଗୁଳ ଗମା ୨ ଆଂଗୁଳ ଗାଈ ୩୬ ୧ ଆଂଗୁଳ । (୪୦ ପୃ:)

(ଛ) ଗମା ଚାରି ଆଂଗୁଳ ଦୁଇ ପା ୧୦ । (୧୪୬ ପୃ:)

ଗମା ଶ୍ଵରଣଭାଗ (୧୫୩ ପୃ:)

XCv. Classification of Bhadra temples

As a rule, the topmost *pirha* in the *gandi* of a Bhadra temple is half in length to the lowermost one. If the temple be of large size, it might require a considerable number of *pirhas* to bring this about. An unbroken series of *pirhas* does not present a good appearance. In such cases, therefore, *pirhas* are grouped into a number of *pofalas*,

Bhadra Temple of the *nabaghanfā* type, *Sari deul*, Bhubaneswar

each of which consists of 5 or more *pirhas*. The *poṭalas* are separated from one another by short heights of vertical wall called *kanfi*.

As the *taha* projects forward, its upper half, or part of that, is replaced by a miniature Bhadra *masfaka*, with the *ghanfa* and *kalasa* complete. Accordingly, in a Bhadra having one *pofala*, there would be 4 small *ghanfas* in the *ganḍi* besides the regular one at the top. It is therefore called *pane ha ghanfa* or the one having 5 *ghanfas*. A Bhadra having two *pofalas* will similarly have 9 *ghanfas* and would be called *nabaghanfa*. A Bhadra might also be *trayodasa-ghanfa* if it has three *pofalas*, as in the temple of Konarak.

XVII. The Bhadra Temple

Specification of different examples

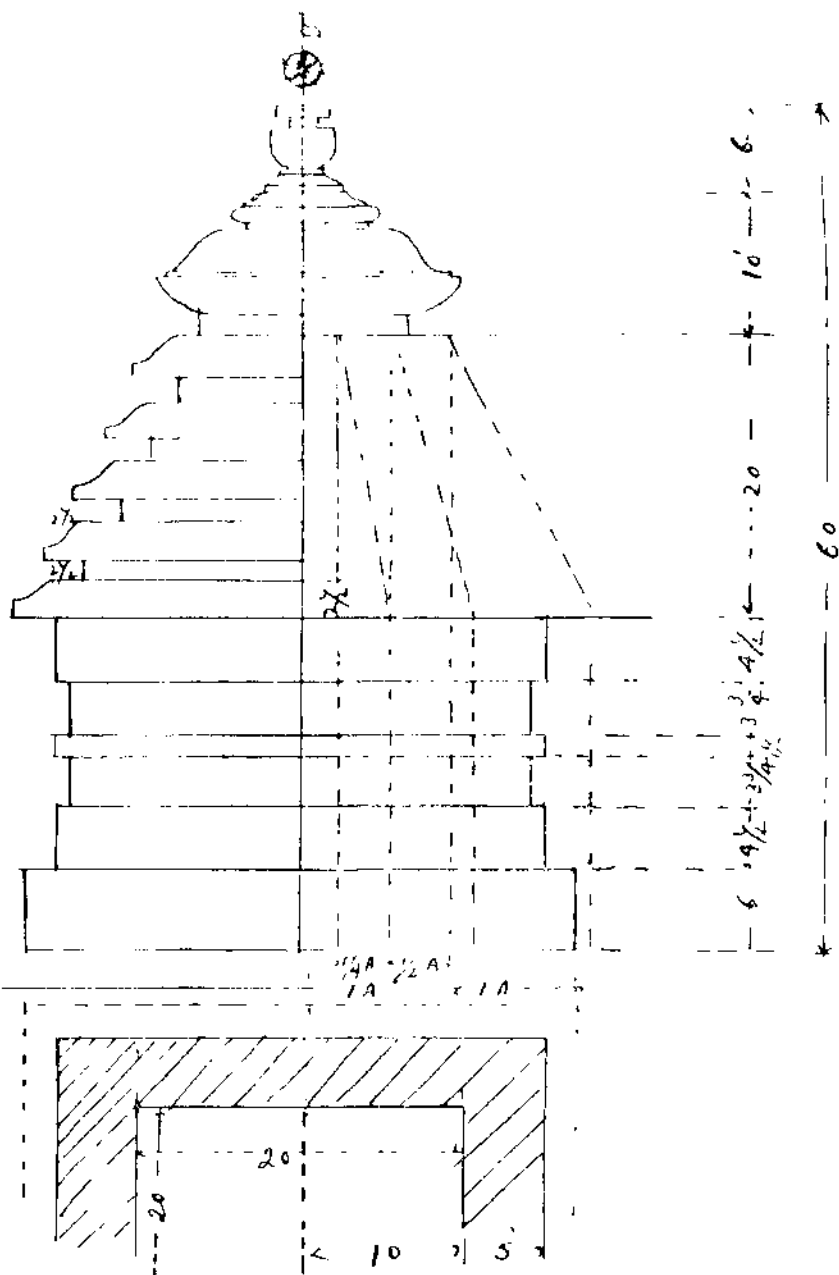
XCVI. We find reference to the following Bhadra temples in the Silpasastras :

Bhadra, Maha Bhadra, Bijaya Bhadra, Nalini Bhadra, Medinibijaya, Mahadravira, Kesari and Kesara.

1. BHADRA :

(क) भद्रभाग हाथ १६ आंगुल ग्रभकु बाड़ वहल ८ बाड़ उच १६ पिड़ा उच्च पोटल ८ काण्ठि ॥० दुतिअ पोटल वेक ॥० पा आहि उच्च १॥० मेलाण २ घण्टा उच्च ३ मारिब ३ वेक पाए अएला दुइ पा ॥० कपुरि ॥० कलस छ ६ पिड़ा मेलाण दुइ २ लेखाए ४॥० भूमि जाणिमा पिष्ठभूमि पाभागकु भू २ जांच ३ बांधणा ४ ए उपरजाङ्घ ५ वरण ६ प्रथम पोटोल काण्ठी १ दुतिअ पोटोल ७ वेक ३ स्नाहि ६ घण्टा ५ काण्ठि २ अला चा ४ एहाकु भद्रभाग बोलि ॥६३॥ भद्र भा ३४ रथक ६ सिखर ६४ भूमि २० वेदिपिष्ट (रथक) ३-३-४-३-४ (मेलाण) २-१-॥०-१० (११३ पृः)

If the *garbha* of the Bhadra be 16 an. in length, its walls should be 8 an. thick (i. e. each wall should be 4 an. thick, giving a total of 8 an. for the two sides). The *bara* should be 16 an. high, the *srahi* should be $1\frac{1}{2}$ an. high, with a projection of 2 an. outwards. The *ghanfa* is 3 an. high, its batter being 3 an. The *beki* is $\frac{1}{4}$, *amla* $\frac{1}{2}$, *khapuri* $\frac{1}{2}$ and the *kalasa* 6 an. The projection of the *pirha* (from the *bara*) is 2 an. on each side, i. e. 4 an. in all. Now (these are) the *bhumis* : *pisfa*, *pabhaga* 2nd., *jangha* 3rd., *bandhana* 4th., the *upar jangha* 5th.,

The Bhadra Temple, § XCVI

the *baranda* 6th., the first *poḥata*, the *kanfi*, the second *poḥala*., *beki*, *srahi ghanḥa*., *kanfi*, *amta*. This is called the specification of the Bhadra temple. (It should be set upon a Bedi *pisfa*.)

The Bhadra consists of 34 *bhagas*, 9 *raḥakas*, 64 *sikharas*, 20 *bhumis*. The *raḥakas* are in the ratio of 3-3-4-3-4, their projections being $2-1\frac{1}{2}-1\frac{1}{4}$ an.

(क) भद्रभाग ३४ रथक ६ सिखर चउसठि ६४ भूमि कोड़िए २० वेदिपिष्ट
(रथक) ३-३-४-३-४ (मेलाण) २-१॥०-१-॥॥० भद्ररे सिखर जहि वसिख ताहा
जानिमा आग राहा मध्यरे पिड़ारे सिखरे एहि राहा दुइ कणरे दुइ सिखर गाए
तिनि सिखर ३ आर राहा मध्यरे सिखरे गाए सिखर गाए सिखर छ ६ अनुराहा-
कणे सिखरे अनुरथ कणे सिखरे परिरथ मध्यरे सिखर कनिक कणे सिखर ।
अनुराहा अनुरथ । परिरथ सबु कउ मध्यरे सिखर बहइ । केमन्त होइँ बसइ
ता जानिमा ॥ प्रथम पोटोल पाञ्च पिड़ा कले तिनि पिड़ा वेकसाहिघण्टा करिब ॥
ए भद्रकु (× × ×) पादे मर्हित ॥ भूमूत वा. काम अं । अर्थ वाड़पर जलन्तर ॥
कलन्तर बिससत । भद्रभाग समापत ॥ (१७३-४ पृ:)

The Bhadra consists of 34 *bhagas*, 9 *raḥakas*, 64 *sikharas* and 20 *bhumis*. The *raḥakas* are in the ratio of 3-3-4-3-4, their projections being $2-1\frac{1}{2}-1\frac{3}{4}$ an. Now, we are to know where the *sikharas* should be disposed in the body of the Bhadra. In the *raha*, in front, there should be a *sikhara* set upon the *pirḥas*. At the corners of the *raha*, there should be two *sikharas* making a total of three for the *raha*. In the other *raha*, (that one on the opposite side ?), there should be similarly 3 *sikharas* ; making a total of 6 *sikharas* for the *rahas*. At the corners of the *anuraḥa*, *anuraha* and *kanika*, there should also be *sikharas*. A *sikhara* should be placed in the middle

of the *parirafha*. The *anuraha*, *anurafha*, *parirafha*, should bear *sikhatas* in the middle. Now, we are to know how they should be disposed. If the first *pofala* consist of 5 *pirhas*, then the *beki~srahi~ghanfa* should be equal to 3 *pirhas* in height (this is evidently with reference to the miniature *pirha-masfaka* to be set in the *gandi*).

(क) (श्रीवल्लभखण्डसाल समापत ॥ एथिकि पञ्चघण्टा भद्र करिब । जेमन्त ताहा जाणिमा ॥ रेखप्रभ आंगुल १६ भद्रप्रभ होइव कोडिए आंगुल २०) गहा अनुराहार होइव नपा २० लेखाए चारि आङ्गुल ४॥० कनिककु कनिक नम्व होइव ३५॥० आङ्गुल दुइ पा ॥ एथिकि दुइ पाटोल उच्च होइव को २० आंगुल पिडा मेलान अढाइ आंगुल २॥० पिडा उच्च अढाइ आंगुल पिडा मारिब अढाइ आंगुल २॥० प्रथम पोटोल उच्च २० काण्ठ देढ़ आंगुल १॥० पिडा उच्च सा ७ वेक उच्च देढ़ आ १॥० आहि उच्च २ मेलान अढाइ २॥० घण्टा उच्च ४ वेक उच्च ॥० मेलान १ कपुरि उच्च १ (मारि)व आंगुले १ कलस ह॥॥ एथिकि बाढ़ उच्च होइव अठर १८ दुइ पोटोल २० आहि घण्टा वेक अला कपुरि होइ १४ गाए एते पदकु आगु ५४॥० ल दुइ पा ॥ पिडा उच्च १० काण्ठ १॥० उपर पोटोल... गाए आंगुल १८॥० कु दुइ भा ॥ भूपिडा छाडिब ६॥० कनिकरु ४॥० अनुरथरु छाडिब तहिँरु अघ दुइ आंगुल पाञ्च सुता २॥॥॥ दुइ आंगुल पाञ्चसुता २॥॥॥ राहारु छाडिब । पञ्चघण्टा न कले कनिकरु जेते छिडिब तहिँ अघ छिडिब अनुरथरु राहारु तहिँरु अघ काखमानङ्कु छिडिब ॥ (१५१-२ पृ:)

(Thus end the specifications of the Sribachha Khandasala. To this should be added a *panchaghanfa* Bhadra. How, that one is to know. As the *garbha* of the *Rekha* is 16 an. long, (hat of the Bhadra should be 20 an. long. Each of the *raha* and *anuraha* should be $2\frac{1}{4}$ an. wide, making the total $4\frac{1}{2}$ an. The length from *kanika* to *kanika* should be $35\frac{1}{2}$ an. (in the *gandi* perhaps). In this temple, the two *pafalas* should be 20 an. high. The projection of

the *pirha* from the *bara* should be $2\frac{1}{2}$ an.. Each *pirha* is $2\frac{1}{2}$ an. high and its batter is $2\frac{1}{2}$ an.. The *kanfi* is $1\frac{1}{2}$ an.. The *pirhas* are 7 (in number). The *beki* is $\frac{1}{2}$ an. high, the *srahi* 2, with a projection of $1\frac{1}{2}$ an.. The *ghanfa* is 4 an.. The *beki* (below the *amla*) is $\frac{1}{2}$...(the projection of the *amla* is) 1 an.. The *khapitri* above is 1 an. high, with a batter of 1 an.. The *katasa* is 6 an. high.

(In this temple) the *bara* is 18 an., the two *pofalas* 20, the *srahi*, *ghanfa*, *beki*, *amla* and *khapuri* 14 ; the total of these items being $54\frac{1}{2}$ an.. (In the *gandi*, which consists of two *pofalas*, it is said that) the *pirhas* (constituting the first *pofala*) should be 10 an. high ; the *kanfi* $1\frac{1}{2}$, the upper *pofala*. . . , the sum of the two being $18\frac{1}{2}$ an.. The *kanika paga* should have a batter of $4\frac{1}{2}$ an., that of the *anurafha* being half i. e. 2 an.,

The batter of the *raha* should also be 2 an.. If the temple be not made *panchaghanfa* (i. e. if no miniature *ghanfas* are set upon the *gandi*), then the batter of the *anurafha* should be half that of the *kanika* ; while that of the *raha* should be half of that of the *anurafha*.

(ख) (रेखगर्भ ६। आंगुलकु भद्ररस गर्भ २० आंगुल ।) पिड़ा भा ४॥०
यांच आ ३॥० । बन्धन आ १॥० उपर यांच आ ३॥० वरण आ ४॥० कनीककु
कनीक हुअइ आ २ आउ आ ७ पिड़ा दुइ पोटल हेव आ १० कुल । वेक उंच
होइव आ १॥० ओहरि बहल होइव आ १॥० । मेलान होइव आ २ कुल । ओहरिकी
पल होइव घाट ॥२० घण्टा उच्च होइव आ ३ कुल । घटा उच्च होइव ॥० वीर केदार
अला बहल हेव आ १। मेलान होइव पाख पा १।० ॥ अलाकु छाडी कपुरि वसिव
आंगु १ ले । भद्रकु कलस होइव । उच्च खुरामध्य होइव आ ६॥० कनीककु
कनीक होइव येते । तहिँर अर्ध होइव । उपरे पोटल कनीककु कनीक । भद्र

भाग समाप्त । पञ्चुवट कळे काखुजे कटाइव । राहाकु तेतेक फटाइव
(२६-३० पृ:)

If the *garbha* of the *Rekha* be (1) 6, then that of the *Bhadra* is 20. The *pabhaga* should be $4\frac{1}{2}$, *jangha* $3\frac{3}{4}$, *bandhana* $1\frac{1}{2}$, *upar jangha* $3\frac{3}{4}$, *baranda* $4\frac{1}{2}$. From *kanika* to *kanika* the length will be . . . (There should be) 7 *pirhas*. The two *pofalas* will be 10 an. high (?). The *beki* is $1\frac{1}{2}$ an. high ; the *stahi* $1\frac{1}{2}$. Its projection will be 2 an. The *ghanfa* should be set back $\frac{5}{8}$ an. from the edge of the *stahi*. The *ghanfa* should be 3 an. high . . . ; the *amla* should be 1 an. high, its projection being $1\frac{1}{4}$ an.. The *khapuri* should be set back 1 an. from the edge of the *amla*. There should be a *kalasa* for the *Bhadra* (set upon the *khapuri*). Its height, including that of the *pada* (which is here called the *khura*) should be $6\frac{3}{4}$ an..

The length (of the *gandi* from) *kanika* to *kanika* at the top of the *pofala* should be half the length from *kanika* to *kanika* at the base. Thus ends the specification of the *Bhadra*. If the temple is of the *panchaghanfa* type then the batter of the *raha* should be equal to the batter of the sides (i. e. the *kanika* ?).

2. A detailed specification is also given for the *gandi* of the *Bhadra* as follows :

* भद्रगर्भ हात वार आङ्गुलकु प्रथम पिढ कनिक हा ७।१२ वार आङ्गुल ।
दुतोय पिढ कनिककु हा ७।४ चारि आंगुलकु । चारि सुता । मेलण आ
२।।३० सुता । वहल आ ६ कुल । ॥ सुता ॥ तृतीय पिढा कनिककु । कनिक
हा ६।१० दस आङ्गुल । वहल आ ५।।।-० सुता अघे । मेलण आ ६।।।० सुता ।
चतुर्थ पिढा कनिककु । कनिक हा ६।३ कु । दस सुता अघये । मेलण आ
२।० पाय ॥ षष्ठ पिढा कनिककु कनिक हा ५।७ पाय । वहल आ ५।१० देद

सुता । मेलण २॥३० सुता । सप्तम पिडा कनिककु कनिक हा ५१ सुता । वहल
 आ ४॥१० सुता । मेलण आ २॥० सुता । अष्टम पिडाकु कनिक हा ४१२
 आंगुल वहल आ ४॥१० सुता । मेलण आ २॥० पाए ॥ नवम पिडा कनिककु
 कनिका हा ४१६ आंगुल ॥२० सुता अथे । मेलण आ २॥० दशम पिडा
 कनिककु कनिक हा ४ थे दुइ आंगुला दुइ सुता । वह आ ४ सुताए । अथे ॥
 एकादशम पिडा कनिककु ॥ कनिक हा ३१३ आङ्गु अथे । वहल अ १३ सुता
 अथे । मेलण आ ३१६ सुता । अथे । मेलण आ १ वार सुता । त्रयोदस
 पिडा कनिककु ॥ कनिक हा ३१४ दस सुता ॥ वहल आ ३ । पाञ्चसुता अथे ।
 मेलण आ १॥० पिडा मुहण्टाकु वेक पछ हेव । तेर आंगुल सुता । वेक वहल
 हेव आ ४ अथे । श्रीहि वहल आ ५ दस सुता । घण्टा महुण्टो पछ हेव ।
 आ x ले वहल न पा । ० । (२०६-१२ पृः)

In the case of a Bhadra having a *garbha* equal to hata and 12 angulas in length, the first *pitfīa*, from *kanika* to *kanika*, should be 7 hatas 12 angulas long. The second *pirha* should be 7 hatas 4 angulas 4sutas in length ; its projection being 2 an. 15 su., its height being 6½ an.. The third *pirha* is 6 ha. 10 an., and 5 an. 13 su. thick. The projection is 6¾ an. (2¾ ?). The fourth *pirha* is 6 ha. 3 an. 10½ su.. Its projection is 2½ an.. The sixth *pirha* is 5 ha. 7¼ an.. It is 5 ha. 1½ su. in thickness. Its projection is 2 an. 11 su.. The seventh *pirha* is 5 ha. 1 su. in length ; the thickness being 4 an. 13 su. and the projection 2 an. 5 su.. The eighth *pirha* is 4 ha. 12 an. long, 4 an. 13 su. thick and has a projection of 2¼ an.. The ninth *pirha* is 4 ha. 6 Sn. 10 su. long, and has a projection of 2 an. 6 su.. The tenth *pirha* is 4 ha. 2 an. 2 su. long, 1 an. 4½ su. (?) thick. The eleventh *pirha* is 3 ha. 13½ an. long, X an. and 13½ su. thick, and its projection is 2 an.. The twelfth *pirha* is 3 ha, 8 an, 2 su,

long, 3 2n. 9½ su. broad and it has a projection of 1 an. 12 su.. The thirteenth *pirha* is 3 ha. 4 an. 10 su., the thickness being 3 an. 5½ su.. The projection is 1½ an..

The *beki* should be 13 an. 1 su. (?) set back from the *muhāfi* of the *pirha*. The *beki* should be 4½ an. The *srahi* is 5 an. 10 su. high.

2. MAHABHADRA :

(क) मैथं क्षेते तदावास्तु तमकाल देवस्तना । गोरथ गुणासेन । तत्र अर्द्धे उपरथो भवेत् । उपरथो वेद आसन । अनुरथ युग्यभागेक । कुन्तपिण्डमिदमो-
थकि परोथो भवेत् । उपरोथो वसुभागेन तदद्धौ अनुरथ भवेत् । कोणपिण्ड एव
कुज प्रसाद महाभद्र नाम । चतुष्पति शिखराणि च । यसे देसे प्रसादेक राज
सफल भवेत् । प्रसाद महाभद्र समापत ।०। (६० पृ:)

माहाभद्र भाग प्रभ काठि आङ्गुले १६ बाड़ ॥ पिष्ठ ६ बाड़ आङ्गुल ६॥
वेक ॥ श्रीहि उच्च २ आङ्गुल मेलाए २ए उपरे घण्टा उच्च ४ घण्टा वेक पाए
अपला उच्च ॥ कपुरि उच्च ॥ मरिच ॥ कलस उच्च पा ५ ए घण्टाकु बुझि
करि गढ़ि ॥ राहा अनुरथ बाहार होइव आठ आंगुल ८ ॥ (११२ पृ:)

The Mahabhadra has a *gatbha* equal to 16 an. in length. The *pisfa* is 6 an., the *bara* 6½ (?). . . . the *beki* is $\frac{3}{4}$; the *stahi* 2, with a projection of 2 an.. On it is the *ghanfa* 4 an. high. The *beki* is $\frac{1}{4}$; the *amla*, $\frac{3}{4}$, the *khapuri* $\frac{3}{4}$ with a batter equal to $\frac{3}{4}$ an.. The *kalasa* is 5 an. high. Get at the meaning of these specifications fully and then build (the temple). The *raha* and the *anurafha* should project 8 an. (?).... The *gorafha* should be 6, the *uparafha* half of that (again, the *uparafha* is said to be equal to 4), the *anurafha* 1, the *parirafha*. . . . (It is said again that the *uparafha* is 4, the *anurafha* half of that). There should be 64 *sikharas*. . . ,

3. BIJAYABHADRA :

According to () and () the Bijayabhadra should be used with the following Rekha temples, Ratnasara, Duipadma and Maha Meru

(क) (with reference to Ratnasāra) आगरे विजयाभद्र करिब ।
भद्रभाग ३४ (११५ पृः)

In front (of the Ratnasara) build the Bijayabhadra. It has 34 *bhagas*.

(क) (with reference to the Duipadma) विजयाभद्र करिब सेइ सप्तस्थ । भद्र कले तिनि पोटाळ करिब । ए नारदवचन । ओ । (१३७ पृः)

(In front of the Duipadma) build the *Bijayabhadra* temple, which should be of the *sapfarafha* type. In this Bhadra, make three *poḥalas* (in the *gandi*). This is the saying of Narada.

(छ) (रथक) १॥०-१॥॥०-२ (मेलण) २-० विजयभद्र बोलि एहाकु (२१७ पृः)

This is called the Bijayabhadra. The ratio of the *rafhakas* is $1\frac{1}{2}-1\frac{3}{4}-2$ and their projections are 2—0 an..

याति रेख एहाकु विययाभद्र (२२४ पृः)

With reference to the Maha-Meru, it is said it is of the Rekha type and with it there should be the Bijay-S-bhadra temple.

4. KESARI (?) :

It is doubtful if the following temple is of the Bhadra type ; for, in connection with its details, the term *rekhagunaghafa* has also been used. We have therefore left the passages as they stand, without being able to come to any definite conclusion regarding its form.

(ख) हाथक गर्भ । भूदरण । वरणडी । पाटी करिब सुतारे १॥० सुता केशरि भाग ॥ श्लोकः ॥ सुता जेते मध्यस्थाने चतुर्दशवेतं ॥ १४ । देभाग अनु-
रथए ॥६॥ मध्ये च रस अंसेन ॥६॥ केशरिभाग चतुर्दशय ॥ १४ । (६६ पृः)

केसरि भा ११ रथक भा ५ गण्डि ओहो पिडा सिखर भा ४० रेख उआघाट
भा ४ यातोरे भदर सिखर भा २० उपर भा २० (रथक) १॥०-२-२ (१८१ पृः)

(छ) केसर भाग ११ रथक ५ घण्टा आहि पिडा सिखर परे बहइ ४० तल
पोटलरे २७ (२२० पृः)

The Kesari consists of 14 *bhagas*, the middle (raha ?) is formed by 6 parts, the *anurafha* by 5 (?).

The Kesari is formed of 11 *bhagas*, 5 *rafhakas* . . the *ghanfa*, *srahi*, *pirha* ... if will bear 40 *sikharas*. In the lower *pofala*, 27.

5. NALINIBHADRA :

(क) शुद्धक्षेत्रे चतुस्त्रे । १८ । अष्टादश विभर्जिते । कैतसा रसाधेन १॥० ॥
ऋतुअसंकोणपिण्डका ॥६॥ खुरकुम्भजङ्ग्यास्यात् अवध्या न वरण्डका उभय भार-
अकन्ति । विचित्र कर्मभाषित । दिपाकार सिखरे ८ । चत्रादिक्षु समतत ।
प्रसाद नलनिभद्र सकत वैष्णवि विप्रयः । नलनीभद्र सा । (६३ पृः)

एहाकु नाराणिभद्र बोलि (१५६ पृः)

नलनीभद्र पृष्ठ उच्च छ आंगुल ६ ॥ एहा खुरपिष्ट करिब । × × × । पिष्टकु
बाड़ (पछ ?) होइब दुइ आंगुल २ । बाड़ पाभाग उच्च चारि आङ्गुल तिनि
पा ४ ॥० । एहा पाञ्चकाम करिब । खुरा करिब मुचुलि समेधे होइ आङ्गुले
छ सुता १ ॥० । कलस करिब आंगुले दुइ सुता १ ॥० । पटा करिब बार सुता
॥० । कणि करिब बार सुता ॥० । वसन्त करिब बार सुता ॥० । गाए पाञ्च-
कमकु उच्च चारि आङ्गुल तिनि पा ४ ॥०

तलजांघ तिनि आंगुल तिनि पा ३ ॥० । एतहिँ खाखरमुण्डी करिब ।

बान्धण आंगुले तिनि पा १ ॥० । एथि तिनि कम करिब ॥ वरण्डि न सुता

॥-। गाए (पाए)। नोलि न सुता पाए ॥-। (ए दस कम निकर सात सुता ॥३॥ निकर ॥५॥) वसन्त न सुता पाए ॥=० ॥

उपरजांच तिनि आंगुल तिनि पा ३॥५॥ । एथि पिड़ा मुण्ड करिब । वरद चारि आंगुल तिनि पा ४॥५॥ उच्च । एथि दसकम करिब ॥५॥ दसकम सरि वहल । प्रथमे वरण्डी सात सुता दुइ पा ॥३॥१० । केणि करिब दस सुता दुइ पा ॥=१० । पटा करिब दस सुता दुइ पा ॥=१० । कणि करिब दस सुता दुइ पा ॥=१० । नोलि करिब दस सुता दुइ पा ॥=१० । पटा (क)रिब दस सुता दुइ पा ॥=१० । शेनि करिब दस सुता दुइ पा ॥=१० । कणि करिब दस सुता दुइ पा सुतारे ॥=१० । नोलि करिब दस सुता दुइ पा सुतारे ॥=१० । वसन्त करिब एगार सुता दुइ पा सुतारे ॥=१० । श्री । गाए बाड़ जांच अठर आंगुल तिनि पा उच्च १८॥० ।

गण्डि पाञ्च पिड़ाकु उच्च कोड़िए आंगुल २० । पिड़ा मेलान दुइ आंगुल नेखाए दुइ आड़कु चारि आङ्गुल ४।५। प्रथम पिड़ा उच्च चारि आंगुल पाए ४।०। एथि भितरु काण्ठि दुइ पा । काण्ठि पुराईं मारेणि मारिब चारि आङ्गुल पाए ४।० । प्रथम पिड़ाकु दुतिय पीड़ पछ होइब दुइ आंगुल २। दुतिय पीड़ा उच्च होइब चारि आंगुल ४। एथि भितरु काण्ठि दुइ पा ॥० । काण्ठि सरिकि मारेणि तिनि आंगुल दुइ पा ३॥० । दुतिय पिड़ाकु तृतिय पिड़ा पछ सात पा १॥० । तृतिया पिड़ा उच्च तिनि आंगुल तिनि पा ३॥० । बड़ काण्ठि उच्च आङ्गुले १। काण्ठि सरिकि मारेणि मरिब पाञ्च आंगुल ५। तृतिय पीड़ाकु चतुर्थ पिड़ा पछ होइब देड़ आंगुल १।० । पिड़ा उच्च होइब तिनि आंगुल दुइ पा ३॥० । एथि भितरु काण्ठि दुइ पा । काण्ठि सरिकि मारेणि मरिब चारि आङ्गुल दुइ पा ४।० । चतुर्थ पिड़ाकु पञ्चम पिड़ पछ होइब दुइ आंगुल २। पिड़ा उच्च तिनि आंगुल दुइ पा ३॥० । मारेणी मारिब तिनि आंगुल तिनि पा ३॥० ।

तहिङ्कि वेक पछ होइब तिनि आङ्गुल पाए ३।०।४। वेक उच्च तिनि आंगुल दुइ पा त्रिपाठि पुराईं । सढ़ई उच्च तिनि आङ्गुल तिनि पा ३॥० । सढ़ई मेलान तिनि आंगुल आंगुल तिनि पा ३॥० । सढ़ई कि कपुरि मुहुटा पछ तिनि पा ॥० ।

मुहुटा उच्च तिनि पा ॥१०। कपुरि मुहुटा पुराई* अढ़ाई आङ्गुल २॥०। कपुरि मरिब मुहुटा सरिकि नम पा २।०। डोरि मोठ दुइ पा ॥०। ए उपरे कपुरि उच्च देढ़ आङ्गुल १॥०। कपुरि मरिब सात पा १॥०।

अला काण्ठी पछ होइव दुइ पा ॥०। काण्ठी उच्च दुइ पा ॥०। अला मोठ आङ्गुले १। अला मेलण पाञ्च पा १।०। अलाकु कपुरि मुहा पछ तिनि पा ॥०। कपुरि मुहुटा सुधा उच्च पाञ्च पा १।०। मुहुटा सरिकि कपुरि मरिब सात पा १॥०।

कपुरिकि कलसपाद पछ पाञ्च पा १।०। कलसपाद उच्च पाञ्च पा १।०। ए बाहरे मुचुलि पाए ॥०। कलस दमा उच्च नम पा २।०। डोरि पाए ॥०। आङ्गुल उच्च अढ़ाई आङ्गुल २॥०। घड़ि आङ्गुले उच्च १। कलस मोठ छ आङ्गुल ६।

भद्र एते कामकु उच्च तिनि हात तिनि पा। सोल आङ्गुल हाथमे सोल आङ्गुल हाथे। ओ × × १४३८६१२३४। ओ।०।०। (१२६-३२ पृः)

The Nalinibhadra consists of 18 *bhagas*, the *kainasa* being 3 (half of six)

This is called the Nalinibhadra

The *pisfa* of the Nalinibhadra is 6 an. high. It should be a Khura *pisfa*...from the *pisfa*, the *bara* should be set back 2 an.. In the *bara*, the *pabhaga* is $4\frac{3}{4}$ an.. The *pabhaga* should consist of five mouldings, the *khura*, including *miichuli*, is 1 an. 6 su. ; the *kalasa*, 1 an. 2 su., the *pata*, 12su., the *kani* 12 su., the *basanfa* 12 su.. The sum of the five mouldings in the *pabhaga* is thus $4\frac{3}{4}$ an..

The *fa la jang ha* is $3\frac{3}{4}$ an.. In it should be placed *khakhara munda*.

The *bandhana* is $1\frac{3}{4}$ In. high, and is formed of three mouldings. The *barandi* is $9\frac{1}{4}$ su., the *noli* 9 su. and the *basanfa* $9\frac{1}{4}$ su...,

The *upar jangha* is $3\frac{3}{4}$ an.. In it place a *pirha-mundi*.

The *baranda* is $4\frac{3}{4}$ in height. In it there should be ten mouldings. The ten mouldings are of equal height. At first comes the *barandi*, which is $7\frac{1}{2}$ su., the *pheni* is $10\frac{1}{2}$ su., the *pafa* is $10\frac{1}{2}$ su., the *kani* is $10\frac{1}{2}$ su., the *noli* is $10\frac{1}{2}$ su., the *pafa* is $10\frac{1}{2}$ su., the *noli* is $10\frac{1}{2}$ su., the *kanī* is $10\frac{1}{2}$ su., the *noli* is $10\frac{1}{2}$ su., the *basanfa* is $11\frac{1}{2}$ su.. the total height of the *bara* (including the *iangha*) is $18\frac{3}{4}$ an..

The *gandi* which consists of five *pirhas* is 20an. high. The Projection of the *pirhas* from the *bara* is 2 an. on each side. The first *pirha* is $4\frac{1}{4}$ an. high (including the *kanfi*, which is $\frac{1}{2}$ 2 an.). The batter is $4\frac{1}{4}$ an.. The second *pirha* is set back 2 an., from the (edge of the) first. The second *pirha* is 4 an. high, including the *kanfi* which is $\frac{1}{2}$ an.. The batter up to the base of the *kanfi* is $3\frac{1}{2}$ an.. The third *pirha* is $3\frac{3}{4}$ an. high. The big *kanfi* (which follows now) is 1 an., in height. The batter up to the *kanfi* is 5 (?) an. The fourth *pirha* is set back $1\frac{1}{2}$ an. from the third. The *pirha* should be $3\frac{1}{2}$ an. high. This height includes (hat of the *kanfi*, which is $\frac{1}{2}$ an. high. The batter is $4\frac{1}{2}$ an.. The fifth *pirha* is set back 2 an. from the fourth. The fifth *pirha* is $3\frac{1}{2}$ an. high, and its batter is $3\frac{3}{4}$ an..

From that, the *beki* should be set back $3\frac{1}{4}$ an.. The *beki*, including the *fripafis*, is $3\frac{1}{2}$ an. high. The *srahi* is $3\frac{3}{4}$ an. high. Its projection is $3\frac{3}{4}$ an.. The *muhanṭi* of the *khapari* is $\frac{3}{4}$ an., behind the edge of the *srahi*. The *muhanfi* is $\frac{3}{4}$ an. high. The height of the *khapari*, including that of the *muhanfi*, is $2\frac{1}{2}$ an., The batter of the *khapuri* should be $2\frac{1}{4}$ an.. The *dori* is $\frac{1}{2}$ an.. Placed upon it, the *khapuri* is $1\frac{1}{2}$ an. high, and its batter is $1\frac{3}{4}$ an..

The *kanfi* of the *amla* is set back $\frac{1}{2}$ an., its height being $\frac{1}{2}$ an.. The height of the *amla* is 1 an., and its projection $1\frac{1}{4}$ an.. From the *amla*, the *muhanfi* of the *khapuri* is set back $\frac{3}{4}$ an.. The height of the *khapuri*, including that of the *muhanfi*, is $1\frac{1}{4}$ an.. The batter of the *khapuri* is $1\frac{3}{4}$ angulas.

The *pada* of the *kalasa* is set back $1\frac{1}{4}$ an. from the *khapuri*, its height being $1\frac{1}{4}$ an.. After this is the *muchuli*, which is $\frac{1}{4}$ an. high. The *dama* of the *kalasa* is $2\frac{1}{4}$ an., the *dori* $\frac{1}{4}$, the *changara* $2\frac{1}{2}$. The *ghari* is 1 an. high ; thus bringing the total height of the *kalasa* to 6 an..

The total height of the Bhadra is three and three-fourths of a cubit.. .

XVIII. The Khakhara Temple

XCVII. 1. DRAVIRA :

(क) द्रविडा बड़भिस्तथा । त्रिभिरथ सयुक्त । द्रविडा बड़भिभागि ।
श्री । श्री । द्रविडा प्रसाद समापत । श्री । (पृ: ६२)

द्रविभा प्रभकाठि आंगुले १६ दिर्घ गर्भ ए प्रति वार १२ पा ५ जाङ्ग ८ केरा २
पाखुड़ा २ वरणिङ २ उभा १६ ए उपरे कान्धमुचुलि २ काठि दुइ पा ॥० ।
कलस २ काण्ठि पा ॥० खाखरामुहुटा आंगुल २ ॥ खाखरा ६ कलस चारि
आंगुल ४ कलस दुइ पाख दुइटा सिंघ करिब । गाए एते पदकु ५० बाड़ बहल ६ ॥
एहाकु भद्र नासि (=स्ति) । अनुरथरे सिखर ति तकु २४ राहारे प्रयमे मुण्डीए
लेखाए ४ सेहि तहु सिख ४ (१३५ पृ:)

The Draviṛa and the Baṛabhi are *fīraṣṭha*—

The length of the *gatbha* of the Dravira should be 16 an. and the breadth 12 an.. The *pabhaga* is 5, the *jangha* 8, the *hera* 2, the *pakhura* 2, the *barandi* 2. The *gandi* is 16 an.. On it is the 'muchuli at the shoulder, which is 2 an. in height. Then comes the *kanfi* ½ an. high. The *stahi* (here the term *kalasa* has been used in this sense) is 2 an., the *kanfi* on it being ½ an.. The *mahanfi* of the *kfiakhara* is 2 an. and the *khokhara* itself 6 an. high. On it should be placed a *kalasa* 4 an. high. On both sides of the *kalasa* there should be figures of lions. The total height of the temple is thus 50 an.. The walls are 6 an. thick (6 each, or 6 as the sum of two sides ?). This temple has no Bhadra, In the *anuratha*, there should be 24 *sikharas* ; in the *raha* 4, at the rate of 1 in each.

2. BARABHI :

(क) बड़भि गर्भ काठ आकुले १६ प्रति १२ पिष्ट ६ पाभाग ६ दुइ जांच १० वरण्ड ६ पीढ़ा २ गण्डी २० मुचुलि २ आहि २ खाखरा १० कलस ५ उभा छिड़िब २ वेदि नास्ति । मुचुलि सरिकि स्नाहि मेलण । स्नाहि सरिकि खाखरा मुहुटा । खाखरा छिड़िब अढ़ाई आंगुल २॥० लेखाए पा ५ राहारे मुण्डोए नेखाए ४ अनुरथरे तिनि सिखर लेखाए २४ बड़भिभाग १० रथक पा ५ सिखर २४ मुण्डी ८ परिजङ्गपिष्ट ।

(रथक) २-१॥०-१॥० (मेलण) १॥-१॥० (१३४-५ पृ:)

The *gatbha* of the Barabhi is 16 an. in length and 12 in breadth. The *pisfa* is 6 an., the *pabhaga* 6, the two *janghas* 10, the *baranda* 6, the *pitha* 2, the *gandi* 20, the *muchuli* 2, the *stahi* 2, the *khakhata* 10 and the *kalasa* 5 in height. The latter of the *gandi* is 2 an.. There is no *bisama* in this temple.

The *srahi* should project to a point which is vertically above the edge of the *muchuli*. The *muhonfi* of the *khakhata* should be vertically above the edge of the *stahi*. The batter of the *khakhara* is $2\frac{1}{2}$ an. on each side.

In the four *rafias*, there should be 4 *mundfs*, and in the *amnafhas*, there should be 24 in all.

The Barabhi temple consists of 10 bhagas. It is *pancharafha*. It has 24 *sikharas* and 8 *mundis*. It should be placed upon the *Parijanga* *pisfa*. The ratio of the *rafhakas* should be $2-1\frac{1}{2}-1\frac{1}{2}$ and their projections $1\frac{1}{2}-\frac{3}{4}$ an..

3. KOSOLI :

(क) कोसोलि भाग ६० रथक ६ शिखर नास्ति रेख गुण खाखरा खाखर ५॥-

(रथक) ५-५-८-८ (मेलण) ३(?) - १॥०-१॥०-१॥० (शेष पृष्ठा)

(ग) ए कासोल भाग ६० रथक ६ सिखर नास्ति रेखगुणाघाठ ३० (६८ पृः)

कोसलिभाग ६० रथक ६ सिखर नास्ति रेखगुलखाखर (रथक) ५-५-४-६-६

(मेलाण) २-१॥०-१॥०-१॥०-१॥० (१८२ पृः)

कोसल भाग ६० रथक ६ सिखर नास्ति रेखगुण खाखर (रथक) १ (मेलाण)

२-१-१॥०-१॥० (१८३ पृः)

कोसली भा १८ रथक भा ५ सिखर नास्ति रेखगुणीघाठ ४ (रथक)

३-३-२-३ (मेलाण) २-१-१॥० (२०२ पृः)

The Kosoli consists of 60 bhagas, 9 *rafhakas* It has no *sikhatas*. The *rafhakas* are in the ratio of 5-5-4-6-6, their projections being $2-1\frac{3}{4}-1\frac{1}{2}$ an..

XIX. Miscellaneous.

XCVIII. Lakshmi-dwara

The main doorway of the temple is called the Lakshmi-dwara or the door of Lakshmi, the goddess of prosperity.

(छ) दुआर ओसार ४ उच्च आठ ८ (१२६ पृ:)

द्वार ओसार आ ४ उच्च आ ८ (१६३ पृ:)

The door should be 4 an. wide and 8 in height (in the case of a temple of which the *gavbfia* is 16 an. in length).

The term *parichha* being obscure, if has not been possible to translate the following passages.

लक्ष्मीद्वार ओसार हरि चारि ४।० आङ्गुल पाए । कवाट परिछा उच्च करिब आ १०।२) विस्वा नवग्रह दुआरे उच्च १३।२) सोल आङ्गुल प्रमाणकु थाणी दुआर करिब । सेही लक्ष्मीद्वार उच्च आठ आ ८ । (८६ पृ:)

रेखगर्भर करिब बतिस भाग ३२ कवाट परिछ तेईसि २३ भाग भखिरे न्देव ३४ भाग । नवग्रह आठ ८ भाग करिब । (२१२ पृ:)

XCIX. Torana or the arch

Toranas are usually built near a temple for the ceremony of swinging the idol of the deity.

(क) एवे त्रोनभाग जानि ॥ त्रोनभाग प्रवक्ष्यामि यथाभागन विद्यते । आएम त (=त्रय ?) विभागेन विस्तारा चतुर्विधिक्रमात् । उद्गर्ग । त्रोणादे विस्तार ४ ॥

(छ) देवदेउले तोरणा खम्भ करिब... तोरणाभागपि वक्ष्यामि न भागे ६ मुण्डे मुण्डे पन्ध तथा ।०। हवहारा कथयामि खम्भाणि सिलिपि राजिम (२६ पृ:)

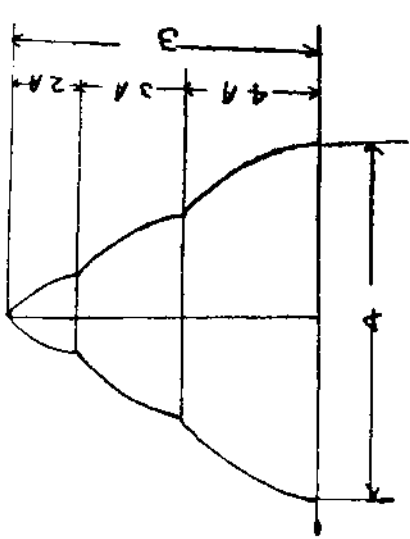
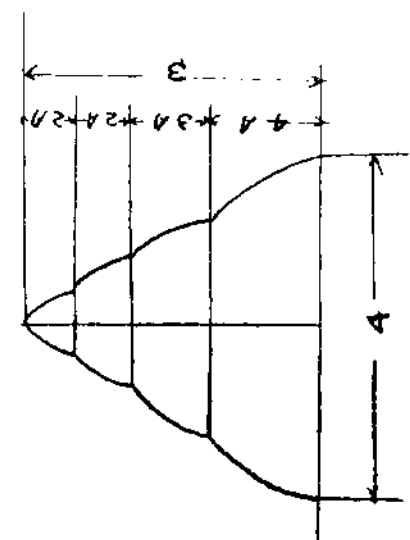
देवदेउले तोरणा करिब... तोरणाभागपि वक्ष्यामि मुण्डे मुण्डे पक्क तथा ।०। नवहाग कथयामि पमाण सिलिपि राजिम न भागे ६ (२३७ पृ:)

Doorway of the Kotifirtheśwara Temple, Bhubaneśwar

Torana at Puri

The Toraja. §XCIX

Erect a *forana* in the temple of the deity. The ratio between the height and the width should be as 3 (?) is to 4. Divide the height into 9 parts of which the foils should be in the ratio of 4 : 3 : 2, Or, divide the height into 11 parts making the foils in the ratio of 4-3-2-2.

C. Stambha

Here the pillars to be placed under the above *forana* are alone described.

(क) अर्द्धखम्बपाद चौरस छभाग करिव ॥ तिनभाग जाङ्ग करिव । भागे बान्धनी करिव । तिनि भाग उपर जाङ्ग करिव । तिनिभाग पालका करिव । गाए भाग १६ । पाञ्चभाग करिव मोट । ४८ ॥ (५६ पृः)

एमन्त खम्बकु पिष्ट उच्च १६ भाग होइव । पिष्ट उच्च येते खम्ब उच्च तेते । उच्च तिनि भागरु भागे मोट होइव खम्ब । ४६ । (६० पृः)

ए खम्ब श्लोक । प्रिय संगतभागेन वाणेन गलका तथा । पालका ग्रहभागेन ॥

१० ५

२०

विशभागेन मोदिता । (८० पृः)

खम्बभाग जानिमा । श्लोक । पादेन खुरभागेन न्त्रेभाग जंघास्तका भद्र-
रुद्रभागेन । मालभागेन ग्रहस्तथा पाद ६ दुइ जांघ १६ बान्धना १ वरण ६
ताकूमूलवाङ्ग मोट ५ कोरभाग कोर १ उपर भाग ४ भाग ४ कोर १ त्रिभवाङ्ग ३
कोरपा तिनि पा । (चित्र) (१०१ पृः)

...The *sfambha* or pillar should be as high as the *pista* (of the temple ?). The width of the *sfambha* will be $\frac{3}{4}$ its height (is it the circumference, or the diameter ?). The *pabhaga* of the *sfambha* should be square in section and 6 measures in height. Then should come the *jangha* 3 measures high, then the *bandhana* 1 measure, then the *upar jangha* 3, lastly the *pataka*, which is 3 measures in height. The total is thus 16.

According to another reading, the *pabhaga* is 6, the two *janghas* 16, the *bandhana* 1 and the *baranda* 9.

CI. Nabagrahas

On a panel over the lintel of the main doorway, it is customary to carve the images of the nine planets. In the present section, we get a description of these deities.

It may not be uninteresting to note in this connection that there is a miniature votive shrine at Sarnath, where figures of the *Sapta-matrikas* with those of *Bhairaba* and *Ganesh* appear over the lintel. These *matrikas* moreover have been depicted in a dancing mood.

(ख) ए नवग्रहं विचार । रवि अग्निकोणरे वसई । एहांकर आयुध पद्म ।
शुद्धसमान * । एक चक्ररथ । पद्म उपरे पद्मासन । आउ सप्ताश्व । दुइ भुज ।
पद्माकान्ति । अभयहस्त । १ । चन्द्र स्वेतकान्ति विसिस्वरथ गर्त । गदाहस्त ।
मङ्गल रजतकान्ति । चतुर्भुज । सफिशुल । गदा वरहस्त । बुध पितकान्ति ।
खड्गचर्म गदाकरहस्त । ४ । बृहस्पती पितकान्ति । चतुर्भुज । दण्डवरा अक्ष-
शुत्र कोमण्डल हस्त । ५ । सनीश्वर नीलकान्ति । गुह्रगत । चतुर्भुज । शुल-
वरगदा । धनुहस्ते । ६ । राहु नीलकान्ति । वीकरालमुख । चतुर्भुज । खड्ग-
चर्म । शुलवरहस्त । ८ । केतु धुम्रकान्ति । गदावरहस्त । दुइ भुज ९ ।
(३२-३ पृ:)

This is (a detailed description of) the nine planets (i. e. of their presiding deities). Ravi or the Sun should be set at the S. E. corner (of the temple). His chariot has one wheel. On a lotus, He sits in the *padmasana*. And (his chariot has) seven horsey. The deity has two arms. His colour is like that of the lotus flower. His hand is disposed in the *abhaya mudra*. Chandra or the Moon is white in colour. He has a club in one hand. Mangala

is of the colour of silver. He has four arms, having a weapon, a *sula* or spear and a club or *gada* in the hands, the last one being disposed in the *bara mudra*. Budha is yellow in colour. He has a sword, shield, club in each hand, the last being disposed in the *bara mudra*. Brihaspati is yellow in colour. He has four arms. In his hands are the mace, *akshasufra*, *kamandalu* and the *bara mudra*. Sani is blue in colour.....He has four arms. In his hands are the spear, *bara mudra*, the mace and the bow. Rahu is blue in colour. His face is distorted. He has four arms, with the sword, shield, spear and *bara mudra* in them. Kefu is of the colour of smoke. He has two arms, in which are the mace and the *bara mudra*.

XX. Dictionary of Architectural Terms.

AmlH, *Ala*, *Angla*, *Aala*, *Āmalakya*, *Amalana*—Fruit of the *Phyllanthus Emblica* ; ribbed structure, of the shape of an extremely flattened spheroid, set above the *beki* in *Rekha* temple ; *bhumi-a.*, similar structure used to demarcate one *bhumi* from another in *kanika paga* of *rekha gandi*.

Anurafia—Second *paga* from centre in *sapfa*- and *naba-rafa* temples.

Anurafa, *Anarfha*, *Anorfha*—Name of 2nd. pilaster, from the central one, in the *rekha~gandi* of a *pancharafa* temple ; name of 3rd pilaster in *sapfa*- and *naba-rafa* temples.

Ā—Abbreviation of *angulas*.

Āngula—Finger ; measure equal to width of one finger ; one-sixteenth of one *fiafa* or cubit.

Āsana—Seat ; posture of sitting ; ground-plan.

Āyudha—Weapon ; article held by a deity in the hand.

Bahata—Adj., wide.

Bandfia—System of classifying apartments according to their area in square *hafhas* (See XX—XXIII) ; pose of sexual union ; *b.-kama*, figures in that state.

Banafiba—Wild animal ; *b.~ghafifa*, adj., adorned with figures of wild animals.

Barajhanji—a water plant ; flower of *b.* carved on jamb of doorway.

Baranda, *Barana*—Crowning set of moulding in *bara* of temple.

Batandī, barani—The first or lowermost moulding in *bandhana* or *barandā* ; *bhnmi~b.*, all moulding in *bhumi* of *kanika paga* except the *bhumi-amlā* in *Rekha* temple.

Bara-deut—The big temple ; name of *Rekha* temple.

Bandhana—That which binds ; set of mouldings between *janghas*.

Bata—Wall ; portion between *pisfa* and *gandī* of a temple.

Bedi—Altar ; *bisama* ; a kind of *pisfa*.

Beka, beki—neck ; portion between *bisama* and *amlā* of *Rekha* temple ; same between *gandī* and *srahi* of *Bhadra* ; *amlā~b.*, *beki* under *amlā* and above *ghanḥa* of *Bhadra* temple.

Bhadra—Adj., auspicious ; particular order of temple ; a kind of *pisfa*.

Bhaga—Division ; specification ; see § XV, XVII.

Bhumi—Plane ; planes into which the body of a temple is divided, e. g, *pisfa*, *pabhaga* etc. ; planes into which *gandī* is divided.

Biswā—One-sixteenth.

Boli—?

Chakata—Level piece of ground ; *ghara~c.*, level platform at the base of *beki*.

Changara—Basket ; upper hemispherical portion in the body of *katasa*.

Changuṭi—Rim of *kafasa* ; poition between *beki* and *gharī* in *kalasa*.

Chhapata—Roof ; *c.-muha*, turned towards roof, i. e. skywards.

Chhirība—v. to take off from length or width as height increases.

Dalajhara—Petal ; moulding used in Padmapisfa with such carving,

Dama—Lower hemisphere in the body of *kalasa* ; similar moulding forming part of *kumbha* in *pabhaga*.

Datapani— ?

Deula—Temple ; *d.~charani*, female singers in temples ; figures of sitting women set on *ghata chakata* apparently supporting *amta* upon their neck.

Dhara—Edge : edge carved on *pagas*.

Dirgha—Long ; length.

Dopichha—Having two backs ; adj. used to describe figures with one forepart, but two hinder parts set at right angles to each other ; *d.~singha*, similar figure of a lion set on *ghafa chakara* of a temple.

Drigha—corruption of *dirgha*.

Daft—scroll ; scroll-work.

Dori—moulding resembling a cord ; moulding used between two hemispheres of *kalasa* or *kumbha*.

Gainfhiala—Sacred knot tied between garments of bride and bridegroom during marriage ; junction between *Rekha* and *Bhadra* temples.

Go/a—Elephant; *g~gamini*, frieze consisting of figures of moving elephants ; *g-sinha*, figure of a crouchant lion upon a prostrate elephant; *g~viralā*, *viralā* in which the head of the lion has been substituted by that of an elephant.

Galaka—throat: *beki*.

Gama—?; (according to the *silpins* of Lalitagiri) the corbelled arch placed above the lintel on the inner side.

Gambhita—Sanctuary ; chief room inside temple, where

the image is ; (in Bengal) space between the figure of a deity and the *chalachifra* or background.

Gandī—Trunk ; tower immediately above *bam* of temple ; in Rekha, portion between *bara* and *bisama* ; in Bhadra, between *bara* and *beki*; in Khakhara, portion between *bara* and *kandha~muchuli*.

Garbfia—Womb ; interior ; bed (of a river) ; room inside a temple ; *g.~muda*, course of stones placed over *garbha*.

Gauriya—of Gaura (portion of ancient Bengal) ; style prevalent in Gaura.

Gelabai—Scroll with human or animal figures carved alternately on left and right side of it; *manushya~kaufuki*.

Geri—*Muhanfi*.

Gftanfa—Bell: bell-shaped ribbed structure set on *srafi* of Bhadra temple ; *pancha~g.*, qualification for Bhadra with one set of *pirhas* ; *naba-g.*, same for one with two sets of *pirhas*.

Ghara—Shoulder ; portion above *gandī*; *g.-cfiakara*, horizontal platform at that place.

Ghari—instrument for measuring time ; truncated cone placed on top of *kalasa*.

Handi—Spherical pot ; similar structure placed below *ghanfa* or *khakhara*.

Hafa, Hafha—Cubit; unit of measurement consisting of 16 finger-widths.

Jagatnohan—That which pleases the whole world ; that which is most pleasing ; name of structure in front of Rekha, usually a Bhadra.

Jafantara—Niche at junction of different *rafhakas* in *jangha*.

Jangha, Janffha—*Shin* ; recessed vertical portion of wall

between the projecting elements, namely, *pabhaga*, *bandhana* and *baraṇḍa*.

Jhalama—Amount of projection.

Kakha—Side.

Kalasa—Water-pot ; similar structure placed on top of a temple ; (rarely) *handi* or the moulding known as *kumbha*.

Kama—Piece of work ; moulding.

Kandha—Shoulder; portion at the top of *ganḍi* ; *k.-muchuli*, *muchuli* placed at that point in a Khakhara temple.

Kani—Moulding of the shape of a V placed sideways ; *k.~pisfa*, particular type of *pisfa*.

Kanika—Outermost pilaster in the body of a temple; *kanyasa*.

Kanya—Daughter ; female ; female figure ; *naga~k*, female figure with the lower half of the body like that of a snake.

Kanyasa — *Kanika*.

Kanfi—Throat ; vertical interval between *pirhas*, two mouldings or two *pofalas*.

Kapuri—See *khapuri*.

Kafeni—Amount of take-off in width or length ; batten

Kaffif—Stick ; unit of measurement equal to one cubit.

Kera—?

Khakhara—Rectangular parallelepiped with vertical sides replaced by an open S-form ; *k.~deul*, temple having such structure at the top ; *k.-mundi*, miniature of Khakhara temple used as ornamental motif.

Khapuri—Cranium ; structure resembling flattened bell on *amla* ; *ghanfa*.

Khora—Foot of an article of furniture ; lowermost moulding used in *pisfa* or *pabhaga* (of a particular shape) ; *khura*.

Khura, Khttrli—Same as *khora*.

Khura—A kind of *pista*.

Kona—angle ; corner; *k.-singha*, figure of a lion placed at the corner of *jangha*.

Kumbha—Water-pot ; similar moulding used in *pabhaga* ; a kind of *pisfa*.

Karma—Tortoise ; a kind of *pisfa*.

Kufa—Mountain; peak.

Lakha—Particular ornamental pendant suspended from *changuri* of *kalasa*.

Laksfimi~pafa—Lintel (on account of its having a figure of Lakshmi carved upon it).

Lefani—?used as adj. for a particular kind of *pirha*.

Lahara—Succession of waves ; corbel.

Lahari—Series of waves ; *hangsa~l.*, frieze with figures of the swan.

Manushya-kaufuki—*Gelabai* scroll.

Mateni—*kafeni*; batter.

Masfaka—Name coined to denote portion of a temple above *gandi* and below *kalasa*.

Metana—Projection.

Muchuti—Circular flattened pillow ; similar moulding placed under *kutnbha*, *kalasa* or *kfiakhara*.

Muda—To close ; *garbha~m.*, horizontal course of stones closing *garbha* ; *rafna-m.*, similar course closing room above *garbha*.

Muhanfi—Short vertical portion at the base of *khura*, *kfiakhara*, *khapuri*.

Mukfia—Face ; front ; *m.~sala*, temple placed in front of *Rekha* (usually a *Bhadra*).

*Mundi, Munde*i—Miniature temple set on wall as decora-

tion; *khakhara-m.*, *pirha-m.*, *bajra~m.*, *phula-m.*, same with crown like that of a Khakhara, or Bhadra femplejor crowned by ornament known as *bajra* or mass of foliage.

Naba—Nine ; *n.~rafha*, a temple having nine pilasters, resulting from four successive projections upon its face.

Naga—Mythical tribe of serpents ; figure, half-man and

half-serpent below ; *n.~pafni*, female *nāga* ; *n.~bandhi*,
half-serpentbelow;n.~pafni-femalenaga;n.~bandhi,intertwinedfigure

nuously along jamb and lintel.

Nahara—*Lahara* ; corbel.

Napungsaka—Hermaphrodite ; Rekha without *sikharas*.

Noli—moulding with the edge like that of a semicircle ;
torus.

Olamba—Corruption of plumb-line.

Osat—Width.

Pa—Quarter ; foot ; shortened form of *pabhaga*.

Pabhaga—Division corresponding to the foot ; set of three,
four or five mouldings at the base of a temple (above
pisfa or pedestal).

Pachha—Behind ; set-back from something.

Pada—Foot ; base ; *pabhaga*.

Padma—Lotus ; *p.-pisfa*, pedestal of that name.

Paga—Segment ; segments produced upon face of temple
by producing part of it to a more forward plane.

Pahanra—Early morning ; twilight (?) ; demarcated edge of
mouldings (through which the moulding seems to fade
away).

Pakhura—Petal ; petals carved on *khura*, *ghanfa*, etc. ; *siju~*
pafra~p., carving resembling leaves of Euphorbia.

Palaka—Capital of column (resembling lotus ?) (?);
abacus (?).

Panapatri—Pendant suspended from the *dori* of *kalasa*.

Pancha—Five ; *p.-rafha*, (emple having five *pagas* ; *p.~ghanfa*, Bhadra temple having one set of *pirhas*.

Parich/ia—Jamb (?).

Parijangha—A kind of *pisfa*.

Part—Fairy ; *p.~kativa*, figure of flying women above central image.

Parirafha—Fourth *paga* from centre in *nabarafha* temples.

Pasiba —To be set back.

Pafa—Moulding with a square edge.

Pata—Flat slab of stone ; *Lakshmi-p.*, slab serving as lintel with image of Lakshmi carved on it ; *Nabagraha~p.*, slab placed above lintel with figures of the nine planets carved upon it ; *paiaa-p.*, course of stone placed across angle of a square room in order to reduce square opening at top into an octagonal opening of smaller dimensions.

Peta—Moulding used in *khura pisfa* (cyma recta).

Phevi, *Phcna*—Hood of a serpent ; second moulding in *baranda* resembling same ; beak, with cavetto replaced by cyma recta.

Phera pakhura—petals turned upwards.

Pirha—Flat wooden seat ; elements of which the *gandi* of Bhadra temples is composed ; *p.~deul*, Bhadra temple.

Pisfa, *Pitha*, *Pnsfha*-- Pedestal (examples, Padma, Singha, Bhadra, Bedi, Sulhira, Khura, Kumbha, Parijangha, Kurma).

Pofala—Chapter ; group of *pirhas*.

Prafi—Width (corruption of Sans, *prasfha*).

Prisfha—See *pisfa*?

Pusangkai-a, *Pungsakai a*—?

Raha—Central projected pilaster of a temple.

Rafhaka —miniature *rafha* ; *paga*.

Ilekha—Ordtr of temple ; *r.-deul*, Rekha temple ; *r.-guna-ghata*, -*uaghafa*, -*aghaiagumighafa*, sum of set-backs of *gandi* from *baranda*, batter of *gandi* and that of *bisama* or only batter of *gandi* (?).

Sarhai—Cocoanut shell ; element below *ghaut a* in Bhadra temple ; same above *beki* in Khakhara temple.

Srahi— also called *Sarhai*, *Handi*.

Sikfiata—Miniature of Rekha temple used as ornament on body of Rekha temple.

Singha—Lion ; *s.-pisfa*, a kind of *pisfa* ; *s-'asana*, seat of the deity ; *dopichha~s.*, lion set at corners with one forepart and two hindparts set at right angles to each other ; *gaia-s.*, figure of triumphant lion sitting upon prostrate elephant ; *s.-uirafa*, figure of triumphant lion standing on two legs upon prostrate demon or elephant.

Stambha—Pillar.

Suthira—having stability ; a kind of *pibfa*.

Tanku—Particular ornament set at the edge of mouldings or *pirha*.

Torana—Arch.

Tvipafi—projected borders at upper end of *beki*.

Ua—*Rekha-gandi*.

Uchharga—Height.

Virala—Figure of rampant lion standing, with head turned backwards, upon prostrate elephant or demon ; *gaja~v.*, *nara~p.*, same with the head of a lion replaced by that of an elephant, demon (corruption of Sans. *Vyafa*, terrible ?).

INDEX

A

Abhayamudra	176
Acharya, Prasanna Kumar	1,2
Ahidhara	8
akshasvīta	177
Amla	158,159,161,162,164; of Nalinibhadra, 170
angula	72
anuraha	159,160
amītatā	137-139,143,145,146, 150,153,159,160,161,164, 166; of Dravira, 171; of Barabhi, 172; of <i>pragga</i> , 143
Arch, corbelled	121
Architect, Test of a good	69
Astasree	86,98,99,124,125
Astasri	139
Augury	§VII; 19
Auspicious scent on my	§ XXXXI; 57

B

Bahantisara	125
Bahargamassata	126
Baijnath	94
Balauna	94
balega	72
bandha	44; use of building determined by, 45; effects of, 45
blindfwna	LXXI; 158,162,168, 175,176
Baneriji	93 m.; Rakhaladas 1
bara	classification of, 92,101; 148,155,158,161,164,169; in Nalinibhadra, 168,169
barer madid	177
Bayabhi	87,113,126,148,171,172
Baranda	LXXXIII; 77,144,159,162, 176; of Nalinibhadra, 169; of Barabhi, 172
barandi	Nalinibhadra, 168,169; of DravirS, 171
Basanta	124,168,169

Band

bekt

Bhadra

158,159,160,161,162,164,169	93
Def., 78; 124,149,154, 155,168,163,65,171, classi- fications, 156-157; speci- fications of different examples, ch. XVII, 158- 162; detailed specification of the ganadi of Bhadra, 162 fff; height, 170	
137,138,139,140,141,142, 143,144,145,146,147,148, 149,150,151,152,153,159, 165,166,168,173	

bhagga

Bhagabat

Bhairaba

Bhubaneswar

70,80	
Bhubanagrapadīpa authorship, 7; 78	
Bhūmī Deities presiding over, 114; def., 115; 137,138,139,143, 144,146,148,149,150,151, 152,158,159	

Bibana

bidigasutta

Bilhanassara

Bihasta Indra

Bijaya Bhadra

158; <i>garmā</i> speci- fications, 165	
90,148-140	
124,139-140	
172	

Binnama

Birati

bisama

Biswakamana

bow

Brihaspati

Brisbhava

Budha

98,99,100,120,149-130	
177	
Building classification of site, 15; effects of living in different sites, 16; effects of different months, 37; of light or dark half, 38; of days of the week, 39; of phases of moon, 40; of zodiacal sign, 42; of constellation, 43;—bandha of, 44,44,45; star off, 47; pro-	

bable age of, 49 ; *nabangsa* of, 50; *miga* of, 51 ; expenses, 52 ; position of trees with reference to, 66 ; position of water, 67 ; addition to, 70,71 ; foundation of, 74 ; faults in, 76

C

Central India	94
Central Provinces	94
Chamba	94
Chandika	114
Chandra	176
<i>Changartt</i>	170
Chhata parab	94
Chhatribhusan	140,142
Chitrakuta	124,127,140
Club *	177
Constellations	effect of, 43

D

<i>dama</i>	170
<i>darbha</i>	72
Day	of the week, effect of, 39
DhSra	def of, 121
Dibidana	124
Divination	60
Door	with reference to <i>naga</i> , 35 ; influence of Bandha, 46 ; orientation of, 52 ; luck determined by position, 53
<i>dot i</i>	170
Drabibana	88,128,150
Dravira	Specifications, 171 ; <i>gut'bfw</i> , 171
Dribidana	124
Dui~padma	84,95,98,99,141,150- 151,165

F

Fergusson	1
foils	175
foundation	74

G

<i>flada</i>	1
Gainthiala	154-155

Gajapati	94
Gama	77; def., 121 ; meaning, 156
<i>Gandī</i>	of Rekha, LXXIV ; curvature in Rekha, LXXV ; of Bhadra and Rekha, 79 ; of Khakhara, 80 ; rela- tion to <i>bara</i> , 114 ; 91, 140,148, 151,152,154, 156, 157,160,161,162,165,169; of Dravira, 171 ; of Barabhi, 172
Ganesh	176
Ganguli	Manomohan, 3
<i>qatbha</i>	150, 152, 155, 158, 160, 162, 163, 164, 171, 174 ; of Barabhi, 172
Garui a	84,98,99, 119,124,128
<i>ghanta</i>	157, 158, 159, 160, 161, 162 ; in Kesari, 166
<i>ghan</i>	170
<i>gafatha</i>	137, 143, 164
Gauriya	def., 78

H

Hanijsa	124
Havcll	1,4
hermaphrodite	146

I

India	Noifh-uestem, 132;
Indra	Western, 132
	129

tagamohan	77
Jaipur (Amber)	132
<i>jangha</i>	158, 162, 169, 171, 172, 176

K

Kailasa	89, 90, 99, 100, 124, 130, 141, 151
<i>katnoba</i>	in Nalinibhadra, 168
<i>kalasa</i>	details of, 117 ; 157, 158, 161, 162, 164, 168, 170, 172 ; of Dravira, 171

- Kalpataru 124, 141-2
kañi 168, 169
 Kanihastha 142
kamanḍalu 177
kanika -a, 72 ; 137, 152, 159, 160, 161, 162, 163 ; *k.paga*, 140, 161
kañti 149 ; def, 157 ; 159, 161 ; of Nalinibhadra, 169, 170 ; of Draviṛa, 171
Kera 171
Kesara 158
Kesari 124, 158 ; specifications of *gondt*, 165-6
Ketu 177
Khajuraho 94
Khajuriya 144
Khakhara def., 78 ; of *gandi*, 80 ; specifications, XVIII, pp. 171-3 ; measure, 172
Khaṇḍasala 151
Khapvn 158, 161, 162, 164 ; of Nalinibhadra, 169, 170
Khiching 93
khura 162 ; -a, 168 ; *k. pisfa*, 168
Konarak 93, 157
Kosala 124
Kosoli 124 ; specifications, 172-3
Kritidushana 86, 124, 143
Kshetrabhusana 124, 132, 140, 142-3
Kumbha 140
Kusagra 72
Kuḷa 138, 139 ; *Khanmya K*, 144
- L**
- Laghubimana 124
 Laghumandara 143
 Laghuseka 124
 Lakshmi 174
 Lakshmi-dwara 174
 Lalitgiri 4, 73, 121, 156
 Ungaraja 79
- M**
- mace 177
 Madhabi 124
 Madhya (Madhabi ?) 152
 Magadha Empire 124
- Mana Barabhi 87, 98, 99, 113, 119, 152
 Maha Bhadra 158 ; specifications of, 164
 Maha Draviṛa 87, 144, 158
 Maha-Kailasa 84, 98
 Maha-Meru 84, 98, 99, 100, 124, 133, 165
 Manbhum 93
 Mandara 85, 113, 124, 134, 143-144
 Mangala 176
Manfra, Savitn m.11 ; uttered during an auspicious ceremony, 62
Mastaha different elements in, 115, 157
 Medinibijaya 89, 158
 Meru 69, 84, 135
 months effect of, 37, 38
 Moon effects of different phases, 40
muchuli 168, 170" 171, 172
muhonti 164 ; of Nalinibhadra, " 169, 170 ; of Draviṛa, 171 ; of Barabhi, 172
 Mukhasala 154
 Mukhasali 77, 155
 Mttlasri 124
 Mula Srecbachha 85, 98, 99, 100, 144-145, 152-153
mnndi 145, 148, 152, 153, 172
 Murtika 114
- N**
- nabaghanta* 157
 Nabagraha 176
 Nabaratha 137, 140
 Naga Lie of the, 29 ; move ments, 31 ; divisions of its body, 32 ; position of auspicious pillar with ref. to its body, 14 ; door with reference to its body, 35 ; Chap. IV ; of a building, 51
 Nagara 124
 Nagari 124, 136
 Naimisha Forest of, 83
 Nalinibhadra 86, 158 ; specifications of *gandi*, 168-170
 Nanda Sreebachha 153
 Nandivardhana 124, 145
 Narada 165

- Nichasa 124
 Nisara 86, 136 ; specifications, 137
 noli in Nalinibhadra, 168 ; 169
- O
- Omkareswar 94
 Orchha 94
 Osian 94
- P
- pa 72
 pabhaga LXVI, LXVII, LXVIII ;
 158, 162, 168, 171, 172, 175 ; 176
 pada 162
 Padmakara 124
 Padmasana 176
 Padmasila 124
 paga def, 121 ; 137, 138, 143 ;
 anurafha p., 143 ; kanika p., 140,
 161 ; rafia p., 146
 pakhura 171
 palaka 175
 panchaghanta 157, 160, 161, 162
 Pancharath'a 148 ; of Barabhi, 172
 partchha 174
 Parijanga 144 ; of Barabhi, 172
 Pariratha 137, 143, 160, 164
 paṭa 168, 169
 Pataliputra 124
 pedestal § L, 84 ; different kinds,
 84
 pficm 169
 Pillar, auspicious 34
 Pingala 8
 pirha 77, 149, 154, 155, 156, 157,
 158, 160, 161, 162, 163, 164,
 169, 172 ; p. mastaka, 160 ;
 in Kesari, 166
 piṣṭa 77, 155, 158, 164 ; in Nalini-
 bhadra, 168 ; in Barabhi, 172,
 175 ; bedi p., 88, 146, 159 ;
 bhadra p., 84, 89 ; kam p.,
 88, 150 ; khutap, 84, 86, 137,
 143, 153 ; kumbha p., 84, 90,
 138 ; kmma p., 84, 90, 149 ;
 padma p., 84 ; panjangha p.,
 84, 87, 144, 148, 152 ; Swgha
 p., 84, 85, 137, 139, 145 ;
- Sundara p., 89, 150 ; Suttara
 p., 84, 89, 138
 poṭato 149, 156, 157, 159, 160,
 161, 162, 165 ; in Kesari, 166
 Punjab Himalayas, 94
 Purnasala 88, 145-46
- R
- Rabi 176
 Rabisuddbi 41
 raha 138, 139, 143, 144, 149, 157,
 159, 160, 161, 162, 164, 166 ;
 in DravirS, 171 ; in Barabhi,
 172
 Rahu 177
 Rajputana 94
 Rakshasi 114
 Ram Raz 3
 rafhaka 137, 138, 139, 140, 141,
 142, 143, 144, 145, 146, 147,
 148, 149, 150, 151, 152, 153,
 159 ; ratio and projections
 in Bijayabhadra, 165 ; in
 Kesari, 166 ; in Barabhi, 172 ;
 in Kosali, 173
 Ratnasara 85, 96, 98, 99, 119, 124,
 137, 138, 146, 153, 165 ;
 tri~anga r., 95
 Ratnasundara 124
 Rekha temple, vertical segments,
 91 ; classification according
 to bata, 92 ; temple, chh
 XII-XV ; temple, interior of,
 120 ; def, 78 ; 149, 154, 155,
 156, 162, 165
 tckhoffjunaahata def, 114 ; 137, 138,
 139, 140, 141, 142, 143, 144,
 145, 146, 147, 149, 150, 151,
 152, 165
 Rudraganika 114
 Rudrayaṇi 114
- S
- Sani 177
 Saptamatrika 176
 Saptaratha 139, 165
 SarbSngasundara 89, 90, 124, 138,
 146
 Saripalli 94

- Sarnath 94, 176
 Sastri, Ganapati 2
Savifn manfra 11
 shield 177
stkharā 137, 138, 139, 140, 141,
 142, 143, 144, 145, 146,
 147, 148, 149, 150, 151,
 152, 153, 159 ; distribution,
 123 ; disposal in the body
 of the Bhadra temple,
 159-160 ; 160 ; in Kesari,
 166 ; in Dtavira, 171 ; in
 Baṛabhi 172 ; in Kosoli,
 173
Silpatastra 5, 69 ; periods of
Silpasastras, 94
 site for building See 'building site' ;
 best s., 13
 Soil testing by lighted lamp, 14 ;
 selection, 11 ; four castes,
 11 ; classification, (§1) 9.
speai 177
srafu 158, 159, 160, 161, 162, 164 ;
 in Kesari, 166 ; in
 Nalinibhadra, 169 ; in
 Draviṛa, 171 ; in Baṛabhi,
 172
 Steebachha Khandasala 86, 119,
 153, 160
 Sreebachhanadibardhana 99, 100
 Sreetauī 84, 98, 99, 124 ; specifica-
 tions, 138 139 ; 147
 Srivatsa 124, 147
 Stambha 175
 stone-block size of, 75
 stone-building 75
 Subarnakuta 100, 124, 147
 sula " 177
 Suralaya 124
- T
- tafa-janaha* LXIX, LXX, 168
 Telkupi 93, 94, 120
- temple classification, 81, 82 ;
 different types, Chap. X, 78 ;
 height, 93, 96
 Torana 174, 175
frayodasa-tfhaiita 157
 tree 65
 Tripaṭi 147, 169
fnrat/ta 171
- U
- Udipur 132
 Ujjain 94, 132
 United Provinces 94
up a raffia 137, 164
uparjangfia LXXII ; 158, 162, 168, 175
- V
- Vaisya 150
 Vaital deul 80
 Vindhyachal 94
pnata nata-p., gaia~p., 105
 Virat 124
 Viswakarma 7, 69, 83
 See Biswakarma
 Vizagapatam 94
- W
- Wall thickness in Rekha, 119
 Water position in ref. to build-
 ing, 67
- Y
- vuka* 72
- Z
- Zodiacal sign influence of, 42

WORKS BY THE SAME AUTHOR

CULTURAL ANTHROPOLOGY

—a useful introduction to the subject, praised in *The Modern Review*, *The Hindu*, etc. Rs. 1-4-0

KANARAKER VIVARAN (in Bengali)

~a study of the temple, specially from the point of view of its architecture (with numerous plates and half-tone illustrations) Rs. 1-12-0

NABIN-O-PRACHIN (in Bengali)

-a volume of essays on many subjects, old and new 0-4-0

